

”Globaalista paikalliseen, riippuvaisuuksista kasvavaan omavaraisuuteen ja riskinotosta haavoittumattomuuteen”

Laadullinen sisällönanalyysi kohtuutaloudesta institutionaalisena muutoksena ja tulevaisuuspuheenvuorona Suomessa

Aino Hatakka
Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu
Ympäristöpolitiikka ja aluetiede
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2016

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu

HATAKKA, AINO: ”Globaalista paikalliseen, riippuvaisuuksista kasvavaan omavaraisuuteen ja riskinotosta haavoittumattomuuteen.” Laadullinen sisällönanalyysi kohtuutaloudesta institutionaalisena muutoksena ja tulevaisuuspuheenvuorona Suomessa.

Pro gradu -tutkielma, ympäristöpolitiikan ja aluetieteen koulutusohjelma
68 sivua

Toukokuu 2016

Tutkimus käsittelee kasvutalouden ja ympäristön kantokyvyn väliseen ristiriitaan kiinnittyvää kohtuutalous-keskustelua Suomessa. Sen juuret juontuvat kansainvälisen degrowth-käsitteen ympärille muodostuneeseen kasvukritiikkiin, joka on rantautunut Suomeen etenkin vuodesta 2010 lähtien. Tutkimuksessa tuodaan esille millaista institutionaalista muutosta kohtuutalous-keskustelussa kuvataan. Tarkemmin keskitytään muutoksen jäsentymiseen yhteiskunnan eri institutionaalisilla tasoilla sekä toivottavien ja ei-toivottavien muutosten tunnistamiseen. Lisäksi tarkastellaan millaista tulevaisuuskuvaa aineistossa Suomelle tuotetaan.

Aineiston muodostaa vuonna 2010 kohtuutalousaktiivien Marko Ulvilan ja Jarna Pasasen kirjoittama *Vihreä uusjako – Fossiilikapitalismista vapauteen*, joka on keskeinen suomeksi kirjoitettu kokonaisvaltaisesti kohtuutaloutta käsittelevä teos. Analyysimenetelmänä käytetään teorialähtöistä laadullista sisällönanalyysia.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys kokoaa yhteen eri alojen instituutioteorioita muodostaen kolme institutionaalista ulottuvuutta: regulatiivinen, normatiivinen ja kulttuuris-kognitiivinen. Institutionaalista muutosta kuvataan näiden ulottuvuuksien kautta. Lisäksi tutkimuksessa tehdään havaintoja tukeutuen tulevaisuudentutkimukseen ja laajempaan yhteiskunnallisena teorianä esitellään sosioteknisen järjestelmän teoriaa.

Keskeisenä tuloksena todetaan, että institutionaalisen muutoksen kuvaus keskittyy aineistossa pääasiassa nyky-yhteiskunnan kritiikkiin. Regulatiivisesta näkökulmasta kritiikki kohdistuu pääoman kasvattamiseen ja kulutusta palkitsevaan talouskasvuun tukevaan institutionaaliseen ”kehään”, joka tekee poikkeavasta käyttäytymisestä epäedullista. Lisäksi kritisoidaan rakenteita, jotka mahdollistavat vastuu- ja omistussuhteiden häivyttämistä. Normatiivisesta näkökulmasta kritiikki keskittyy taloudellisten arvojen hallitsevuuteen suhteessa muihin yhteiskunnallisiin arvoihin, sekä yhteiskunnallisten roolien kaksijakoisuuteen. Kulttuuris-kognitiivisesta näkökulmasta esitetään kritiikkiä kulutuskulttuuria, talouskäsitystä sekä riippuvuussuhteita korostavaa maailmankuvaa kohtaan. Kritiikin lisäksi tutkimustuloksena esitetään aineistosta koottu, toivottavaa institutionaalista muutosta kuvaava tulevaisuuskuva. Tulevaisuuskuva on muodoltaan utopia – kuvaus tasa-arvoisesta, kohtuutta korostavasta ja omaehtoisesta yhteiskunnasta, jossa nyky-yhteiskunnan ongelmat on ratkaistu.

Kohtuutalous-keskustelussa kuvataan monimuotoista yhteiskunnallista muutosta, joka mahdollistuu yhteiskunnassa instituutioiden, sosio-tekniikan järjestelmien sekä toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa. Ulvilan ja Pasasen teos herättää lukijan ymmärtämään tätä monimutkaisuutta ja kasvattaa lukijan mielikuvitusta vaihtoehtoisten institutionaalisten

tulevaisuuksien suhteen. Teos ei kuitenkaan luo selkeää tienviittaa sille, miten kohtuutalouden muutos voisi syntyä. Tämä luo kiinnostuksen jatkotutkimukselle, jossa voitaisiin hyödyntää tulevaisuudentutkimuksen osallistavia menetelmiä, kuten tulevaisuusverstaas-työskentelyä.

Avainsanat: kohtuutalous, kasvukritiikki, institutionaalinen muutos, instituutiolottuvuudet, tulevaisuudentutkimus, tulevaisuuskuva, Suomi

Sisältö

1.	JOHDANTO	1
1.1.	TALOUSKASVU JA YMPÄRISTÖ	1
1.2.	TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET	2
2.	TUTKIMUKSEN TAUSTAA	5
2.1.	KANSAINVÄLISESTI DEGROWTH, SUOMALAISITTAIN KOHTUUTALOUS.....	5
2.2.	TULEVAISUUDENTUTKIMUS NÄKÖKULMANA	7
3.	AINEISTO JA MENETELMÄT.....	9
4.	INSTITUUTIT YHTEISKUNNAN JÄRJESTELMISSÄ.....	11
4.1.	SOSIOTEKNINEN SYSTEEMI	11
4.2.	KOLME INSTITUTIONAALISTA ULOTTUVUUTTA JA INSTITUTIONAALINEN MUUTOS	15
4.3.	INSTITUUTITEORIA ANALYYSIN KEHYKSENÄ	23
5.	KOHTUUTALOUS NYKY-YHTEISKUNNAN KRITIIKKINÄ	24
5.1.	REGULATIIVINEN ULOTTUVUUS	24
	<i>Taloukasvua tukeva kehä .....</i>	<i>24</i>
	<i>Vastuu- ja omistussuhteiden hämärtäminen .....</i>	<i>28</i>
5.2.	NORMATIIVINEN ULOTTUVUUS	29
	<i>Taloudellisten arvojen hallitsevuus suhteessa muihin yhteiskunnallisiin arvoihin .....</i>	<i>29</i>
	<i>Roolien kaksijakoisuus.....</i>	<i>32</i>
5.3.	KULTTUURIS-KOGNITIIVINEN ULOTTUVUUS.....	35
	<i>Kulutuskulttuurin kestävämyys .....</i>	<i>36</i>
	<i>Kapea-alainen talouskäsite.....</i>	<i>38</i>
	<i>Riippuvuussuhteiden lamaannuttava voima.....</i>	<i>41</i>
6.	KOHTUUTALOUS TULEVAISUUSPUHEENVUORONA	44
6.1.	TULEVAISUUSKUVA: SUOMI MUUTOSTEN MYLLERRYKSESSÄ – SUUNTANA KOHTUUTALOUS	46
6.2.	HUOMIOITA TULEVAISUUSKUVASTA.....	54
7.	KOHTUUTALOUS INSTITUTIONAALISENA MUUTOKSENA.....	58
8.	POHDINTA	62
9.	LÄHTEET	64

1. Johdanto

1.1. Talouskasvu ja ympäristö

Maapallon kantokyvyn ylittäminen on nyky-yhteiskunnalle suuri kysymys, joka asettaa huomattavia haasteita globaalien ympäristökysymysten hallinnalle. Vuonna 2009 Nature-lehdessä julkaistiin 29 johtavan tieteilijän yhdessä kirjoittama artikkeli, jonka mukaan ilmastonmuutoksen, luonnon monimuotoisuuden sekä typen ja fosforin globaalin kierron osalta on jo hälyttävästi ylitetty maapallon kantokyvyn riskirajat (Alaja 2011, 19). Ihmisen ympäristölle tuottamaa rasitusta mitataan usein ekologisen jalanjäljen avulla. Vuoden 2009 globaalin ekologisen jalanjäljen tilinpidon mukaan ihmiskunta käyttää luonnon palveluita 44 prosenttia nopeammin kuin luonto pystyy niitä tuottamaan. Tuottaakseen vuodessa käytetyt ekosysteemipalvelut maapallo tarvitsisi 18 kuukautta. Johtuen jatkuvasta ekosysteemipalvelujen ylikäytöstä käytettävissä oleva biokapasiteetti pienenee jatkuvasti. (NEF 2010a, 12.)

Kasvutalouden ja ympäristön kantokyvyn yhdistävästä kestävyydestä on esitetty jo pitkään pessimistisiä arvioita. Tunnetuin lienee Rooman klubin vuonna 1972 julkaisema *Kasvun rajat* -tutkimus, jossa luonnonvarojen kulutuksen katsottiin asettavan rajat talouden kasvuille. Tutkimuksessa luotiin matemaattisia mallinnuksia talouden ja väestön kasvun rajoista määrittäen ihmiskunnan tulevaisuuden kehityksen suuntaviivoja (Meadows et al 1972; 2005). Tutkimus sai laajaa huomiota ja muodostui merkittäväksi tulevaisuuden kehitystä määrittäväksi puheenvuoroksi.

2000-luvulla vauraiden maiden kasvukriittisessä keskustelussa on syntynyt uusi aalto, joka on saanut myös poliittista näkyvyyttä monissa kehittyneissä maissa. Keskusteluun ovat nousseet kysymykset talouskasvun oikeutuksesta ja suhteesta hyvinvointiin. *Degrowth*-ajattelussa, joka keskittyy talouden ”epäkasvuun”, haastetaan bruttokansantuotteella mitatun taloudellisen kasvun merkitys yhteiskunnallisen hyvinvoinnin tuojana. Degrowth-ajattelu sisältää kirjon erilaisia keskusteluja, jotka esittävät merkittäviä yhteiskunnallisia muutoksia esimerkiksi talouden rakenteiden muutoksen, työajan lyhentämisen tai *downshiftauksen* eli *leppoistamisen* avulla. Degrowth-ajattelu ei muodosta yhtenäistä kokoelmaa yhteiskunta-analyysejä, toimintatapoja ja politiikkajohtopäätöksiä, vaan se jakautuu useampaan suuntaukseen. Kaikkia näitä yhdistää kuitenkin talouskasvun kyseenalaistaminen. (Alaja 2011, 7-8.)

Suomessa kasvukriittinen keskustelu on tullut näkyväksi vuonna 2010 Kasvu murroksessa -konferenssin ja degrowth.fi-blogin perustamisen myötä. Erityisesti ympäristöjärjestöjen edustajat ovat olleet aktiivisessa roolissa kasvukriittisen keskustelun herättämisessä. Vaikka Suomessa

käytetään myös englanninkielistä *degrowth* termiä, on yleisessä keskustelussa noussut esille myös käsite *kohtuutalous*. Kohtuutaloutta pidetään yhtenä suomennosvaihtoehtona ranskalaiselle *décroissance* tai englanninkieliselle *degrowth* termille. Vakiintunutta käännöstä termille *degrowth* ei kuitenkaan ole. Tutkimuksessani viitataan jatkossa *degrowth*-keskustelulla kansainvälisen tason keskusteluun ja kohtuutalous-keskustelulla suomeksi kirjoitettuun tai suomalaiseen yhteiskuntaan keskittyvään keskusteluun.

Laajemmin blogeissa ja keskustelutilaisuuksissa ovat viime vuosina saaneet näkyvyyttä myös muut nykytalouden lähtökohdia kyseenalaistavat puheenvuorot. Mikko Jakonen ja Tiina Silvasti julkaisivat vuoden 2015 alussa teoksen *Talouden uudet muodot*, jossa esitellään tällaisia keskustelunavauksia. Esimerkiksi Parecon Finland -asiantuntijajärjestö argumentoi osallistuvaan päätöksentekoon ja työsidonnaisen palkitsemiskulttuurin muutokseen perustuvan *osallisuustalouden* puolesta. Lisäksi Airbnb-majoitussivuston kaltaisista verkko-pohjaisista jakamisalustoista lähtenyt toiminta tuo yhä enemmän näkyviin ajatusta *jakamistaloudesta*. Suhteutettuna näihin keskustelunavauksiin kohtuutalous-keskustelu lienee radikaaleimmasta päästä sisältäen jopa vallankumouksellisia ajatuksia. Eri keskustelunavauksissa voidaan kuitenkin nähdä samansuuntaisia kasvukriittisiä perusteluja.

Nykyisessä Suomen taloudellisessa tilanteessa, jossa bruttokansantuote on supistunut useana vuonna taloustaantumien aikana, ja budjettileikkaukset sekä taloudelliset rakenneuudistukset ovat keskiössä poliittisessa keskustelussa, ajatukset vaihtoehtoisista talouden muodoista ovat tervetulleita. Se, että on eletty supistuvan bruttokansantuotteen aikaa, tuo uudenlaista näkökulmaa kasvukriittiseen keskusteluun. Ilmastonmuutoksen edetessä sekä luonnonvarojen ja luonnon monimuotoisuuden huetessa, on selvää, että nykyistä kulutusta, päästöjä ja ympäristöhaittoja lisäävää talousjärjestelmää on mahdotonta ylläpitää. Kohtuutalous-keskustelu tuo merkittävää lisäarvoa keskusteluun uusista tulevaisuuden talouden suunnista, sillä se ravisuttaa nykytalouden perustuksia perinpohjaisella arvomuutoksella ja huomattavilla yhteiskunnallisilla muutosehdotuksilla.

1.2. Tutkimuksen lähtökohdat ja tavoitteet

Lähden tutkielmassani siitä ajatuksesta, että talous on ennen kaikkea väline järjestää ja tuottaa yhteiskunnallista hyvinvointia. Näin ollen muutokset sen rakenteisiin, toimintaan ja sitä ohjaaviin arvoihin ovat mahdollisia. Nykymuotoinen talousjärjestelmä on kuitenkin pitkällisen historiallisen prosessin tulos. Se on muotoutunut eri aikoina kehittyneiden käytäntöjen, toimintatapojen ja käsitysten myötä. Nykyinen talousjärjestelmä on hyvin kompleksinen, eikä siinä tapahtuvien muutosten ymmärtäminen ole yksiselitteistä, eikä myöskään irrallista muusta yhteiskunnallisesta

kehityksestä. Talousjärjestelmän historiallinen kehitysprosessi määrittää käsityksiämme talouden toiminnasta nykyään, ja yhdessä nämä määrittävät talousjärjestelmän kehitystä tulevaisuudessa. Talous on muodostunut keskeiseksi suomalaisen, ja laajemmin länsimaisen, yhteiskunnan osaluokaksi ja sitä ylläpidetään ja tuotetaan erilaisilla kielellisillä sekä toiminnallisilla käytännöillä. Olen kiinnostunut tarkastelemaan talouden ulottuvuutta kestävästä yhteiskunnan luomisen näkökulmasta. Kohtuutalous-keskustelussa keskitytään juuri näiden kahden ulottuvuuden yhdistämiseen.

Kohtuutalouteen liittyvässä keskustelussa esitetään avauksia siitä, miten talousjärjestelmä voi muuttua tulevaisuudessa. Hahmotan kohtuutalouden olevan keskustelua vaihtoehtoisen talousjärjestelmän puolesta, sekä toivotun ja kestävästä tulevaisuudesta tuottamista. Keskustelussa keskeisiä ovat muutokset suhteessa nykytilaan ja niiden perusteella keskeisiksi havaitut muutosehdotukset. Kuvaan pro gradu -työssäni tätä nykytilaan ehdotettavaa muutosta. Koska muutosehdotukset perustuvat voimakkaasti sekä käsitykseen nykyisestä taloudesta että mielikuvaan siitä, mitä muuta talous voi olla, tarkastelen aineistoani tulevaisuusorientoituneesta näkökulmasta. Tällöin tärkeiksi nousevat tulevaisuuskuvien luojien arvolähtökohdat ja käsitykset. Tutkimuksen tulokset eivät pyri yleistettävyyteen tai ennustettavuuteen vaan ne tuottavat käsitystä siitä, mitä tulevaisuudessa voi tapahtua ja ovatko tapahtumat toivottavia tietyistä arvolähtökohdista tarkasteltuna.

Tutkimuksessani keskityn tarkastelemaan kohtuutalouden piirissä esitettyä muutoksen kuvausta, sekä käytännön muutosehdotuksia. Merkittävät muutokset talousjärjestelmässä ja talouskäsityksessä ovat hyvin kompleksisia ja toteutuvat yhteiskunnan eri tasoilla. Mielenkiintoni kohdistuu ennen kaikkea erilaisiin toimintatapoihin määrittäviin rakenteisiin, käsityksiin ja ajatusmalleihin, ja tämän myötä valitsen tarkastelun kohteeksi instituutiot ja institutionaalisen muutoksen.

Myös Haapanen ja Tapio (2015) painottavat instituutioiden merkittävää roolia talouskasvukriittisessä keskustelussa. Artikkelini perustuu Liisa Haapasen graduun *Ilmiö, instituutio ja ideologia – 2000-luvun talouskasvukriittiset teemat* (2014), jossa hän tarkastelee talouskasvukriittistä keskustelua kolmen keskeisen kansainvälisen degrowth-ajattelijan kirjoitusten pohjalta, ja luokittelee kasvukriittikin kolmeen teemaan – talouskasvu ilmiönä, instituutiona ja ideologiana. Ensimmäisessä suhteutetaan talouskasvun konkreettisia ekologisia ja sosiaalisia seurauksia talouskasvun hyötyihin ja päädytään siihen, talouskasvun haitat ovat länsimaissa sen hyötyjä suuremmat. Toisessa teemassa talouskasvun kuvataan ohjaavan ihmisten valintoja tuottaen talouskasvua ylläpitäviä tapoja ja talousriippuvuutta. Kolmannessa teemassa talouskasvu näyttäytyy ideologiana eli vallitsevana uskomus- ja arvojärjestelmänä, joka on saavuttanut itsestään selvänä pidetyn aseman kaiken hyvän

lähteenä. Talous hahmotetaan muusta yhteiskunnasta ja luonnosta erilliseksi ja taloudelliset arvot pistetään etusijalle. Haapasen analyysin mukaan keskeiset kasvukriitikot pitävät tällaista ajattelua irrationaalisenä ajatusrakennelmana, joka estää ihmisiä näkemästä vaihtoehtoisia tulevaisuuksia. (Haapanen 2014.)

Jatkan tutkimuksessani Haapasen ja Tapion tulkintaa instituutioista yhtenä keskeisenä teemana kasvukritiikin analyttisessä tarkastelussa. Lisäksi nojaten tulkintaan tulevaisuuden vaihtoehdottomuudesta tuon tutkimukseeni myös tulevaisuudentutkimuksen näkökulman. Tarkastelen gradussani sitä, millaisia institutionaalisia muutoksia suomalaisessa kohtuutalous-keskustelussa kuvataan. Päättökysymykseni kiteytyy seuraavasti:

Millaista institutionaalista muutosta kuvataan kohtuutaloutta käsittelevässä teoksessa ”Vihreä uusjako – Fossiilikapitalismista vapauteen”?

Lisäksi tarkentavina alakysymyksinä tarkastelen analyysissä seuraavia kysymyksiä:

- *Miten kuvatut muutokset jäsentyvät kolmen institutionaalisen ulottuvuuden näkökulmasta?*
- *Millainen institutionaalinen muutos kuvataan toivottavaksi ja millainen ei-toivottavaksi?*
- *Millainen kohtuutalouden tulevaisuuspuheenvuoro kyseinen teos on?*

2. Tutkimuksen taustaa

2.1. Kansainvälisesti degrowth, suomalaisittain kohtuutalous

Degrowth sisältää ajatuksen siitä, ettei globaalia ympäristökriisiä voida ratkaista vain tuottavuuden, teknologian, investointien, ekotehokkuuden tai talouskasvun avulla. Talouskasvun ymmärretään olevan suorastaan este ekologiselle ja sosiaaliselle kestävyydelle. Degrowth-ajattelu onkin tärkeää erottaa sellaisesta kasvukriittisestä keskustelusta, jossa tavoitteena on sosiaalisesti ja ekologisesti kestävämpi kasvumalli. Degrowth on kasvukritiikkiä, joka perustuu talouskasvun negaation ympärille. (Alaja 2011, 8.)

Degrowth-keskustelu perustuu taloudellisen kasvun kyseenalaistamiseen, mutta sen sisällä on tunnistettavissa erilaisia suuntauksia. Degrowth-genren teksteissä ei synny yksimielisyyttä siitä, mitä ”kasvulla” tarkoitetaan ja millaista ”kasvua” tulisi vastustaa (Alaja 2011, 13). Kasvukriittisessä keskustelussa ”kasvulla” voidaan viitata julkiseen kasvudiskurssiin kasvun ajurina, taloustieteen politiikkasuosituksiin ja talousajattelun ideologioihin sekä kasvun vaikutuksiin (Spangenberg 2010, sit. Alaja 2011, 13).

Perustuen degrowth-talouden etenemisen tavoitteisiin van den Berghin (2011) mukaan degrowth-koulukuntia voidaan jakaa ideaalityyppeihin seuraavasti: ”1) negatiivisen BKT-kasvun tavoittelu 2) kulutuksen vähentäminen 3) työajan lyhentäminen 4) radikaali yhteiskunnallinen muutos ja 5) talouden materiaalsen perustan negatiivinen kasvu”. Alaja (2011) pyrkii hahmottamaan degrowth-genren eri suuntauksia artikkelissaan *Mikä ihmeen degrowth? Johdatus kasvukritiikin uuteen aaltoon* kuvaamalla viiden degrowth-ajattelijan yhteiskunnallista analyysia. Heidän kirjoituksissaan heijastuvat Alajan mukaan eri degrowth-suuntaukset. Australialainen filosofi Clive Hamilton suosittelee teksteissään yksilöllisen downshiftauksen eli elämäntavan leppoistamisen kautta tapahtuvaa kulutuksen laskua. Englantilaisen New Economics Foundationin tutkijat argumentoivat rakenteellisempaa ratkaisua downshiftauksen toteuttamiseksi. He suosittelevat yleisen viikkotyöajan lyhentämistä 21 tuntiin. Tim Jackson puolestaan lähestyy degrowth-ajattelua pragmaattisemmasta näkökulmasta esittäen useita yksittäisiä yhteiskunnallisia muutoksia hitaamman kasvun yhteiskunnan saavuttamiseksi. Jackson luo teksteissään uutta käsitystä yhteiskunnallisesta vauraudesta. Ranskalainen Serge Latouche esittää degrowthin edellyttävän radikaalia yhteiskunnallista muutosta ja vallankumouksellista arvojen uudelleen määrittelyä. (Alaja 2011, 9–10.)

Haapanen ja Tapio (2015) ovat tarkastelleet Peter Victorin (2008), Tim Jacksonin (2009) ja Serge Latouchen (2009) keskeisiä teoksia ja kokoavat yhteen kasvukritikoita yhdistäviä huomioita, joiden

avulla voidaan tarkastella degrowth-ilmiötä kokonaisuutena. Haapasen ja Tapion mukaan kasvukriitikot pyrkivät kyseenalaistamaan kasvudiskurssin hegemoniaa. He esittävät kasvu-uskon yhtä idealistisena kuin degrowth-ajattelun, ja näin pyrkivät purkamaan kasvun roolia yhteiskunnassa. Kasvukritiikki onkin ennen kaikkea nyky-yhteiskunnan kritiikkiä, jossa huomio kiinnittyy siihen, mitä nykytaloudessa ja nyky-yhteiskunnassa vastustetaan. Näin ollen nykytaloudelle vaihtoehtoisten visioiden luominen on jäänyt abstraktille ja epämääräiselle tasolle. (Haapanen ja Tapio 20015, 8–10.)

Degrowth-ajattelun rantautuminen Suomeen vauhdittui etenkin vuonna 2010, kun edellä mainitut kolme kasvukriitikkoa vierailivat Helsingissä järjestetyssä Kasvu murroksessa -konferenssissa. Kyseinen vuosi oli keskustelun kannalta aktiivinen myös muilla areenoilla. Luonto-Liiton aktiivit kirjoittivat kasvukriittisiä tekstejä ja samaan aikaan perustettiin myös degrowth.fi-verkkosivu ja -blogi, jotka käsittelevät degrowth-ajattelua. Verkkosivulla sen keskeiset tavoitteet muotoillaan seuraavasti:

1. ”Talouskasvun ideologian ja talouden kulttuurisen ylivallan kyseenalaistaminen, 'pakeneminen taloudesta'.”
2. ”Degrowth- tai 'ei-kasvu'-talousjärjestelmän mallintaminen ja rakentaminen. Laajemmin yhteiskunnan instituutioiden uudistaminen siten, että ne toimivat vakaasti ilman talouskasvua.”
3. ”Tuotannon ja kulutuksen vähentäminen teknologisen kehityksen rinnalla, jotta globaaleihin ekologisiin kriiseihin voidaan tarttua.” (degrowth.fi 2015.)

Kasvukriittiset ajatukset ovat saaneet näkyvyyttä myös Suomen sosiaalifoorumien tapahtumien, pääkaupunkiseudulla järjestettävien degrowth-piknikkien ja Kolin kohtuusliikkeen myötä. Tuoreimpana Suomen luonnonsuojeluliitto on vuonna 2015 toteutetun *Polkuja kohtuutalouteen* -hankkeen myötä järjestänyt seminaareja, keskustelutilaisuuksia ja levittänyt tietoa kohtuutaloudesta (Suomen luonnonsuojeluliitto 2015).

Degrowth-liike on herättänyt Suomessa keskustelua hyvinvoinnin vaihtoehtoisista mittareista, ja erityisesti Jarna Pasanen ja Marko Ulvila ovat kirjoittaneet radikaalin yhteiskunnallisen muutoksen puolesta (Alaja 2011, 9, 23). Kohtuutalouden ehdotus kumpuaa ajatuksesta, että empirian valossa väestömäärän kasvaessa ja talouden rasittaessa ekosysteemejä, ei ole muuta vaihtoehtoa kuin supistaa talouskasvua (Hukkinen 2011). Kohtuutalous on kuitenkin jossain määrin haastava käsite, sillä kohtuus on hyvin tulkinnallista. Tuuli Hirvilammi (2011) pohtii artikkelissaan kohtuuden ymmärtämisen ja tunnistamisen vaikeutta tukeutuen filosofi Eero Ojasen (2004) pohdintoihin kohtuudesta. Hirvilammen mukaan degrowth on tulkittavissa laajemman, kohtuutta ylläpitävän yhteiskuntakritiikin, sosiaalisten liikkeiden ja elämäntapojen jatkumona.

Ulvila ja Pasanen (2011) kiinnittävät huomiota kasvukritiikkiin luokkanäkökulmasta ja kuvaavat tulevaisuusorientoituneita muutosehdotuksia. Heidän mukaansa degrowth tarkoittaa eri asioita rikkaille ja köyhille, minkä vuoksi eri luokille tulisi myös ehdottaa erilaisia tulevaisuuspolkuja. Pohjautuen rahatalouden koon ja ympäristöhaittojen suoraan suhteeseen, eli yksinkertaistettuna mitä enemmän rahaa sitä enemmän myös ympäristöhaittoja, Pasanen ja Ulvila ehdottavat uudenlaista vihreää uusjakoa. He jakavat ihmiset neljään tulo- ja kulutustasoon perustuvaan luokkaan: 1. ylikuluttava luokka, 2. kuluttava luokka, 3. kestävä luokka ja 4. kamppaileva luokka, ja kuvaavat luokkakohtaisesti erilaisia toimenpide-ehdotuksia. (Ulvila ja Pasanen 2011.)

2.2. Tulevaisuudentutkimus näkökulmana

Kohtuutalous-keskustelussa esitetään näkemyksiä siitä, miten nyky-yhteiskunnan kritiikin pohjalta voidaan kehittyä tulevaisuudessa. Tähän kritiikkiin perustuen keskustelussa luodaan kuvaa tasa-arvoisemmasta ja kestävämmästä yhteiskunnasta. Koska haluan tutkimuksessani tarkastella tällaisia tulevaisuuteen kohdistuvia näkemyksiä, tuon seuraavaksi esille joitakin tulevaisuudentutkimuksen ulottuvuuksia. Perusteltu tulevaisuuden kuvaaminen edellyttää tulevaisuuteen liittyvän tiedon luonteen ymmärtämistä.

Tulevaisuudentutkimusta erehdytään usein pitämään oraakkelimaisena ennustamisen muotona tai toisaalta hurjien ja epäuskottavien skenaarioiden laatimisena. Tulevaisuudentutkimus on kuitenkin ennen kaikkea mahdollisten tulevaisuuksien kartoittamista. Se ei pyri ennustamaan yhtä tulevaisuuden tapahtumakulkua vaan tarjoamaan ymmärrystä vaihtoehtoista tapahtumakuluista. Tulevaisuudentutkimus on lähtökohdiltaan monitieteistä ja tulevaisuudentutkija pyrkii tunnistamaan mahdollisimman monia tutkittavan kohteen kannalta olennaisia fysikaalisia, biologisia, psykologisia, taloudellisia ja sosiaalisia tekijöitä. (Kamppinen, Malaska & Kuusi 2003, 24–31.) Tulevaisuustieto on faktuaalisten tieteenalojen tietoa yleisempää ja luonteeltaan kontingenttia, intentionaalista ja ei-faktuaalisia ilmiöitä koskevaa näkemyksellistä tietoa. Tästä huolimatta se ei ole ristiriidassa tutkimuksenteon kannalta oleellisen objektiivisen tieteellisen tiedon kanssa. (Malaska 1993, 22.)

Suhteuttamalla näitä eri tekijöitä ja tuottamalla arvioita niiden olennaisuudesta ja seurauksista tulevaisuudentutkijat luotaavat tulevaisuutta eli esittävät perusteltuja näkemyksiä siitä, millaisia mahdollisia maailmoja ja tulevaisuuspolkuja niistä voi syntyä. Mahdollisilla maailmoilla tarkoitetaan mahdollisia asiantiloja ja tapahtumakulkuja, joiden välille muodostuu saavutettavuuden mukaan erilaisia tulevaisuuspolkuja. Tulevaisuuspolut sisältävät sekä toimenpiteitä mahdollisen maailman saavuttamiseksi että reunaehdotuksia, jotka ehdollistavat mahdollisen maailman toteutumista. Tulevaisuudentutkimus keskittyy jäljittämään ja artikuloimaan erilaisia mahdollisten maailmojen

polustoja eli toistensa kanssa risteäviä tulevaisuuspolkuja. Empiirisen ihmistutkimuksen menetelmin voidaan selvittää keskeisten toimijoiden käsitystä siitä, millaisessa polustossa he toimivat. Yhdessä näiden toimijoiden ja muiden olennaisten intressiryhmien kanssa tulevaisuudentutkijat artikuloivat eri mahdollisten maailmojen polustoja. (Kamppinen, Malaska & Kuusi 2003, 24–31.)

Tulevaisuudentutkimuksen yksi keskeisimpiä lähtökohtia on, että tulevaisuus on yhtä kuin *futura* eikä yhtä kuin vaihtoehtoton *futurum*, eli tulevaisuus ei koskaan ole ennalta määrätty vaan aina alisteinen eettiselle vaihtoehtoisuudelle (Masini 2009, sit. Malaska 1993, 17). Tulevaisuudentutkija tekee empiirisiä havaintoja nykyisyydestä ja menneisyydestä, minkä pohjalta hän tekee tulevaisuuteen kohdistuvia johtopäätöksiä (Männikkö 1993, 32).

Arvot ovat merkittävässä roolissa tulevaisuudentutkimuksessa, sillä erilaisten mahdollisten maailmojen toivottavuus perustuu arvolähtökohtiin. Arvot määrittävät mahdollisten tulevaisuuksien merkitystä ja tuovat motivaatiota siihen pyrkivien toimenpiteiden toteuttamiseen. Tulevaisuudentutkijoiden tulee tunnistaa tutkimuksen lähtökohdat ja suhteuttaa tutkimuksen tavoitteet niitä ohjaaviin arvoihin. Arvojen luominen on luonteva osa tulevaisuudentutkimusta. (Kamppinen, Malaska & Kuusi 2003, 38–39.)

3. Aineisto ja menetelmät

Aineistonani käytän luonnollista aineistoa tavoittaakseni kohtuutaloudesta käytyä keskustelua vaikuttamatta siihen tutkijana. Verrattuna haastatteluaineistoon, jossa tutkijan näkökulma ja kysymykset näkyvät tutkijan äänenä haastatteluaineistossa, edustaa kirjallinen aineisto varmemmin kirjoittajan näkemystä. Olen valinnut aineistoksi Marko Ulvilan ja Jarna Pasasen teoksen *Vihreä uusjako – Fossiilikapitalismista vapauteen* (2010).

Marko Ulvila ja Jarna Pasanen ovat kirjoittaneet aktiivisesti kohtuutaloudesta ja esittävät jopa radikaalia yhteiskunnallista muutosta. Vuonna 2009 he julkaisivat ulkoministeriön tilaaman tutkimuksen *Sustainable Futures – Replacing Growth Imperative and Hierarchies with Sustainable Ways*, jossa kuvataan jatkuvan talouskasvun ja sen luomien valtahierarkioiden muuttamista globaalilla tasolla kolmen kuluttajaluokan kautta. Tutkimus perustuu kuudessa eri maassa tehtyihin dialogityöpajoihin. Ulvila ja Pasanen ovat myös esiintyneet useissa kohtuutaloutta käsittelevissä seminaareissa puhujina. Marko Ulvila on osallistunut myös tuoreen *Talous kasvun jälkeen* -teoksen kirjoittamiseen yhdessä tutkijoista koostuvan kirjoittajakaartin kanssa.

Teoksessa *Vihreä uusjako – Fossiilikapitalismista vapauteen* esitellään muutoksia nyky-yhteiskuntaan, jonka Pasanen ja Ulvila ovat nimenneet fossiilikapitalismiksi. Muutoksilla he haluavat viitoittaa tietä kestävään ja arvoiltaan puna-vihreään tulevaisuuteen eli heidän mukaansa vihreään uusjakoon. Vaikka teoksessa ei suoraan esitetä vihreää uusjakoa kohtuutalouden mukaisena yhteiskuntana, pidän sitä kuitenkin merkittävänä kohtuutalouden puolesta esitettynä puheenvuorona Suomessa seuraavista syistä. Ensinnäkin, vihreän uusjaon ydin pohjautuu vahvasti talouskasvun ja kulutuksen kritiikkiin, ja se selkeästi erottautuu kestävästä kasvun skenaarioista. Toiseksi, teoksessa viitataan kansainväliseen degrowth-keskusteluun vihreälle uusjaolle verrannollisena keskusteluna ja viitataan useisiin kansainvälisesti tunnettuihin degrowth-ajattelijoihin. Kolmanneksi, koska Pasanen ja Ulvila ovat myöhemmissä kirjoituksissaan ja esiintymisissään profiloituneet kohtuutalousaktiiveiksi. On myös huomattava kirjan ilmestymisvuosi 2010, joka esitetään useissa yhteyksissä degrowth-keskustelun rantautumisvuotena Suomeen. Tällöin degrowth on ollut Suomessa käsitteenä uusi, eikä sille oletettavasti ole ollut olemassa vielä juurikaan suomennoksia.

Kohtuutalous-keskustelun kannalta Ulvilan ja Pasasen teos on merkittävä, sillä se esittää jäsennellyn ja kokonaisvaltaisen käsityksen kohtuutalouden mukaisesta yhteiskunnasta. Teoksessa sekä kuvataan vihreän uusjaon teoreettista taustaa että esitetään käytännön toimenpide- ja muutosehdotuksia kuvattujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Teoksen ei voida ajatella edustavan koko kohtuutaloudesta käytyä keskustelua Suomessa. Lisäksi on syytä huomioida teoksen avoin poliittinen sitoutuminen

viher-vasemmistolaisiin arvoihin, joista kirjoittajat nostavat esille mm. tasa-arvon, ympäristön kantokykyyn sopeutumisen, yhteisöllisyyden, kansanvaltaisuuden, yhteistyön ja väkivallattomuuden.

Analyysimenetelmänä käytän laadullista sisällönanalyysia, jonka tavoitteena on tuottaa tiivistetty ja yleinen kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Laadullinen sisällönanalyysi on tekstianalyysia, mutta se on syytä erottaa esimerkiksi diskurssianalyysistä. Molemmilla analyysimenetelmillä voidaan tarkastella tutkimuksessani käyttämäni kirja-aineistoa, ja ne keskittyvät inhimillisten merkitysten tarkasteluun. Sisällönanalyysi keskittyy tekstin merkitysten tarkasteluun, kun taas diskurssianalyysi siihen, miten merkityksiä tuotetaan. Laadullisessa sisällönanalyysissä pyritään kuvaamaan esille nostettuja merkityksiä sanallisessa muodossa sulkien pois aineiston kvantifioinnin. Se voidaan toteuttaa mm. teemoittelemalla, tyypittelemällä tai luokittelemalla aineistoa eli purkamalla aineisto pienempiin osiin, ja järjestelemällä se uudelleenlaiseen muotoon. Tämän toteuttamisessa on tärkeää huomata, ettei analyysi jää vain aineiston järjestelyn tasolle vaan sisältää myös sen perusteella tehtyjä mielekkäitä johtopäätöksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 103–106.)

Laadullinen sisällönanalyysi voidaan jakaa aineisto- ja teorialähtöiseen lähestymistapaan, ja joissain yhteyksissä lisäksi myös teoriaohjaavaan sisällönanalyysiin. Keskeisin ero teorialähtöisen ja teoriaohjaavan lähestymistavan välillä on siinä, lähestyykö tutkija aineistoa alusta lähtien jonkin teorian mukaisesti vai muovaako tutkija alun perin aineistolähtöisesti aloitetun analyysin tulokset valitsemaansa teoriaan sopiviksi. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 107, 117.) Käytän tutkimuksessani teorialähtöistä sisällönanalyysia eli lähestyn aineistoani instituutioteorioihin sekä tulevaisuusajatteluun perustuvan teoreettisen viitekehyksen pohjalta. Näiden pohjalta luon analyysirungon, joka avulla järjestelen aineistoa. Haluan kuitenkin pitää avoimena mahdollisuuden, että aineistosta on tunnistettavissa myös analyysirungon ulkopuolelle sijoittuvia, olennaisia seikkoja. Analyysini ei näin perustu puhtaasti deduktiiviseen päättelyyn vaan siinä on piirteitä abduktiivisesta päättelystä, mikä tarkoittaa aineistolähtöisyyden ja valmiiden mallien vuorottelua tutkijan ajatusprosessissa (Tuomi & Sarajärvi 2013, 97).

Ankkuroin tutkimukseni konstruktivistiseen tieteen metodologiaan. Konstruktivistisesta näkökulmasta tiede ei ole irrallinen elämismailman todellisuutta tuottavasta toiminnasta vaan tiede on aina mukana todellisuuden rakentamisessa (Häkli 1999, 138–139). Olen siis tutkijana jossain määrin sidottu tutkimani elämismailman tulkintoihin. En voi asettua tutkimuskohteeni ”ulkopuolelle” sitä tarkastelemaan vaan tutkijana jaan tutkimani kulttuuriset, kognitiiviset sekä arvosidonnaiset merkitykset. Lisäksi tutkijana tulkintani on sidonnainen omiin arvolähtökohtiini. Kiinnostukseni kohtuutaloutta kohtaan kumpuaakin siitä, että samaistun sen arvolähtökohtiin.

4. Instituutiot yhteiskunnan järjestelmissä

4.1. Sosiotekninen systeemi

Esittelen seuraavaksi systeemiteoreettista lähestymistapaa, minkä tarkoituksena on kuvata ymmärrystä yhteiskunnasta ja luoda lähtökohdat tutkimukseni yhteiskunnalliselle tarkastelulle. Systeemiteorioiden yleisen tarkastelun lisäksi kuvaan tarkemmin sosioteknisen systeemin teoriaa, josta siirryn syvempään instituutioteorioiden tarkasteluun.

Systeemiteoreettinen ajattelu tarkastelee todellisuutta erilaisten ja eritasoisten systeemien kautta. Sen perusta on lähtöisin Newtonin klassisesta fysiikasta, ja se on alun perin keskittynyt mekaanisiin järjestelmiin ja universaaleihin lakeihin korostaen säännönmukaisuutta ja pysyvyyttä. Tällainen teoreettinen lähestymistapa pyrkii tunnistamaan lainalaisuuksia ja tekemään ennustuksia niiden perusteella. Systeemiteoreettisessa ajattelussa on kuitenkin kehittynyt uudenlaisia paradigmoja, jotka keskittyvät muun muassa systeemin avoimuuteen ja vuorovaikutukseen. Von Bertalanffy (1967) kehitti yleisen avointen systeemien teorian, jonka mukaan systeemit ovat avoimia, ympäristönsä kanssa vuorovaikutuksessa olevia ja jatkuvasti kehittyviä. Avointen systeemien teoriaan perustuva paradigma korostaa vuorovaikutusta ja systeemin valinnaisia kehityspolkuja. Avoimet systeemit ovat dynaamisia, mutta niiden ajatellaan pyrkivän kuitenkin kohti tasapainoa. Systeemin joutuessa epätasapainoon, se hajoaa. (Stähle 2004, 224–226.)

Kolmas keskeinen paradigma on syntynyt kaaos- ja kompleksisuusteorioiden myötä. Niiden mukaan systeemit ovat hyvin monimutkaisia ja jatkuvassa epätasapainossa eli kaoottisessa tilassa. Uusi paradigma on tuonut merkittäviä eroja vanhoihin systeemiajattelun paradigmoihin verrattuna. Ensinnäkin, epätasapaino, muutos ja epäjatkuvuus kuuluvat systeemin normaalitilaan, ja ovat usein jopa kehityksen edellytys. Toiseksi, systeemiin vaikuttaminen on mahdollista vain systeemin sisältä käsin osallistumisen keinoin, mikä edellyttää systeemin toiminnan ymmärtämistä. Kolmanneksi, tutkimuksen keskiössä ovat muutoksen luonteen, kehittymisen ja radikaalien muutosprosessien ymmärtäminen. (Stähle 2004, 225–227.)

Systeemit muodostavat erilaisia hierarkkisia tasoja niin, että ne jakautuvat useampaan alajärjestelmään. Systeemiteoreettisessa viitekehyksessä keskitytään nimenomaan ilmiöiden ja niiden ympäristön tai systeemin sisäisten osien väliseen vuorovaikutukseen, eikä ilmiötä pyritä millään tavalla eristämään ympäristöstään. Systeemiajattelussa pyritään huomioimaan systeemien monitasaisuus, tarkastelemalla niitä eri näkökulmista, sillä eri tasot eivät ole esimerkiksi arvojen suhteen aina yhteneväisiä. Hierarkkisen tason lisäksi muutosta voi tapahtua myös ajallisesti sekä

dynaamisesti. Kompleksisuusajattelussa osasysteemien toiminnan perusteella ei voida luoda näkemystä siitä, miten koko systeemi toimii eli alemman tason tarkastelu ei välttämättä kerro ylemmän hierarkiatason toiminnasta. (Luukkanen 2013, 58.) Yhteiskunta kehittyy siis eri organisaatiotasolla ihmisten toiminnan seurauksena, mutta ihmisten yhteenliittymien toimintaa tarkastelemalla ei voida vetää suoria johtopäätöksiä koko yhteiskunnasta, eikä yhteiskunnallista kehitystä voida pitää tietoisien suunnittelun tuloksena (Mannermaa 2004, 49).

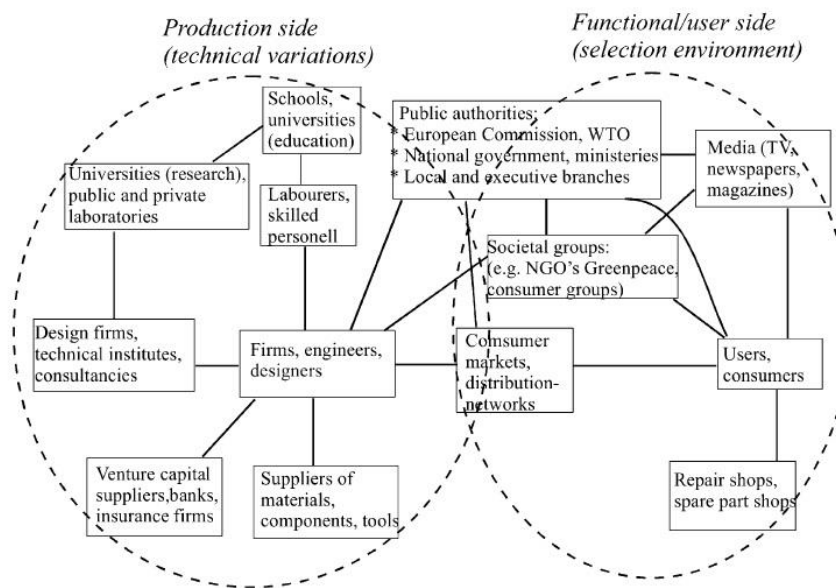
Kaaosajattelun mukaan yhteiskunnallisten järjestelmien kehityksessä on tunnistettavissa vakaan kehityksen vaiheita, mikä helpottaa kehityksen ennakointia. Vakaan kehityksen vaiheita erottavat kuitenkin vaikeasti ennakoimattomat murrosvaiheet, jotka voivat johtaa uudenlaiseen vakaan kehityksen aikaan tai yhteiskunnan romahtamiseen. Yhteiskunnalliset ja taloudelliset systeemit kehittyvät jatkuvasti yhä kompleksisemmiksi. Niiden informaatio-, energia- ja materiavirratt lisääntyvät, tehostuvat ja monimutkaistuvat. Lisäksi työnjako eriytyy, asiantuntijuus syvenee ja tieteenalat eriytyvät erityistieteenaloiksi. Kompleksisuuden ja dynaamisuuden lisääntymisen kannalta nyky-yhteiskunta on tähänastisen kehityksen huippua. Olennaista on kuitenkin tunnistaa ero kehityksen ja edistymisen välillä. Edistys kuvaa kehitystä arvolutautuneesti. (Mannermaa 2004, 49–50.) Oman tutkimuskohteeni kannalta on tärkeää myös huomioda, että kaaosteoreettisen lähestymistavan mukaan epätasapainotila yhteiskunnassa on normaalia, jopa tavoiteltavaa, kun taas uusklassisen taloustieteen mukaisesti talous pyrkii ”yleiseen tasapainotilaan” (Mannermaa 2004, 49).

Vaikutteita kompleksisesta järjestelmäteoriasta on nähtävissä Frank W. Geelsin (2004) kehittämässä sosioteknisen systeemin teoriassa, jota voidaan käyttää apuna yhteiskunnallisen ja taloudellisen muutoksen kuvauksessa. Geels määrittää sosioteknisen systeemin tarkoittavan abstraktissa, toiminnallisessa mielessä yhteyksiä sellaisten elementtien välillä, joilla on olennainen tehtävä yhteiskunnallisten toimintojen ylläpitäjinä. Esimerkiksi teknologian rooli yhteiskunnallisten toimintojen tuottajana on erittäin merkittävä, minkä vuoksi sitä voidaan pitää yhtenä keskeisenä elementtinä, ja näin ollen teknologian tuotanto, jakelu ja käyttö voidaan erottaa sosioteknisen systeemin alatoiminnoiksi. Elementtejä voidaan kuvata myös resursseina, joita ovat esimerkiksi artefaktit, tieto, pääoma, työvoima, kulttuurinen merkitys yms. Nämä ovat sosioteknisen systeemin rakennuspalikoita, mutta systeemi ei kuitenkaan toimi autonomisesti, vaan muodostuu inhimillisen toiminnan tuloksena. (Geels 2004, 900.)

Sosioteknisen systeemin sisällä voidaan tunnistaa erilaisia yksilöistä rakentuvia ihmisryhmiä, joissa yksilöt jakavat samoja ominaisuuksia, kuten normeja, rooleja, vastuuta ja käsityksiä. Ominaispiirteet tuotetaan ryhmän sisäisessä vuorovaikutuksessa, jolloin ne muodostavat instituutioita ja regiimejä.

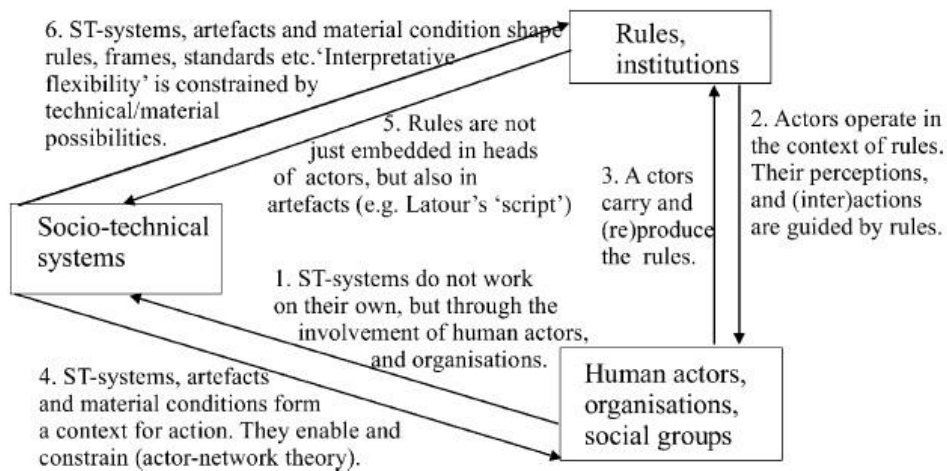

Vaikka ryhmät tai yhteisöt ovat jossain määrin autonomisia omine ominaispiirteineen, ne ovat myös riippuvuussuhteessa toisiinsa. Vuorovaikutusta tapahtuu näin myös ryhmien välillä. Lisäksi ryhmiä määrittävät niiden historialliset kehitysprosessit, jotka ovat johtaneet yhä hienojakoisempiin ”ryhmäjakoisiin”. Tällaisten yhteiskunnallisten ryhmien sekä resurssien ja systeemin alatoimintojen välinen suhde on jatkuvassa muutoksessa. Ryhmien välisten rajojen määrittäminen on haastavaa, sillä ryhmät muuttuvat ja uusia syntyy jatkuvasti. Kuvio 1 havainnollistaa, mitä yhteiskunnallisilla ryhmillä tarkoitetaan, sekä kuvaa niiden välistä dynamiikkaa. Ryhmien välisten rajojen määrittäminen onkin mahdollista lähinnä vain empiirisesti. (Geels 2004, 902–903.)

Kuvio 1. Sosiaaliset ryhmät, jotka tuottavat sosioteknisiä systeemejä (Geels 2004, 901).

Edellä kuvatut yhteiskunnalliset ryhmät eivät toimi vapaasti oman tahtonsa mukaan, vaan niiden toimintaa rajoittavat ja mahdollistavat erilaiset yhteiskunnalliset säännöt eli instituutiot. Geels tekeekin analyyttisen erottelun sosioteknisten systeemien, toimijoiden ja instituutioiden välillä (kuvio 2).

Kuvio 2. Analyttiset ulottuvuudet (Geels 2004, 903).

Näiden kolmen ulottuvuuden välille syntyy kuudenlaista vuorovaikutusta. Ensinnäkin, toimijat tuottavat toiminnallaan sosiotekniseen järjestelmään kuuluvia elementtejä ja niiden välisiä suhteita. Geels (2004, 902) viittaa tässä yhteydessä toimijaverkkoteoriaan (esim. Latour 1987; Callon 1991), jossa aktantit tuottavat ympäröivää maailmaa. Toiseksi, instituutiot ja säännöt luovat sekä rajoittavan että mahdollistavan kontekstin eri toiminnoille. Nämä ”rakenteet” ohjaavat toimijoita ja niiden välistä vuorovaikutusta. Kolmanneksi, toiminnallaan toimijat tuottavat ja uusintavat instituutioita ja sääntöjä. Neljänneksi, Geels (2004, 902) korostaa materiaalsen maailman vaikutusta inhimilliseen toimintaan. Yhteiskunnan materiaalsen perusta, kuten esimerkiksi infrastruktuuri, koneet ja muu teknologia, vaikuttavat ihmisten tapoihin ajatella ja jäsentää maailmaa. Viidenneksi, teknologian tutkimuksen piirissä on jaettu käsitys siitä, etteivät instituutiot ja säännöt ole vain ihmisten mielissä rakentuneita vaan sisältyvät myös artefakteihin ja toimintatapoihin. Geels viittaa tekniikan filosofisen tutkimuksen piiriin, jossa esimerkiksi Winner (1980) on esittänyt teknologioiden voivan sisältää sisäänrakennetusti poliittisia vaikutuksia. Geels viittaa myös toimijaverkkoteoreetisointeihin (Akrich 1992; Latour 1992) artefaktin ”käsikirjoituksesta” (*script*), joka rajoittaa tai mahdollistaa ihmisten välisiä tai ihmisten ja asioiden välisiä suhteita. Kuudenneksi, teknologioiden materiaalsen ja myös taloudellisen olemuksen vuoksi, niiden ”kovuus” voi tehdä niistä vaikeasti muunneltavia. Näin ollen sosiotekniset järjestelmät, artefaktit ja materiaalsen puitteet muokkaavat sääntöjä, kehyksiä, standardeja ja ajattelumalleja. (Geels 2004, 902–904.)

4.2. Kolme institutionaalista ulottuvuutta ja institutionaalinen muutos

Institutionaalisella tutkimuksella on pitkä perinne sekä taloustieteissä, politiikan tutkimuksessa että sosiologiassa. Instituutiotutkimuksessa on tunnistettavissa varhaisten teoreetikkojen lisäksi 90-luvulla alkunsa saanut instituutiotutkimuksen uusi aalto ”uusinstitutionalismi”, joka on nähtävissä mainituilla kolmella tieteenalalla jakautuen eri suuntauksiin ja koulukuntiin (Scott 2008; Vatn 2005, Crawford & Ostrom 1995). Ymmärrys siitä, mitä instituutiot ovat ja miten niitä voidaan tutkia, vaihtelee alakohtaisesti perustuen erilaisiin ontologisiin näkemyksiin todellisuuden rakentumisesta. (Scott 2008).

Instituutiot voidaan yleisesti määritellä Scottin (2008, 48) mukaan regulatiivisiksi, normatiivisiksi ja kulttuuris-kognitiivisiksi elementeiksi, jotka yhdessä niihin liittyvien toimintojen ja resurssien kanssa luovat vakautta ja merkitystä yhteiskunnalliselle elämälle. Ostrom (2005, 3) painottaa yleisessä määrittelyssään ihmisten tapoja järjestää toistuvaa ja rakenteistettua vuorovaikutusta, sekä yksilöiden tekemien valintojen vaikutusta heille itselleen ja muille rakenteita vahvistavana voimana. Instituutioita tuotetaan ja uusinnetaan sosiaalisissa prosesseissa yli sukupolvien, mikä tekee niistä vastustuskykyisiä muutokselle (Zucker 1977, 740–742).

Muutoksia instituutioissa tapahtuu kuitenkin sekä hiljalleen voimistuvina kehityskulkuina että äkillisinä mullistuksina. Institutionaalisessa tutkimuksessa tarkastellaan yhä useammin instituutioita prosesseina eikä staattisina sosiaalisen järjestyksen tiloina, jolloin huomio kiinnittyy instituutioiden syntymisen ja ylläpitämisen sijasta niissä tapahtuvan muutoksen tarkasteluun. Vaikka instituutiot usein yhdistetään niiden kontrolloivaan puoleen lakisäätteisinä, moraalisinä ja kulttuurisina rajoitteina, on tärkeää tarkastella myös niiden tukevaa ja voimaannuttavaa roolia luomalla suuntaa ja resursseja toimijoille ja heidän toiminnalleen. (Scott 2008, 48–50.)

Instituutioita kollegoidensa kanssa useamman vuosikymmenen ajan tutkinut Elinor Ostrom (2005) korostaa instituutioiden ymmärtämisen haastavuutta. Hän esittää, että yksi keskeisistä instituutioiden ymmärtämisen haasteista liittyy nykypäiväisen elämän monimuotoisiin ja monimutkaisiin vuorovaikutustilanteisiin, jotka sisältävät universaaleja osatekijöitä ja rakentuvat useisiin eri kerroksiin.

Richard W. Scott (2008, 50–70) esittää analyttisen kolmijaottelun perustuen käsitteen ympärillä käytyyn keskusteluun eri aloilla. Tavoitteena ei kuitenkaan ole luoda integroivaa mallia, vaan pikemminkin luoda analyttinen keino erotella instituutioiden erilaisia osatekijöitä ja niiden taustalla piileviä oletuksia, mekanismeja ja mittareita.

Table 3.1 Three Pillars of Institutions

	<i>Regulative</i>	<i>Normative</i>	<i>Cultural-Cognitive</i>
<i>Basis of compliance</i>	Expedience	Social obligation	Taken-for-grantedness Shared understanding
<i>Basis of order</i>	Regulative rules	Binding expectations	Constitutive schema
<i>Mechanisms</i>	Coercive	Normative	Mimetic
<i>Logic</i>	Instrumentality	Appropriateness	Orthodoxy
<i>Indicators</i>	Rules Laws Sanctions	Certification Accreditation	Common beliefs Shared logics of action Isomorphism
<i>Affect</i>	Fear Guilt/ Innocence	Shame/Honor	Certainty/Confusion
<i>Basis of legitimacy</i>	Legally sanctioned	Morally governed	Comprehensible Recognizable Culturally supported

Kuvio 3. Kolme institutionaalista pilaria (Scott 2008, 51).

Kuviossa 3 esitellään instituutioiden kolme pilaria: regulatiivinen, normatiivinen ja kulttuuris-kognitiivinen. Kuviossa havainnollistetaan miten nämä kolme eri lähestymistapaa eroavat toisistaan eräiden keskeisten ulottuvuuksien suhteen. Ymmärrän Scottin tarkoittavan sitä, että jaottelua ei tulisi tarkastella kolmena toisiaan poissulkevana kategorisointina vaan kolmena erilaisena lähestymistapana, joilla on omat tyypilliset piirteensä. Tarkastelemalla tutkimuskohdetta näistä kolmesta näkökulmasta käsin kutakin vuorollaan, voidaan tavoittaa kokonaisvaltaisempi kuva kuin keskittymällä vain joihinkin näkökulmiin.

Regulatiivinen lähestymistapa lienee yleisin ja helpoin tapa hahmottaa instituutioita. Siinä keskitytään selkeisiin säänteleviin prosesseihin, kuten sääntöjen asettamiseen, valvontaan, lupiin ja pakottaviin toimiin. Tällaisen ohjaavan prosessin on tarkoitus vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen asettamalla sille rajoitteita, valvoa niiden toteutumista ja tarvittaessa muuttaa käytöstä rankaisun tai palkkion avulla. Regulatiiviset instituutiot voivat rakentua hajautuneesti ja epämuodollisesti tai ne voivat olla hyvinkin muodollisia prosesseja ja osoitettu tietyille toimijoille, kuten esimerkiksi poliisille. (Scott 2008, 52.) North (1990, 4) vertaa instituutioita kilpaurheilun pelisääntöihin, jotka muodostuvat virallisista ja kirjoitetuista säännöistä sekä niitä tukevista ja täydentävistä kirjoittamattomista käyttäytymiskoodeista. Jos sääntöjä tai epämuodollisempia koodeja rikotaan, niistä seuraa usein jonkinlainen rangaistus. Näin instituutioiden toiminnassa korostuu rangaistusten

määrittämisen ja asettamisen kalleus. Scottin (2008, 52) mukaan tällainen lähestymistapa voi olla tyypillinen taloustieteilijöille tai rationaalisen valinnan politiikan tutkijoille, joiden tutkimus keskittyy yksilöiden tai yritysten käyttäytymiseen kilpailutilanteessa. Markkinoilla ja politiikassa vallitsee erilaisia kilpailevia intressejä, minkä vuoksi selkeiden sääntöjen ylläpito on tärkeää kilpailun toimivuuden kannalta. Kyseinen lähestymistapa painottaakin yksilöiden ja organisaatioiden toteuttavan omia intressejään luomalla sääntöjärjestelmiä ja noudattamalla niitä.

Vaikka regulatiivinen näkökulma instituutioihin luo mielikuvaa alisteisuudesta ja rajoittuneisuudesta, useat sääntelytavat mahdollistavat yhteiskunnallista toimintaa muun muassa lisenssien, oikeuksien ja etujen myöntämisen muodossa. Scott viittaa Weberiin (1924; 1968), joka on painottanut legitimitetin merkitystä sääntöjen luomisessa ja noudattamisessa – mikään sääntö ei voi perustua vain pakottamiseen vaan tavoitteena on myös säännön uskottavuus. Useissa tapauksissa auktoriteetin koetaan tuovan pakottavan voiman käytölle normatiivisen oikeutuksen, joka samanaikaisesti sekä tukee että rajoittaa vallankäyttöä. Regulatiivinen ja normatiivinen pilari voivatkin olla toisiaan vastavuoroisesti täydentäviä. (Scott 2008, 52–53.)

Useat instituutioita tutkineet taloustieteilijät painottavat tutkimuksissaan sääntöjen luomisen suhdetta kustannusten syntyymiseen. Tarkka suunnittelu sopimusten laatimisen kannalta oleellisten suoritteiden ohjaamiseksi ja sopivien kannustimien luominen on sekä haastavaa että kustannuksia synnyttävää. Toinen huomionarvoinen näkökulma on valtion rooli odotetusti neutraalina ”kolmantena osapuolena” sääntöjen toimeenpanossa. (Scott 2008, 53.) Koska valtio on viime kädessä pakottavan vallan käyttäjä, on se väistämättä läsnä kolmantena osapuolena instituutioiden rakentumisessa. Tästä johtuen instituutioteoriat sisältävät väistämättä jonkintasoisen analyysin yhteiskunnan poliittisesta rakenteesta ja sen mahdollisuuksista sekä rajoitteista instituutioiden käytännön toimeenpanolle. Haasteita voi aiheuttaa myös toimeenpanoon osallistuvien toimijoiden omien intressien vaikutus toimeenpanon tuloksiin. (North 1990, 65, 54.)

Instituutioiden eri elementtien välinen suhde on monimutkainen ja vaatii yhä tarkempaa tutkimista. Yhden pilarin varaan rakentunut instituutio voikin tulla ylläpidetyksi muiden pilarien elementtien avulla. Esimerkiksi lait voivat joskus olla ristiriitaisia, jolloin ne eivät tarjoa selkeää ohjetta käytännön toiminnalle. Tällöin niiden tulkinta vaatii järjelyä ja kollektiivista tulkintaa nojaten enemmän kognitiiviseen ja normatiiviseen elementtiin kuin regulatiiviseen lähtökohtaan. On selvää, että säännöt vaativat tulkintaa ja ristiriitojen selvittämistä. Kannustimet ja seuraamukset vaativat suunnittelua ja voivat johtaa ennustamattomiin tuloksiin. Valvontamekanismit ja myös niiden korjausliikkeet ovat välttämättömiä. Mukautuminen ei myöskään ole ainut mahdollinen

reagoimistapa regulatiivisten instituutioiden ohjaavaan vaikutukseen, vaikka tunneperäinen reaktio sääntöjärjestelmiin voi osaltaan rakentaa instituution voimakkuutta. ”Toimeenpanokoneiston” ylläpitämisen sääntöjärjestelmän kohtaaminen voi herättää pelkoa, kauhua tai syyllisyyden tunnetta, ja toisaalta helpotusta, syyttömyyden tunnetta tai oikeaksi osoittamisen tunnetta. Scott kuvaakin erästä vallitsevaa instituutioiden ymmärtämistapaa seuraavasti: Instituutio on vakaa sekä virallisten että epävirallisten sääntöjen järjestelmä, joka perustuu valvontaan ja rankaisuvaltaan tuoden mukanaan pelon tai syyllisyyden, viattomuuden tai oikeellisuuden tunteita. (Scott 2008, 54.)

Normatiivinen pilari rakentuu arvoja ja normeja korostavien teoreetikkojen tulkintojen varaan. Normatiiviset säännöt tuottavat ohjailevaa, arvioivaa ja velvoittavaa ulottuvuutta inhimilliseen toimintaan. Arvoilla viitataan ymmärrykseen ensisijaisuudesta ja toivottavuudesta yhdistettynä normistoon, jota vasten olemassa olevia käyttäytymismalleja suhteutetaan. Normit kuvaavat sitä, miten asiat pitäisi tehdä eli ne legitimoivat keinoja, joilla yritetään saavuttaa arvotettuja asiantiloja. Normatiiviset järjestelmät siis määrittävät tavoitteita ja päämääriä sekä sitä, miten ne voidaan saavuttaa. Jotkin arvot ja normit ovat sovellettavissa yleisluontoisesti kaikkia koskeviksi, mutta osa koskettaa vain tiettyjä toimijoita tai asemia. Huomio kiinnittyy rooleihin eli käsitykseen tavoitteiden ja toiminnan sopivuudesta tietyille yksilöille tai tietyssä asemassa olevalle henkilölle. Roolit eivät ole vain käytöstä ennustavia vaan myös toimintaa sitovia, jopa määrääviä. Ympäristö ja sen merkittävät toimijat kannattelevat odotuksia muodostaen ulkoa tulevaa painetta toimijalle itselleen. Toimija sisäistää myös itse vaihtelevissa määrin häneen kohdistetut odotukset. Roolit voivat olla muodollisia tai epämuodollisia. Esimerkiksi organisaatiossa tuotetaan muodollisia rooleja tietyssä asemassa olevien henkilöiden erityisoikeuksilla, velvollisuuksilla ja valta-asetelmalla. Roolit voivat syntyä myös epämuodollisesti ajan kanssa vuorovaikutuksen ja eriytyvien odotusten tuloksena. Normatiivisten järjestelmien ajatellaan tyypillisesti luovan rajoituksia inhimilliselle toiminnalle. Sen lisäksi ne myös mahdollistavat ja voimaannuttavat käyttäytymismalleja oikeuttamalla toimintaa luvallisuuden, oikeuksien tai etuoikeuksien nimissä. (Scott 2008, 54–55.)

Normatiivista käsitystä instituutioista ovat tuottaneet monet varhaiset sosiologit, kuten Durkheim, Parsons ja Selznick, mutta sen perintö jatkuu myös nykyään sosiologien ja politologien tutkimuksissa. Teoreetikot painottavat usein normien roolia yhteiskuntaa vakauttavana voimana. Normit voivat myös herättää tunnereaktioita, mutta erilaisia regulatiivisten sääntöjen rikkomisesta aiheutuvat reaktiot. Normien rikkomiseen liittyy pääasiassa häpeän tai epäsuosion tunnetta, kun taas normien noudattaminen voi tuottaa ylpeyden tai kunniallisuuden tunnetta. Molemmissa tapauksissa tyypillisesti myös itsearviointi on merkittävää ilmentyen joko korostuneena katumuksena tai

vaikutuksina itsensä arvostamiselle. Tällaiset tunnetilat tarjoavat voimakkuudessaan vaikuttavan kannustimen vallitsevien normien noudattamiselle. (Scott 2008, 55–56.)

Kulttuuris-kognitiivisessa instituutioiden lähestymistavassa painotetaan kulttuuris-kognitiivisia elementtejä, kuten jaettujen käsitysten merkitystä inhimillisen todellisuuden rakentajina ja tuottajina sekä kehyksiä, joiden avulla todellisuudelle annetaan merkityksiä. Tämän suuntaiset tulkinnat perustuvat pääasiassa antropologien (mm. Geertz, Douglas), sosiologien (mm. Berger, Goffman, Meyer) ja organisaatiotutkijoiden (mm. DiMaggio, Powell, Scott) esittämille huomioille ja tulkinnoille. Kyseinen pilari painottaa inhimillisen elämän kognitiivista ulottuvuutta eli ulkoisen maailman ärsykkeiden ja yksittäisen organismin reaktion välille muodostuvan suhteen sisältämää kokoelmaa erilaisia sisäistettyjä symbolisia representaatioita. Symbolit, sanat, merkit ja eleet muokkaavat merkityksiä, joita yhdistämme esineisiin ja toimintaan. Merkityksiä tuotetaan ja ylläpidetään vuorovaikutuksessa, jossa niiden avulla järkeistetään jatkuvaa tapahtumien virtaa. Symbolien ja merkitysten yhteydessä Scott viittaa jälleen Max Weberin näkemykseen, jonka mukaan tarkasteltu toiminta on sosiaalista vain siinä määrin kuin toimija itse liittyy siihen merkityksiä. Tästä johtuen tulisi analyttisesti tarkastella sekä objektiivista todellisuutta että toimijan tulkinnan mukaisia subjektiivisia merkityksiä todellisuudelle. Scott viittaa myös psykologian piirissä tehtyihin laajoihin tutkimuksiin (mm. Markus ja Zajonc 1985), jotka ovat osoittaneet kognitiivisten kehysten vaikuttavan laajasti tiedonkäsittelyprosesseihin alkaen siitä, mikä tieto saa huomiota, ja jatkuen tiedon koodaamiseen, säilyttämiseen ja palautumiseen, sekä tiedon organisoitumiseen muistiin ja tietoon liittyviin tulkintoihin (arviointi, käsityksen muodostus, ennusteet ja päätelmät). (Scott 2008, 56–57.)

Uusi kulttuurinen näkökulma keskittyy instituutioiden semioottisiin puoliin ymmärtäen niiden olevan enemmän kuin subjektiivisia uskomuksia vaan myös symbolisia järjestelmiä, joita voidaan tarkastella objektiivisina ja yksittäisten toimijoiden näkökulmasta ulkoisina. Pilarin kulttuurinen aspekti tarkoittaa sitä, että ”sisäiset” tulkitsevat kognitiiviset prosessit ovat ”ulkoisten” kulttuuristen kehysten muovaamia. Lisäksi kulttuuri esiintyy myös laajemmalla, globaalilla tasolla esimerkiksi ideologioina talousjärjestelmän taustalla. Kulttuuristen elementtien institutionalisoitumisen aste kuitenkin vaihtelee riippuen niiden yhteyksistä toisiinsa sekä siitä, miten syvällisesti ne on sisällytetty rutiineihin ja toimintatapoihin. Kulttuurien ajatellaan usein olevan yhtenäisiä, mutta on erittäin tärkeää huomioda, ettei tämä pääosin pidä paikkaansa. Kaikki eivät jaa samoja uskomuksia, minkä myötä myös eri yksilöiden tulkinnat samasta tilanteesta voivat erota toisistaan merkittävästikin. (Scott 2008, 57–58.) Kulttuuriset uskomukset vaihtelevat, eikä kulttuuri muodosta yhtenäistä

käyttäytymismallia, vaan sisältää myös normaaliksi esitetystä poikkeavia vaihtoehtoja. Lisäksi myös kulttuuri antaa toimijoille mahdollisuuden valita, mikä synnyttää vaihtelua. (DiMaggio 1997, 265).

Kulttuuris-kognitiivisesta lähtökohdasta tarkasteltuna vaihtoehtoiset käytöstavat ovat vaikeasti käsitettäviä, ja siksi mukautumista tapahtuu useissa tilanteissa. Rutiineja noudatetaan, koska ne otetaan itsestään selvyytenä ja niiden kyseenalaistaminen tuntuu haastavalta. Sosiaaliset roolit ymmärretään eri tavoin kuin normatiivisesta näkökulmasta, sillä yhteisesti sitovien velvoitteiden ja sitoumusten sijasta korostetaan mallien vaikutusta tiettyjen toimijoiden ja toiminnan taustalla. Affektiivisessa mielessä tämä pilari yhdistyy vakuuttuneisuuden ja itsevarmuuden tunteisiin, ja negatiivisella puolella hämmennyksen ja eksyneisyyden tunteisiin. Hallitsevien kulttuuristen uskomusten linjassa toimivat todennäköisesti tuntevat olonsa kyvykkäiksi ja omaavansa sosiaalisia kontakteja, kun taas toisessa ääripäässä tunteet voivat vaihdella avuttomuudesta järjettömyyteen. Kulttuuris-kognitiivinen näkemys instituutioista tähdentää sosiaalisesti välitettyjen ja jaettujen merkitysrakennelmien keskeistä roolia. (Scott 2008, 58–59.)

Vaikka suuri osa instituutioiden tutkimuksesta keskittyy instituutioiden muutokseen, silti muutoksen jäsentäminen on haasteellista. Moni instituutioteoreetikko lähtee siitä ajatuksesta, että instituutiot synnyttävät pysyvyyttä ja järjestystä. Muutoksen tutkimuksessa huomiota onkin kiinnitetty uusien elementtien muodostumiseen ja niiden sulautumiseen olevassa oleviin instituutioihin. Kuitenkin enenevässä määrin on alettu tutkia myös instituutioiden rakenteistamista, ”purkamista” ja uudelleen rakenteistamista. (Scott 2008, 195–196.)

Institutionalisoitumisen prosessi voidaan hahmottaa myös kolmen aiemmin kuvatun pilarin mukaisilla lähestymistavoilla. Institutionalisoitumisen taustalla on jonkinlainen sitä eteenpäin pyörittävä voima tai kuten McAdam, Tarrow ja Tilly (2001, 24 sit. Scott 2008, 122) ovat kuvanneet: Mekanismit ovat rajattu kategoria tapahtumia, jotka vaikuttavat identtisesti tai samankaltaisesti elementtien välisiin suhteisiin tietyn joukon sisällä toistuvasti eri tilanteissa. Regulaatiivisesta näkökulmasta mekanismina painottuu positiivisen palautteen saaminen. Palaute tuottaa polkuriippuvuutta kehityssunnissa tehden muista vaihtoehtoisista kehityssuunnista vähemmän houkuttelevia. Arthur (1994, sit Scott 2008, 122) kuvailee tarvittavia olosuhteita. Ensinnäkin, korkeat järjestelykustannukset eli, kun jokin vaihtoehto on jo tarjolla, muiden vaihtoehtojen valitseminen voi tuottaa huomattaviakin lisäkustannuksia. Toiseksi, kun yksilöt panostavat jonkin lähestymistavan omaksumiseen, motivaatio tarkastella vaihtoehtoisia ratkaisuja vähenee. Kolmanneksi, yksilö hyötyy siitä, että muutkin sisäistävän saman vaihtoehdon. Ja neljänneksi, uudet toimijat ovat taipuvaisia omaksumaan jo laajemmin hyväksytyn vaihtoehdon. (Scott 2008, 121–122.) Edellä kuvatut neljä

itseään lujittavaa mekanismia soveltuvat Northin (1990, 95) mukaan sovellettuina instituutioiden ja institutionaalisen muutoksen tarkasteluun. Hän esittää, että yhdessä mekanismit muodostavat toisistaan riippuvaisen verkoston eli institutionaalisen ”maaperän”, joka tuottaa mittavia hyötyjä.

Hyötyjä ja kustannuksia korostavasta näkökulmasta poiketen normatiiviseen pilariin tukeutuva näkökulma kiinnittyy sitoutumisen merkitykseen. Mahdollinen sitoutumisen tila edellyttää normeja ja arvoja, rakenteita ja toimintamalleja sekä yksilöitä ja kollektiivisia toimijoita. Huomio kiinnittyy identiteetti-rooleihin. (Scott 2008, 123.) Institutionalisoitumista tästä näkökulmasta paljon tarkastelleen Selznickin (1992, 232) mukaan institutionalisoituminen tarkoittaa järjestyneiden, vakaiden, sosiaalisten ja kokonaisvaltaisten mallien syntymistä vakaasta, löyhästi organisoidusta tai rajoitetusti teknisestä toiminnasta. Vakauden ja yhdentymisen lähde, joka muodostaa perustavanlaatuisen todellisuuden perustan, on sosiaalisen sitoutumisen ja ”sotkeutumisen” syntyminen. Arkipäiväiset valinnat tuntuvat vapailta ja peruttavissa olevilta, mutta toiminnan koskettaessa tärkeitä intressejä ja arvoja tai niiden sisältyessä toisistaan riippuvaisiin verkostoihin, vaihtoehdot ovat rajatut. Institutionalisoituminen rajoittaa toimintaa etenkin kahdella tavalla. Ensinnäkin, se tuo käyttäytymismallit normatiivisen kehikon sisälle. Toiseksi, institutionalisoituminen tekee käyttäytymismallit riippuvaisiksi omasta historiastaan. Tarkat tavoitteet ja säännöt sekä koordinaatiomekanismit ja vuorovaikutuskanavat ovat organisaatiotasolla vain ensimmäinen askel, jota seuraa ”syvä” institutionalisoituminen. Se näkyy muun muassa sääntöjen ja menettelytapojen lujittamisena, hajaantuneiden yhteisöjen syntymisenä, määrättyjen intressien edistämisenä ja vallan jakamisena. Lisäksi hallinnollisten rituaalien, symbolien ja ideologioiden syntyminen sekä merkitysten syveneminen jaettujen tavoitteiden osalta kuuluvat normatiivisten instituutioiden vahvistumiseen. (Selznick 1992, 232–235.)

Kulttuuris-kognitiivista pilaria painottavat teoreetikot painottavat institutionalisoitumisprosessissa kasvavaa objektiivisuutta. Berger ja Luckman (1967 sit. Scott 2008, 125) tunnistavat objektiivisuuden tarkoittavan prosesseja, joissa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tuotetut merkitykset kohtaavat toimijan niin, että ne näyttävät faktuaalisesti voimakkailta. He painottavat myös jaettujen uskomusten jakamista eteenpäin yksilöille, joilla ei välttämättä ole roolia niiden tuottamisessa, minkä seurauksena instituutioiden objektiivisuus syvenyy entisestään. Objektisoidut uskomukset usein sisällytetään rutiineihin, muodollisuuksiin, dokumentteihin ja artefakteihin eli organisoimme materiaalista maailmaa mentaalisten kategorioiden avulla, jolloin ne vahvistavat toisiaan. Kulttuuris-kognitiivinen näkökulma painottaa ajatusten – uskomusten, skeemojen ja olettamusten – merkitystä institutionalisoitumisessa. Ideoiden rooli on monipuolinen: vahvimmillaan ne luovat itsestään selvinä pidettyjä käsityksiä, jotka vaikuttavat vuorovaikutuksen taustalla, eivätkä tule usein

kyseenalaistetuiksi, sekä tietoisemmalla tasolla ne tarjoavat kognitiiviset kehykset erilaisten toiminnanmuotojen perustelemiseksi ja uusien avausten syntymiseksi. (Scott 2008, 125–127.)

Jotkin teoreetikot esittävät, että pysyvyyttä ei tulisi ottaa itsestäänselvytenä, vaan että taipumus epäjärjestykseen yhteiskunnallisissa järjestelmissä on normaalimpi olotila. Asiat, rakenteet, säännöt ja rutiinit luonnollisesti hajoavat välillä. Tästä seuraten instituutioiden hajaantuminen on vallitseva olotila yhteiskunnassa. (Zucker 1988, 26 sit. Scott 2008, 128.) Giddens (1984) puolestaan painottaa sitä, missä määrin sääntöjen, normien ja uskomusten pysyvyys vaatii toimijoiden aktiivista sosiaalisen toiminnan säätelyä ja sosiokulttuuristen yhteyksien luomista. Hän esittää rakenteiden pysyvyyden olevan riippuvainen toimijoiden kyvykkyydestä ylläpitää ja tuottaa niitä. Kulttuuris-kognitiivista ulottuvuutta painottaen Zucker (1977, 726 sit. Scott 2008, 129) esittää, että sisäistäminen, itsepalkitseminen ja muut väliin tulevat prosessit eivät ole välttämättömiä kulttuurisen pysyvyyden takaamiseksi, vaan institutionalisoitunut yhteiskunnallinen tieto muodostuttuaan objektiiviseksi ”faktaksi”, voidaan välittää suoraan eteenpäin tällä pohjalla. Normatiivisesta näkökulmasta painotetaan sitä, miten uudet tulokkaat esimerkiksi organisaatiossa jakavat samanlaiset uskomukset ja tulkitsevat kehykset ylläpitäen normatiivisia rakenteita. Lisäksi normatiivisen pilarin osalta keskitytään toimintaympäristön merkitykseen, ei vain innovaatioiden hyväksymisen vaalimisessa, vaan muutosta tukevana ja ylläpitävänä voimana. Regulaatiivisesta näkökulmasta tarkastelun keskiössä ovat tietoiset hallintayritykset, kietoutuneet intressit, edustus ja valta sekä sanktioiden käyttöönotto. (Scott 2008, 130–131.)

Instituutioiden leviämistä tapahtuu monin eri tavoin. DiMaggio ja Powell (1983 sit. Scott 2008, 133) kuvaavat typologiaa, joka erottelee kolme mekanismia – pakottava, normatiivinen ja mimeettinen. Jaottelun avulla voidaan tunnistaa vaihtelevia voimia ja motiiveja uusiin rakenteisiin ja käyttäytymiseen mukautumiseksi. Nämä mekanismit ovat hyvin rinnastettavissa Scottin kolmeen pilariin. Instituutioiden ”purkaminen” viittaa instituutioiden heikkenemiseen ja katoamiseen. Regulaatiivisesta näkökulmasta purkaminen ilmenee ponnettomien lakien, laimeiden seuraamusten tai noudattamattomuuden muodossa. Normatiivisesta näkökulmasta rappeutuminen voi tarkoittaa lisääntyviä todisteita odotusten noudattamisen vähentymisestä. Kulttuuris-kognitiivisesta näkökulmasta purkaminen näkyy kulttuuristen uskomusten heikkenemisenä ja lisääntyvänä kyseenalaistamisena sen suhteen, mitä otetaan itsestäänselvytenä. (Scott 2008, 132, 133, 196.)

Instituutioiden rappeutuminen voi johtua monesta syystä. Scott viittaa Zuckerin (1988b) näkemykseen, joka korostaa entropian merkitystä liitettynä epätäydelliseen välittämiseen ja sääntöjen muokkaantumiseen vaihtelevien olosuhteiden ja roolien hajaantumisen luomassa paineessa. Oliver

(1992, sit. Scott 2008, 196) kuvailee kolmenlaista painetta, joiden seurauksena instituutiot rappeutuvat: funktionaalinen, poliittinen ja sosiaalinen. Funktionaalinen paine syntyy, kun huomataan suoritustason ongelmia liittyen institutionalisoituihin käytäntöihin. Kun institutionaaliset käytännöt ovat jonkin merkittävän tahon mielestä riittämättömät suhteutettuna tavoitteisiin, niiden uudistaminen tai korjaaminen on todennäköistä. Funktionaalinen paine voi syntyä myös esimerkiksi kuluttajien mieltymysten muuttuessa. Poliittinen paine syntyy intressien tai valtasuhteiden muutoksesta silloin, kun ne ylläpitävät ja tukevat olemassa olevia institutionaalisia järjestelmiä. Esimerkiksi muutokset äänestyskäyttäytymisessä voivat johtaa uusiin poliittisiin linjauksiin, liikelämän lobbarit voivat vedota lainsäädäntöelimiin tai yhteiskunnalliset liikkeet voivat kyseenalaistaa ja heikentää olemassa olevia instituutioita ja täten mahdollistaa uusien poliittisten avauksien ja toimijoiden ilmaantumisen. Sosiaalinen paine pohjaa sosiaaliseen hajaannukseen ja normatiivisen yhteismielisyyden sirpaloitumiseen aiheuttaen eriäviä ja ristiriitaisia uskomuksia ja käytäntöjä. (Scott 2008, 196–198.)

4.3. Instituutioteoria analyysin kehiksenä

Edellä on kuvattu tutkimukseni teoreettinen viitekehys, joka kuvaa instituutioiden luonnetta ja dynamiikkaa. Teoreettisen avauksen lisäksi hyödynnän analyysissäni Scottin instituutioiden kolmijaottelua analyysini teorialähtöisenä kehiksenä. Analyysin tarkoituksena on avata mahdollisimman laajasti kohtuutalous-keskustelun institutionaalista ulottuvuutta, minkä vuoksi Scottiin malli sopii hyvin analyysin lähtökohdaksi. Analyysi keskittyy muutoksen tarkasteluun, eli siinä ei pyritä instituutioiden varsinaiseen tunnistamiseen ja nimeämiseen, vaan institutionaalisen muutoksen kuvaamiseen. Olen lähestynyt aineistoa regulatiivisen, normatiivisen ja kulttuuris-kognitiivisen ulottuvuuden mukaisesti erikseen, keskittyen siihen, mitkä seikat kunkin ulottuvuuden kannalta ovat keskeisimpiä. Keskeiset teemat olen muodostanut aineiston teemoittelun avulla. Institutionaaliset ulottuvuudet eivät ole millään tavalla toisiaan poissulkevia, vaan niiden tarkoitus on täydentää toisiaan ja kasvattaa ymmärrystä kohtuutalous-keskustelun monitasoisuudesta.

Analyysin teemoitteluvaiheessa olen jaotellut aineistoa myös sen mukaan, kuvataanko siinä kirjoittajien näkemyksen mukaan rakennettavaa eli toivottavaa institutionaalista muutosta vai purettavaa ja ei-toivottavaa muutosta. Luvussa 5 esitetään institutionaalisten ulottuvuuksien mukaan alalukuihin jaoteltuna ei-toivottavaa muutosta eli nykytilan kritiikkiä. Lukuun 6 on koottu toivottavan institutionaalisen muutoksen kuvaus yhdessä käytännön toimenpide-ehdotusten kanssa. Ne esitetään tulevaisuuskuvan muodossa yhdistettynä tulevaisuudentutkimukseen nojautuviin analyytisiin huomioihin.

5. Kohtuutalous nyky-yhteiskunnan kritiikkinä

5.1. Regulatiivinen ulottuvuus

Regulatiivisesta näkökulmasta huomio kiinnittyy etenkin lainsäädäntöön, säätelyyn sekä toimintatapoja ylläpitäviin rakenteisiin. Nämä ohjaavat taloudellista toimintaa tietynlaiseen suuntaan.

Taloukasvua tukeva kehä

Ulvila ja Pasanen esittävät nykytalouden perustuvan erilaisille pakon kierteille, jotka pohjautuvat jatkuvan taloukasvun tavoittelemiseen. Pakot rakentuvat institutionaalisista ulottuvuuksista ja ylläpitävät kokonaisuutta palkitsemalla sen mukaista toimintaa. Kehämäisen kierteen yhtä osaa on vaikea kyseenalaistaa, kyseenalaistamatta koko kehää. Yksi kehän osio voidaan aina perustella muiden kehän tekijöiden avulla.

Kehä lähtee liikkeelle pääoman tuottopakosta ja jatkuu talouden kasvupakkona, kilpailussa menestymispakkona, kulutuksen lisäämispakkona, palkkojen nousupakkona ja lopulta ympäristön pilaamispakkona. (124)

Fossiilikapitalismi saa esiin ihmisen huonoimmat puolet: lyhytnäköisyyden, voitontavoittelun, ahneuden ja kilpailunhalun. Koska nämä piirteet ruokkivat nykyistä järjestelmää, ovat ne myös järjestelmän palkitsemia. (212)

Yhtenä keskeisenä pakkoa tuottavana elementtinä kirjoittajat tunnistavat kilpailun ja markkinoiden sääntelylogiikan. Kilpailu on järjestetty markkinoiden avulla, mikä perustuu tunnettuun Adam Smithin esittämään ajatukseen ”näkymättömän käden” tuottamista ansioista, eli kun kaikki yksilöt tavoittelevat markkinoilla itselleen hyödyllisiä kauppvoja, koko yhteiskunta hyötyy. Kirjoittajat kritisoivat ajatusta voimakkaasti ja esittävät markkinoiden nykyisellä markkinalogiikalla johtavan yhteiskunnan eriarvoistumiseen ja luonnon hävittämiseen kahdesta keskeistä syystä.

Ensinnäkin yksilöt eivät ole tasa-arvoisessa asemassa markkinoille, sillä markkinoille pääsee vain myymällä ja markkinat sulkevat helposti pois esimerkiksi iän, sairauden vammaisuuden tai muun syyn vuoksi. ”Raaka markkinalogiikka antaa arvoa vain hyödyllisille lajeille, muut saavat kuolla sukupuuttoon.” (66) Toinen merkittävin kritiikin kohde on markkinalogiikan johtaminen joustavan ja terveen kilvoittelun sijasta jäykkiin suuryhtiöiden hallitsemiin monopoleihin. Useat tekijät, kuten teknologisen osaamisen hallinta ja skaalaedut, keskittyvät ja johtavat markkinavallan keskittymiseen suuryrityksille. On keskeistä huomioda, että kirjoittajien kritiikki kohdistuu ennen kaikkea markkinoita ohjaavaan logiikkaan ja markkinoiden toimintaan, sekä markkinoiden asemaan yhteiskunnassa, eikä suoranaisesti markkinoihin rakenteena.

”Vakavin ongelma fossiilikapitalismissa onkin, että markkinat ja markkinalogiikka on nostettu koko yhteiskuntaa ohjaavaksi periaatteeksi rajallisen ja säädellyn kauppapaikan sijaan. Siten tälle eriarvoistavalle ja luontoa hävittävälle instituutiolle on annettu haitallisen keskeinen asema.” (66)

Kulutus on myös merkittävä osa talouden ”kehää” ja kirjoittajat korostavat sen rakenteellista puolta. Kulutus liitetään usein Ulvilan ja Pasasen mukaan virheellisesti lähinnä arvovalintoihin, jolloin kulutukseen kannustavat yhteiskunnalliset rakenteet jäävät tarkastelun ulkopuolelle. Kirjoittajat viittaavat 1970-luvulla kulutuskriittisiä huomioita esittäneeseen ranskalaiseen vasemmistoajattelija André Gorziin (1980, 23–24), jonka mukaan jo silloin oli havaittavissa yhteiskunnan toimivan niin, ettei yleinen tyytyväisyys lisäännä tai aidosti tarpeellisten tuotteiden määrä kasva kuluttamisen seurauksena, vaan pikemminkin kulutus varmistaa pääoman kasvua.

Kirjoittajat nostavat esille joitakin ylikulutusta tuottavia ja ylläpitäviä tekijöitä. Ensinnäkin, he kuvaavat Ivan Illichin (1990) tarkastelemaa yhteiskunnan piirrettä tuottaa pakollisia kulutustuotteita. Kun tuotannon pääomavaltaisuus ja teknologisoituminen ylittävät tietyn rajan, ihmisten hyödylliset perustaidot korvataan ostettavilla tavaroilla. Näin kaikki, jotka haluavat osallistua täysipainoisesti yhteiskuntaan, joutuvat ostamaan markkinoilta yhteydenpidon ja matkustamisen hyödykkeitä. Hyviä esimerkkejä tällaisista pakollisista kulutustuotteista nykyään ovat internet ja älypuhelimet, joita ilman täysipainoisen osallisuuden luominen voi olla haastavaa.

Toiseksi, kirjoittajat kritisoivat mainonnan vapautta. Mainonnassa hyödynnetään psykologista osaamista tavoitteena vaikuttaa ihmismielen alitajuisiin ominaisuuksiin. Mielikuvamainonta liittää kulutustuotteisiin monia positiivisiksi koettuja merkityksiä ja tekee tuotteista kuluttajille houkuttelevia. Mielikuvamainonta on kirjoittajien mukaan verrattavissa propagandaan. Kolmanneksi, tuotteiden lyhyt käyttöikä ja suunnittelukäytännöt, joiden tavoitteena ei ole tuotteiden kestävyys, tukevat korkean kulutuksen ylläpitoa. Lisäksi trendien vahvistaminen johtaa käyttökelpoisten tavaroiden hylkäämiseen. Neljänneksi, kuluttamisen rahoittaminen velalla sitoo ihmisiä kulutuskulttuuriin riskialttiilla tavalla, mikä on kulutusyhteiskunnalle tyypillinen ominaisuus. Velan ottaminen perustuu uskoon talouden kasvusta tulevaisuudessa, mikä luo kuvaa siitä, että lyhennysten ja korkojen maksu onnistuu varmasti. Erilaisten pikavippien sekä lyhytaikaisten lainojen ja luottojen myötä velkakierteeseen joutuminen ei ole erityisen vaikeaa.

Talouden ”kehää” pitää yllä myös sen arvottamisen tapa. Talous keskittyy pääasiassa rahatalouteen, mikä näkyy esimerkiksi sen mittaustavoissa. Bruttokansantuote mittaa virallisen talouden toiminnan määrä, joten sen ulkopuolelle jäävät monet merkittävät taloudelliset tekijät, kuten varantojen määrä.

”Esimerkiksi öljyn ja muiden fossiilisten polttoaineiden osalta tämä tarkoittaa sitä, että kun öljy maankuoren alla pitää ilmakehää tasapainossa ja odottaa varsinaisena aarteena mahdollisesti nykyistä hyödyllisempää käyttöä, bkt-laskennassa sen arvo on nolla. Sen sijaan öljyn pumppaaminen, jalostaminen, polttaminen ja muuttaminen saasteeksi liikauttaa bkt-käyrää ylöspäin. Tällä tavoin köyhtyminen saadaan näyttämään bkt-tilastoissa vaurastumiselta.” (135)

BKT:n hallitseva rooli talouden onnistumisen kuvaajana kuvastaa hyvin talouden keskittymistä rahatalouteen, jolloin taloudellisen toiminnan tavoitteena toimii rahan kerryttäminen, mikä palvelee hyvin pääoman kasvu- ja kasaantumispyrkimyksiä.

Ulvila ja Pasanen esittävät, että talouden kasvu johtaa väistämättä ympäristövaikutusten kasvamiseen. Viitaten esimerkiksi ruotsalaiseen kotitaloustutkimukseen (SCB 2003), suomalaisten kotitalouksien luonnonvarojen kokonaiskulutukseen (Kotakorpi et al. 2008) ja maailman maiden kansantulon ja ekologisen jalanjäljen suhdetta kuvaavaan tilastoon (NEF 2009) kirjoittajat kuvaavat lähtökohdakseen havainnon, jonka perusteella rahatalouden koko on suoraan suhteessa ympäristöhaittaan, koskien sekä kotitalouksia että kansantalouksia. Vaikka yksilölliset erot kotitalouksissa tai kansalliset erot kulutuskäyttäytymisessä tai muut tekijät vaikuttavat vertailuun, niin suuremmassa mittakaavassa *”mitä rikkaampi ihminen, sitä pahempi saastuttaja, tai mitä vauraampi maa, sitä enemmän ympäristötuhoa”* (45).

Energiankulutuksen vähentäminen onkin kirjoittajien mielestä väistämätöntä jatkuvan ympäristötuhon lopettamiseksi, sillä teknologinen kehitys ei voi yksinään ratkaista nykyisen kulutukseen perustuvan talousjärjestelmän kestättömyyttä. Viitaten ekologisen taloustieteen uranuurtajaan Nicholas Georgescu-Roegeniin (1971), joka on mekanistisen maailmankuvan sijasta teoretisoinut maailmaa termodynamiikkaan perustuen, kirjoittajat esittävät *”ihmisten valjastaman teollisen energian käytön näkyvän luonnon monimuotoisuuden häviämisenä ja ilmastokaaoksena”* (139). Termodynamiikan lakien mukaan energiaa käytettäessä syntyy aina myös hukkalämpöä eli entropia lisääntyy. Ainevirtojen supistamiseksi tehokkain ja varmin keino on kokonaistuotannon ja kulutuksen vähentäminen. Teknologian ekotehokkuutta kehittämällä riittävän energian kulutuksen supistamiseen kirjoittajat suhtautuvat epäillen, sillä *”koneet lähes poikkeuksetta valmistetaan uusiutumattomista luonnonvaroista ja niiden pyörittämiseen käytetään pääasiassa*

uusiutumattomia energialähteitä” (138). Kirjoittajat huomioivat myös, että keskustelu vain energiantuotannon muodosta on riittämätöntä, jos ei tarkastella sitä, mitä energialla tehdään.

”Vaikka autot kulkisivat ajatuksen voimalla, olisi meillä silti ratkaistavana yhä enemmän autojen valmistamiseen tarvittavien metallien tuotannon, ruuhkien, parkkeeraamisen ja onnettomuuksien aiheuttamia haittoja.” (138–139)

Lopputuloksena Ulvila ja Pasanen esittävät Suomen energiankulutuksen hallittua, mutta päättäväistä supistamista neljällä prosentilla vuodessa. Supistamisen tulee sisältää sekä energiaa kuluttavien toimintojen vähentämistä että energiatehokkuuden parantamista, jotta tavoite on mahdollista saavuttaa. Lisäksi keskeinen keino energiankulutuksen supistamiseksi on taloudellinen ohjaus verotuksen avulla. Energian hinnan selkeä nostaminen tekee sen säästeliäämmästä käytöstä entistä houkuttelevampaa. Kirjoittajat peräänkuuluttavat päätöksiä, jotka eivät ole sidoksissa taloudelliseen kasvuun. Talouden kasvun ja energiankulutuksen voimakas sidonnaisuus toisiinsa johtaisivat edellä kuvattujen tavoitteiden toteutuessa talouden kasvun vakaantumiseen tai laskuun. Kirjoittajat pitävät tiukasti kiinni energiankulutuksen supistamisen välttämättömyydestä siinäkin tapauksessa, että se aiheuttaisi bruttokansantuotteen laskun. Energian kokonaiskulutuksen suhdetta bruttokansantuotteeseen kuvataan energiantensiteetillä ja kirjoittajien mukaan energiankulutuksen vähentäminen neljällä prosentilla yhdistettynä energiantensiteetin kahden prosentin vuosittaiseen paranemiseen tarkoittaisi bkt:n noin kahden prosentin vuosittaista supistumista.

Palkkojen kasvun esitetään teoksessa olevan suhteessa pääoman tuottoon. Kirjoittajat nimeävät kaksi nykymuotoisen talouden epäonnistunutta pääpiirrettä seuraavasti: *”palkkatyön teettämisen pääoman voittojen kasvattamiseksi, ja palkkatyön tuottavuuden kasvattamisen energiasyöpön ja saastuttavan koneen avulla” (133). Aiemmin ehdotettu energiankulutuksen ja ainevirtojen lasku edellyttää myös työajan lyhentämistä, jotta muutos ei johda joukkotyöttömyyteen. Ammattiyhdistysliikkeet eivät ymmärrettävästi suhtaudu suopeasti tällaiseen ehdotukseen, sillä ”jos omistajat eivät harrasta palkkamalattia, miksi työntekijä harrastaisi palkkamalattia.” (147) Kuitenkin purettaessa pääoman tuottopakkoa pääoman ansiottoman voiton leikkaamisella voivat ammattiyhdistyksetkin myöntyä vapaammin työaika koskeviin ehdotuksiin.*

Regulatiivisesta näkökulmasta talouden ”kehän” muodostavien instituutioiden voima piilee materiaaalisten käytäntöjen sekä sääntelyn palkitsevassa ja rankaisevassa vaikutuksessa. North (1990, 4) painottaa sääntöjen tai totuttujen toimintatapojen rikkomisen aiheuttaman rangaistuksen merkitystä instituutioiden pysyvyyden kannalta. Hänen mukaansa olennaista on sääntöjen rikkomisesta seuraavan rangaistuksen vaikuttavuus ja vakavuus. Talouden ”kehä” on tässä mielessä

voimakas ohjausvaikutuksessaan, sillä sen noudattamatta jättämisestä voi seurata esimerkiksi pelko yhteiskunnan ulkopuolelle jäämisestä, rahallisen hyödyn menettämisestä tai ylivelkaantumisesta. Scott (2008, 52) kiinnittää huomiota myös regulatiivisen ulottuvuuden palkitsevaan ja sosiaalista toimintaa mahdollistavaan puoleen. Palkitsevuuden kannalta kuluttaminen kulutuskulttuurissa ja rahan ansaitseminen rahaa korostavassa ympäristössä tuottaa luonnollisesti tunnetta oikeasta käyttäytymisestä ja sääntöjen noudattamisesta. Pääoman kerryttäminen muodostuu hyvin palkitsevaksi ja houkuttelevaksi käyttäytymistavaksi.

Vastuu- ja omistussuhteiden hämärtyminen

Pääoman tuoton maksimoinnin tavoittelu johtaa usein epäselvien omistusten tai vastuun häivyttämiseen. Ulvila ja Pasanen korostavat erityisesti suuryhtiöiden haitallista valta-asemaa ja nostavat siitä esimerkkinä esille osakeyhtiön liiketoiminnan järjestämisen tapana. Osakeyhtiö perustuu osakkaiden vapauttamiseen vastuusta muun kuin sijoitetun osakepääoman suhteen, kuten kirjoittajat nasevasti huomauttavat: *”osakeyhtiön englanninkielinen määritelmä, limited liability company, rajallisen vastuun yhtiö, kertoo paljon tämän instituution suhteesta vastuuseen. (66)”*

Kirjoittajien mukaan pienikokoisena henkilöyrittämisenä osakeyhtiö-malli voi toimia hyvin terveen taloudellisen toiminnan lisääjänä. Kuitenkin, suurikokoisena ja institutionaalisesti omistettuna osakeyhtiö voi muuttua kyseenalaiseksi. Epäsuorat omistussuhteet, jolloin moraalista vastuuta ei voida liittää enää omistajien persooniin, lisäävät vastuuttomuutta. Kilpailulainsäädäntö ja -käytännöt eivät ole riittäviä hillitsemään kasvavia osakeyhtiöitä vaan ne voivat kasvaa niin suuriksi, että niiden saaman yhteiskunnallisen merkittävyyden vuoksi yhtiön omistajien riskinottoa aletaan paikata muun yhteiskunnan varoin.

Toinen keskeinen pääoman tuottojen maksimointia mahdollistava järjestelmä on raha. Kirjoittajien mukaan monet tekijät ovat tehneet rahasta pääasiassa työkalun voiton kerryttämiseksi kauppaa tai säästämistä palvelevan välineen sijasta. Keskeisenä tekijänä he mainitsevat Yhdysvaltain dollarin irrottamisen kultakannasta vuonna 1971. Lisäksi he esittävät, että raha on muuttunut informaatioteknologian vauhdittamana kauppatavaraksi mm. valuutta- ja johdannaiskaupan muodossa.

”Nykyjärjestelmässä raha on lähes täydellisesti uskon asia ilman mitään kiinnekohtaa todellisiin arvoihin tai vastuisiin. Tämä on toiminut hyvin helpon öljyn vauhdittaman kasvun aikakaudella, mutta saattaa osoittautua korttitaloksi tämän kauden päättyessä ja taloudellisten kriisien iskiessä aiempaa voimakkaampana.” (159)

Lisäksi kirjoittajat esittävät nopeita muutoksia keskeisiin ja ilmiselviin omistussuhteita häivyttäviin järjestelyihin, kuten muun muassa hallintarekistereihin ja johdannaisiin. Myöskään verokilpailun estämiseen ja veroparatiisien sulkemiseen liittyvä kansainvälinen yhteistyö ei ole ollut heidän mukaansa riittävää.

”...välittömästi toteutettavissa olevia muutoksia ovat mm. veroparatiisien sulkeminen, salaisten hallintorekisterien avaaminen ja kilpailulainsäädännön tiukentaminen esim. haitallisen määräävän markkina-aseman raja-arvoa laskemalla.” (159)

Kirjoittajat esittävät, ettei markkinoiden sääntely ylipäänsä ole riittävää. Pääoman tavoittelusta on tehty tavoitteena hyväksytty ja rakenteet myös tukevat sitä. Näin pääoman keskittyminen tuottaa valta-asemaa suurille yrityksille. Mahdollisuus pääoman keskittymiselle tekee markkinoiden toimijoista eriarvoisia.

Regulatiivisesta näkökulmasta vastuu- ja omistussuhteiden hämärtymisen kannalta on olennaista tarkastella, millaiseen toimintaan taloudellisen toiminnan instituutiot kannustavat. Kuten Scott (2008, 52) toteaa regulatiiviset instituutiot voivat toimia mahdollistavina tai rajoittavina elementteinä. Taloudellisen toiminnan vastuusuhteiden kannalta ollaan Ulvilan ja Pasasen mukaan tilanteessa, jossa nykyinen taloudellinen sääntely mahdollistaa liikaa moraalitonta taloudellista toimintaa. He esittävät, että vastuusuhteiden määrittelyn osalta regulatiivisten instituutioiden rajoittavaa voimaa tulisi vahvistaa.

5.2. Normatiivinen ulottuvuus

Normatiivisesta näkökulmasta huomio kiinnittyy yhteiskunnallisiin arvovalintoihin sekä rooleihin, jotka määrittävät ja toisaalta helpottavat inhimillistä toimintaa yhteiskunnassa.

Taloudellisten arvojen hallitsevuus suhteessa muihin yhteiskunnallisiin arvoihin

Ulvila ja Pasanen esittävät, että ihmisten arvoissa ja yhteiskunnassa jaetuissa arvoissa ei tarvitse tapahtua merkittävää muutosta, vaan he esittävät arvojen jo pitkälti tukevan kohtuutalouden mukaista yhteiskuntaa. Kuitenkin johtuen talouden ”pakoista” ihmiset eivät toimi näiden arvojen mukaisesti, vaan ovat tavallaan ”pakotettuja” toimimaan talouskasvua ylläpitävän kehän mukaisesti. He viittaavat Elinkeinoelämän valtuuskunnan vuonna 2009 teettämään kansalliseen arvo- ja asennetutkimukseen, jonka mukaan (Haavisto & Kiljunen, 2009) on perusteltavaa puhua kasvuideologian kriisistä. Kyselyn mukaan 76 prosenttia vastaajista arvioi jatkuvan talouskasvun tuhoavan vähitellen luonnon ja lopulta ihmisen itsensä. Lisäksi verrattuna vuoteen 1994, jolloin yli 50 prosenttia suomalaisista piti jatkuvaa kasvua ehtona ihmisten hyvinvoinnin jatkumiselle, niin vuonna 2009 vastaavaa mieltä oli

27 prosenttia vastaajista. Yli puolet vastaajista puolestaan arvioi, ettei ihmisten hyvinvointi voi perustua vain taloudelliseen kasvuun.

Kirjoittajat nostavat esille talouden ja markkinalogiikan dominoivan aseman suhteessa yhteiskunnallisiin arvoihin. Markkinalogiikan leviäminen koko yhteiskuntaa ohjaavaksi ohjenuoraksi on johtanut demokraattisesti valittujen yhteiskunnallisten arvojen alisteiseen asemaan suhteessa taloudellisiin intresseihin.

”Rahan korostaminen palvelee hyvin pääoman kasvu- ja kasaantumispyrkimyksiä, mutta on muulle elämälle haitaksi. Fossiilikapitalismissa elämän muut osa-alueet ovat alisteisia taloudelle. Yhteiskunnalliset ja ekologiset näkökohdat ovat joutuneet väistymään talouden tieltä ja ovat pikkuhiljaa kuihtumassa. ” (134)

Uvila ja Pasanen viittaavat vaihtoehtoisen talousajattelija Hilikka Pietilän (2009) teoretisointiin, joissa talous jaetaan kolmeen osa-alueeseen: 1. kotitalous, 2. viljelytalous, ja 3. teollisuus ja kauppa. Pietilän mukaan koti- ja viljelytalous tulisi nähdä ensisijaisina ihmisen itseisarvosta, omatoimisuudesta, osaamisesta ja itsenäisyydestä lähtevänä talouden muotona, jolle teollisuus ja tuotanto ovat toisarvoisia. Niiden tarkoitus on palvella ihmisten henkisiä ja aineellisia tarpeita, sekä huolehtia ihmisten ja perheiden hyvinvoinnista. Pietilä toteaa ytimekkäästi, ettei kaupalla tai tuotannolla voi olla muuta oikeutusta.

Sen lisäksi, että ”kasvukehän” tavoitteet vievät tilaa muilta arvolähtökohdilta yhteiskunnassa, niiden korostuminen johtaa myös muunlaisten tavoitteiden vähäiseen arvostukseen taloudellisessa toiminnassa. Koska yhteiskunnassa keskitytään mittamaan taloudellista toimintaa rahan kautta, jää monenlainen rahatalouden ulkopuolinen taloudellinen toiminta vähälle huomiolle. Hyvä esimerkki tästä on kotitalouksissa tehtävä työ ja lahjatalous.

”Kodeissa tapahtuva ruuanlaitto, siivous, lasten kasvattaminen, sairaiden ja vanhojen hoivaaminen sekä käsityöt ja pienet korjaustyöt ovat jopa Suomen kaltaisessa teollistuneessa yhteiskunnassa laajamittaista toimintaa. ” (134)

Toinen merkittävä yhteiskunnan osa-alue, jolla kirjoittajien mukaan arvo- ja vastuulähtöinen keskustelu ovat vähäisiä, on teknologian kehittäminen. Teknologian kehittäminen ja käyttöönotto ovat sidoksissa yhteiskunnan järjestelmiin ja niissä jaettuihin arvoihin, kuten kirjoittajat esimerkkien kautta tuovat ilmi:

”Esimerkiksi television käyttöönotto tapahtui Neuvostoliitossa valtiomonopolina, Pohjoismaissa vahvan julkisen palvelun tuotannon ja säänneltyjen kaupallisten toimijoiden yhdistelmänä ja Yhdysvalloissa kaupallisten toimijoiden kenttänä. Tansanian kaltaisessa sosialistisessa kehitysmaassa taas linjattiin, että television kaltainen mittava tuontitavaraan perustuva investointi ei ole perusteltua lainkaan.” (182)

Yhteiskunta toimii ympäristönä teknologисelle kehitykselle, jolloin niiden vaikutussuhde on molemminpuolinen. Kirjoittajat kiinnittävät huomiota siihen, miten teknologinen kehitys vaikuttaa yhteiskunnan rakenteisiin.

”Fossiilikapitalismissa suositaan sellaista tekniikkaa, joka on yhteensopivaa sen logiikan kanssa, ja syrjitään puolestaan sellaisia, jotka eivät vahvista vallitsevia yhteiskunnallisia suhteita. Yhteiskunnassa käytetty teknologia määrittää yhteiskunnan instituutioita ja rakenteita, myös viestinnän alueella.” (182)

Vaikka teknologian esitetään usein olevan keskeinen ratkaisu ympäristöongelmien ratkaisemiselle, ei Ulvilan ja Pasasen mukaan voida ohittaa sitä, että niiden kehittäminen ja valmistus aiheuttavat myös ympäristöpäästöjä. Kirjoittajat kyseenalaistavat selkeästi teknologian roolia ympäristöongelmien ratkaisijana, etenkin nykyisillä lähtökohdilla. He esittävät, että uuden teknologian kehittämisen ja käyttöönoton vastuusuhteet ovat ympäristövaikutusten sekä sosiaalisten vaikutusten suhteen epäselviä, ja niitä ohjaavat toimintamallit arvolähtökohdista kyseenalaisia.

”Nyt vallalla oleva yhtiövaltainen innovaatiojärjestelmä tuottaa kyllä uusia keksintöjä ja uutta teknologiaa, mutta ne eivät vastaa ihmiskunnan tarpeisiin vaan pikemminkin aiheuttavat ongelmia maailman asukkaiden enemmistölle.” (185)

”Fossiilikapitalismissa uuden teknologian yhteiskunnallinen päätarkoitus on kasvattaa sijoittajien voittoja. Tässä tiedon omistettavuuden luominen laein ja kansainvälisin sopimuksin on välttämätöntä, virstanpylväinä Pariisin patenttisopimus vuodelta 1883 ja Bernin tekijänoikeussopimus vuodelta 1886. (67)

Vaihtoehdoksi kirjoittajat esittävät kansainvaltaista innovaatiojärjestelmää, joka selvästi valjastetaan ratkaisemaan yhteiskunnallisia ongelmia, eikä palvelemaan pääoman tuottotavoitteita. Kirjoittajat kritisoivat myös laimeaa keskustelua siitä, millaisia ympäristövaikutuksia yhteiskunnan alati monimutkaistuvat prosessit ja niiden tekninen ylläpito tuottavat. Kirjoittajat yhdistävät tämän myös tiedon tuottamiseen liittyviin järjestelyihin. Tiedon muuttaminen niukkuushyödykkeeksi vaatii vaivalloisia yhteiskunnallisia järjestelyjä, kuten esimerkiksi tiedon salaamista uskonnollisin, hallinnollisin tai liiketaloudellisin perustein sekä tiedon muuttamista omistettavaan muotoon patentti-

ja tekijänoikeuslakien säätämisen kautta. Tieto on aineettomana hyödykkeenä lähtökohtaisesti loppumaton rikkaus, ja Ulvila ja Pasanen korostavat sen avoimuuden merkitystä yhteiskunnallisen edun kannalta. He ilmentävät avoimen tiedon hyötyä afrikkalaisen sanalaskun avulla: *”Kun kaksi naista kohtasi ja vaihtoi kuokkia, kumpikin jatkoi matkaansa yhden kuokan kanssa. Kun kaksi naista kohtasi ja jakoi ajatuksia, kumpikin jatkoi matkaansa kahden ajatuksen kanssa.”* (117)

Tiedon tuottamisen alistaminen markkina-arvoille näkyy esimerkiksi yliopistojen yksityistämisyrittämisinä tai ehdotuksina opiskelun maksullisuudesta. Myös tieteellisen tiedon avoimuudessa on huomattavasti parantamista, ja kirjoittajien mukaan *”tiedemaailma on valitettavasti etääntynyt historiallisesta roolistaan avoimuuden linnakkeena”* (187). Suurin osa tieteellisistä julkaisuista on maksullisia, vaikka ne ovat nykyään sähköisesti saavutettavissa ilman painokuluja. Näin julkisellakin rahoituksella tuotettu tieteellinen tieto, jonka on tarkoitus kasvattaa yhteistä tietovarantoa, ei ole kaikille avointa vaan tuotteistettua liiketoimintaa.

Normatiivisesta näkökulmasta kirjoittajat esittävät instituutioiden kannustavan taloudellisten tavoitteiden edistämiseen, yksilön tai yhteisön henkilökohtaisten arvojen tai yhteisesti jaetun moraalisen perustan sijasta. Scott (2008, 55–56) esittää, että normatiiviset instituutiot määrittävät tavoitteita ja arvoja, ja niiden ohjaava voima perustuu ylpeyteen tavoitteiden saavuttamisesta. Lisäksi Scott esittää normatiivisten instituutioiden määrittävän toimintatapojen hyväksyttävyyttä. Tulkitsen Ulvilan ja Pasanen pitävän nykytilannetta epäedullisena yksilön hyvinvoinnin kannalta, sillä yksilöitä kannustetaan ylpeyteen enemmän taloudellisesta rationaalisuudestaan kuin laajemmin oman hyvinvointinsa ja etunsa mukaisesta toiminnasta.

Roolien kaksijakoisuus

Yhteiskunnallisten roolien riippumattomuus suhteessa toiminnan arvoihin on yksi kohtuutalouden tavoitteista. Erilaiset roolit mahdollistavat erilaisen käytöksen ja erilaiset perustelut. Vapaa-ajalla edustetaan itseä, mutta työaikana edustetaankin yritystä, jolla voi olla erilaiset arvolähtökohdat kuin henkilöllä itsellään. Tällaista ihmisen toiminnan kaksijakoisuutta kirjoittajat haluavat purkaa.

”Vapaa-ajan aktivismi on toki hieno asia ja välttämätön ensiaskel jokaiselle, mutta fossiilikapitalismin kaatamiseksi tarvitaan laajempaa yhteistyöstä kieltäytymistä, jokaisella elämäntilanteella, myös työelämässä.” (211)

”Työ ei monelle tarkoita niinkään tekemistä, vaan oloa tai ajanjaksoa, jolloin luovutaan omasta tahdosta ja vastuusta ja asetutaan rahakorvausta vastaan työnantajan käyttöön.” (146)

Kaksijakoisuus edistää vastuun katoamista esimerkiksi ”olen täällä vain töissä” -ajattelun muodossa. Työntekijän ei koeta kantavan vastuuta työskentelyorganisaation toiminnasta vaan vastuu on ennemminkin häivytetty institutionaalisilla omistussuhteilla. Sinänsä tämä on ymmärrettävää, sillä kirjoittajat kritisoivat myös työntekijöiden vähäistä vaikuttamismahdollisuutta omaan työhönsä. *”...työ tarkoittaa yksityisen omistajan voiton eteen tehtävää uurastusta ilman sanavaltaa tuotannon sisällöstä tai keinoista.” (146).*

Ylipäänsä useat yhteiskunnalliset ongelmat, kuten ylikulutus, liika työnteko, työttömyys, pahoinvointi, lisääntyvä eriarvoisuus ja sukupuolittunut työnjako liittyvät siihen, millaisen merkityksen työnteko saa yhteiskunnassa ja miten työnteko on rakennettu. Ulvila ja Pasanen viittaavat brittiläisen New Economic Foundation -tutkimuslaitoksen raporttiin (2010b), jonka mukaan 21-tuntinen työviikko ratkaisisi useita näistä haasteista. Talouden pyörittämisen ei tulisi vaatia kestäättömiä uhrauksia yksilöiltä eikä yhteiskunnalta, vaan lyhyempi työaika auttaisi sovittamaan paremmin yhteen talouden ja yhteiskunnan sekä ympäristön tarpeita. Kirjoittajien mukaan *”luonnonvarojen kohtuulliseen ja kestäväan käyttöön perustuva talous on paljon saastuttavaa taloutta työvoimavaltaisempaa ja antoisampaa”* (149–150). Ulvila ja Pasanen viittaavat Antti Kasvion (2009, 37) esittämään näkemykseen, että tulevaisuudessa työllistämistä suuremmaksi ongelmaksi voi nousta työntekijöiden löytäminen kaikkiin niihin töihin, joita ympäristöuhkien torjuminen edellyttää.

Lisäksi Kasvio (2009, 37) huomauttaa, että ihmiset tulevat todennäköisesti tekemään vähemmän töitä, jolloin ihmisten tulee oppia rakentamaan merkityksellisiä rooleja enemmän myös työnteon ulkopuolella. Hän esittää, että tämä voi olla monelle hyvin vapauttava kokemus. Ulvila ja Pasanen kiinnostavatkin paljon huomiota siihen, miten merkittävä rooli työllä on ihmisten identiteetin rakentajina nykyään, ja miten sen omaehtoisuuden, mutta myös muiden tärkeiden tekijöiden korostaminen tekevät elämästä monella tavalla miellyttävämpää.

”Kun palkkatyössäkin työntekijöillä on organisaatiossa sananvaltaa kansalaisina, tuotanto-osuuskunnan jäsenenä tai pk-yrityksen omistajina, hänen on mahdollista nauttia tekemisestään aivan eri tavalla. Kun lisäksi tuotannon päämääränä on yhteisen hyvän edistäminen vastuullisella tavalla, työntekijä voi koko sydäimestään nauttia työnsä tuloksista.” (153)

Kirjoittajat kuvaavat tätä viitaten Ivan Illichin (1973) ajatukseen juhlailesta yhteiskunnan johtavana tavoitteena. Juhlailolla Illich tarkoittaa sellaisen hyödyllisen työn tekemistä, joka saa tekijänsä ja

kanssayhteisön kokemaan ilontunnetta. Työnteko olisi tästä näkökulmasta tarkasteltuna verrattavissa juhla-aterian valmistamiseen.

Lisäksi kirjoittajien mukaan ongelmallista on työn merkittävyyden mittaaminen rahassa palkan kokoa arvioiden. He esittävät, että työstä maksetun palkan ja yhteiskunnallisen hyödyn tulisi olla voimakkaammin suhteessa toisiinsa. Nykyään palkitaan etenkin työn tuottavuudesta, mutta työn merkittävyyttä voidaan mitata myös muilla kriteereillä, kuten yhteiskunnallisten tai ympäristövaikutusten mukaan. NEF:n julkaiseman raportin (2009) mukaan yhteiskunnallisesti hyödylliset ammatit tapaavat olla matalasti palkattuja ja haitallisia vaikutuksia tuottavat ammatit hyvin palkattuja. NEF erittelee väitettään seuraavasti: Verojuristin yhteiskunnallinen haitta aiheutuu rikkaiden henkilöasiakkaiden ja yritysten neuvonnasta verojen välttämiseksi esimerkiksi veroparatiisien avulla, jolloin yhteisöä hyödyttäviä verotuloja jää saamatta. Mainosalan johtajan työ keskittyy tarpeettoman kulutuksen lietsontaan ja tyytymättömyyden tuottamiseen kulutustarpeiden lisäämiseksi. Selkeää yhteiskunnallista hyötyä tuottavat työt liittyvät hoivaan, kasvatukseen ja jätehuoltoon (NEF 2009).

Kirjoittajat kritisoivat myös ajatusta nousujohteisesta työkaaresta, eli ajatusta, että palkat ovat korkeimmillaan ja työtehtävät antoisimmillaan ennen eläkkeelle jäämistä.

”Nykyään tämä toteutuu karrikoidusti esitettynä siten, että yritykset irtisanovat ikääntyvät ns. työeläkeputkeen 58-vuotiaana ja julkishallinnosta poistetaan väkeä työkyvyttömyyseläkkeelle selvästi ennen 63 vuoden eläkeikää. Vuonna 2008 eläkkeelle jääneistä vain 46 prosenttia jäi eläkkeelle iän perusteella, muut työkyvyttömyyden (37 %) tai työttömyyden (16 %) vuoksi (Eläketurvakeskus 2010, 100). Tämä on inhimillisesti traagista ja taloudellisesti kestänytöntä.” (150)

Kirjoittajat esittävät tällaisen ajatustavan sopivan huonosti ihmisen elämänkaareen, jossa on luonnollista työuran alkuvaiheessa opetella, keskivaiheessa olla parhaimmillaan ja loppuvaiheessa työskennellä kevyemmin. Olisikin tärkeää rakentaa ihmisen elinkaaren huomioon ottava työkäytäntö, joka huomioi sekä palkkatyön ja uusintavan työn kokonaisuutena, eli esimerkiksi lasten saamisen myötä tulevat ruuhkavuodet, sekä palkkatyössä ikääntymiseen liittyvän uuvuttavan kauden.

Lisäksi palkkatyötä tarkasteltaessa on syytä huomioida, mitä sen tarkastelusta usein jätetään ulkopuolelle. Kirjoittajat nostavat esille uusintavan työn merkitystä yhteiskunnalle. Uusintavalla työllä tarkoitetaan toimintaa, jolla yhteisö pysyy elinvoimaisena eli esimerkiksi ruoan hankintaa, valmistamista ja kattamista sekä puhtaanapitoa, kasvattamista ja hoivaamista. Tyypillisesti tämän

tyyppinen työ on hyvin sukupuolittunutta ja keskittynyt naisiin. Pääoman tuoton kannalta tarkasteltuna uusintavaa työtä ei ole pidetty erityisen kiinnostavana.

”Kapitalistisessa tuotannossa pääoman omistajien intressinä on säilyttää mahdollisimman suuri osa tällaisesta uusintavasta työstä kotitalouksien vastuulle ja palkattomalla kotityöllä hoidettavaksi. Mitä vähemmän tuotantolaitosten omistajien täytyy osallistua työvoiman uusintamisen kustannuksiin, sitä otollisemmat ovat olot voitoille.” (61–62)

Hyvinvointiyhteiskunnassa valtio on ottanut hoitaakseen suuren osan uusintavasta työstä rahoittaen sen verotuloilla. Sukupuolittuneisuus on silti säilynyt työssä, sillä suurin osa hoivatyössä työskentelevistä on naisia. Ja silti, suuri osa uusintavasta työstä tapahtuu yhä kotitalouksissa rahatalouden ulkopuolella. Uusintavan työn merkitystä yhteiskunnan kantavana voimana ei kirjoittajien mukaan arvosteta riittävästi. He kuvaavat sen merkittävyyttä seuraavalla esimerkillä kehitysmaissa tapahtuvasta siirtotyöläisyydestä: Maaseudun työkuntoiset miehet saattavat jättää kotikylänsä ja lähteä kaupunkiin tilapäisten ja satunnaisten työmahdollisuuksien toivossa, mutta palaavat kotikylään, jos töitä ei löydy tai taloudellinen tilanne on huono. Näin *”lujiin sukulaissuhteisin perustuva kotityö ja mahdollisuus omavaraiseen maataloustuotantoon tuottavat työläisiä kapitalismin palvelukseen kustannuksitta”* (62).

Normatiivisesta näkökulmasta huomio kiinnittyy yhteiskunnassa olemassa oleviin rooleihin ja niiden vaikutukseen ihmisten käyttäytymisessä. Ulvila ja Pasanen esittävät roolien mukaan vaihtelevien odotusten kirjon ja passivoivien roolien vähentävän ihmisten halukkuutta ja kykyä arvolähtöiseen ja yksilön kannalta mielekkääseen toimintaan. Nyky-yhteiskunnassa ei ole heidän mukaansa epätavallista toteuttaa eri arvoja työelämässä ja muussa elämässä. Tällainen ristiriitaisuus yksilöiden toiminnassa on kirjoittajien mukaan kestänyt yksilön hyvinvoinnin ja yhteiskunnan kannalta. Instituutioiden pysyvyyden kannalta normatiivinen ulottuvuus on perustavanlaatuinen, sillä instituution pysyvyys edellyttää motivaatiota sen ylläpitoa kohtaan (Stinchcombe 1997, 18, sit. Scott 2008, 56).

5.3. Kulttuuris-kognitiivinen ulottuvuus

Kulttuuris-kognitiivisesta näkökulmasta keskityn tarkastelemaan kulttuurissa jaettujen käsitysten merkitystä todellisuuden hahmottamisen kannalta sekä kehyksiä, joiden avulla todellisuudelle annetaan merkityksiä.

Kulutuskulttuurin kestämyys

Kulutus on monella tapaa yhteiskuntamme läpäisevä voima. Kirjoittajat korostavat kuluttamista ylläpitävien ja ylikulutukseen kannustavien rakenteiden merkitystä seuraavasti: *”Toisin kuin usein esitetään, kuluttaminen ei ole sarja yksilöllisiä valintoja, vaan vallitsevaan järjestelmäämme liittyvä yhteiskunnallinen rakenne ja ideologia.”* (41) Yksilön käyttäytymistä tarkasteltaessa keskeisiä tällaisia rakenteita ovat 1. käsitys rikastumisesta elämän tarkoituksena, 2. valtaeliitin erottautuminen kerskakulutuksen keinoin, ja 3. eliitin kulutuskäyttäytymisen jäljittely. Vaikka moni ei varmastikaan suoraan kysyttäessä vastaisi rahan tuovan onnea, silti kulttuurissamme on syvälle rakennettu ajatus, että materiaallinen varallisuus ja hyvinvointi kulkevat käsi kädessä. Pakonomainen kulutus perustuukin pitkälti ajatukseen rikastumisesta elämän tarkoituksena.

Ylikulutuksen on esitetty myös olevan tapa erottautua ja ilmaista valtaa yhteiskunnassa. Kirjoittajat viittaavat Thorstein Veblenin 1899 julkaistuun klassikkoon *Joutilas luokka*, jossa esitetään kerskakulutuksen pääasiallisena tarkoitukseksi tuottaa selkeää eroa alempiin yhteiskuntaluokkiin (Veblen 2002). Kirjoittajat täydentävät vielä Gorzin (1980, 31–32) esittämällä huomiolla, ettei erottuva kulutus, esimerkiksi timanttien tai kalliiden autojen muodossa, ole ostajalleen tarpeellista vaan sen avulla ilmaistaan valtaa hankkia asioita, jotka ovat muiden saavuttamattomissa. Veblen (2002) on myös tuonut esille näkemyksen ihmiskunnan sisäsyntyisestä taipumuksesta jäljitellä eliitin tapoja. Kulutusyhteiskunnassa kulutuksesta tulee tapa erottautua omasta viiteryhmästään.

Kulutus on kulttuurissamme keskeisesti sidoksissa ihmisten identiteetin rakentamiseen, eikä siitä vapautuminen ole helppoa. Kulutuksen ollessa sisäänrakennettu kulttuuriin, on sen kyseenalaistaminen haastavaa, sillä kulttuurinen ympäristö tuottaa sitä jatkuvasti. Kirjoittajat kiinnittävät tähän huomiota puhuessaan mielikuvituksen vapautumisesta. He kuvaavat kulutusta ihmisen itsenäisen ajattelun jähmettäjänä. *”Kuluttaminen on läpäissyt yhteiskunnan mielikuvituksen niin täydellisesti, että kaikesta ympäristötiedosta huolimatta sitä pidetään hyveenä.”* (44) Kulutuslähtöistä ajattelutapaa pidetään yllä erilaisten ”kulutusmantrojen” avulla. Kirjoittajat rinnastavat nämä ”mantrat” ja mielikuvamainonnan propagandaan, sillä sen seurauksena ihmiset toimivat omaa etuaan vastaan. Esimerkiksi seuraavan tyyppiset ”mantrat” ovat yleisiä:

”Saamme lukea valtalehtien pääkirjoituksista, että kulutus on hyväksi, koska se takaa kansantalouden pystyessä pysymisen, luo työpaikkoja, tuottaa verovarvoja hyvinvointivaltion ylläpitämiseen ja niin edelleen. Kuluttamalla emme ruoki lamaa.” (44)

”Meille kerrotaan myös, että kuluttaminen auttaa nostamaan etelän köyhiä köyhyydestä. Mitä enemmän rikkaat rikastuvat, sitä enemmän rahaa voi valua myös köyhimpien taskuihin.” (44)

”Kuluttamisen väitetään olevan myös ympäristöteko: kun ostat aina uusinta mallia olevan auton tai pyykkikoneen, se vähentää ympäristökuormitusta.” (45)

”Lisäksi kuluttaminen kannattaa, koska se johtaa yhä suurempaan kehitykseen, kun myyntitavoitteissaan firmat kehittelevät iloksemme yhä hienompia laitteita.” (45)

Tällaisen ajattelun korostaminen johtaa väistämättä siihen, että kuluttamisella on merkittävä rooli yhteiskunnassa, ja yksilön mahdollisuus vaikuttaa yhteiskuntaan samaistuu kulutukseen. Jatkuva vapauden korostaminen kuluttamisen yhteydessä on myös merkittävä ihmisiä harhaanjohtava ajatusrakennelma. Kuten kirjoittajat toteavat *”mahdollisuus valita kymmenen kolajuoman välillä ei ole vapautta” (124).*

Kirjoittajat esittävät, että kykymme ajatella kulutuksen ulkopuolella on vähäinen, vaan tapaamme keskittyä niihin merkityksiin, joita kuluttamisesta saa. Tämä on merkittävä huomio, sillä kirjoittajat esittävät, ettemme pysty kuvittelemaan toisenlaista, tasa-arvoon ja yhteistyöhön perustuvaa yhteiskuntaa. Haaveemme liittyvät enemmän tai vähemmän kuluttamiseen. Laajempaan yhteiseen hyvään liittyviin kuvitelmiin ei ole kirjoittajien mukaan aikaa, eikä niitä erityisesti ruoki mikään taho.

Ulvila ja Pasanen nostavat esille myös arvoyhteisöjen tärkeyden merkityssisältöjen luomisen kannalta. Ihmiset kykenevät sekä altruismiin että julmiin tekoihin, joten yhteisön kantava voima on tärkeä. Arvoyhteisöjen kautta uusia yhteisön jäseniä sosiaalistetaan toimimaan yhteiskunnassa. Perinteisesti tärkeitä arvoyhteisöjä ovat olleet suku, puolue, naapurusto, koulu, seurat, mutta nykyään ystävä- ja harrastuspiirit ovat muodostuneet keskeisiksi arvoyhteisöiksi. Kirjoittajat esittävät, että arvoyhteisöjen merkitys yhteiskunnassa on kokenut laskun, ja sen on korvannut välinpitämättömyyden kulttuuri, mikä heidän mukaansa tarkoittaa asennetta *”kaikki käy, kunhan yksityisomaisuutta ei vahingoiteta ja talouden rattaat pyörivät” (214).* Enää ei puhuta synneistä, vääryyksistä tai hyveistä vaan ne on kirjoittajien mukaan leimattu vanhanaikaisiksi.

Ulvila ja Pasanen korostavat, että kulutuskulttuuri on kannustanut ihmisiä paljouden tavoittelun ja omaisuuden maksimointiin, mikä on johtanut kohtuuden vähäiseen arvostukseen kulttuurisessa kontekstissa. Kirjoittajat kuvaavat kohtuuden olevan yksi elämän tasapainon perusedellytyksistä viitaten Eero Ojasen (2004) erittelyyn kohtuuden merkityksestä. Ojasen mukaan kohtuutta voidaan pitää yhdessä luonnon- ja moraalilakien kanssa kolmena elämän peruspilarina. Kohtuus on nimenomaan kahta muuta pilaria yhdistävä ja näin ollen koko kulttuuria ylläpitävä voima. Ojanen kuvaa kohtuutta seuraavasti:

”Kohtuus ei ole vain ihmiselle ulkoapäin asetettava vaatimus tai edes ihmisen ominaisuus. Kohtuus on ihmisyyttä itseään, eräs ihmisen perustava rakenne, joka ihmisellä maailmassa ollakseen täytyy välttämättä olla. Kohtuus on ihmisen paikka maailmassa.” (122)

Kirjoittajat viittaavat myös Jussi Raumolinin (2009) hieman erilaiseen kuvaukseen kohtuudesta, jossa hän rinnastaa sen rajojen asettamiseksi ihmisen toiminnalle. Raumolin esittää kohtuuden edustavan jo Aristoteleen esittämää ajatusta kotitaloudesta hyvän ja kohtuullisen talouden mallina.

Kulttuuris-kognitiivisesta näkökulmasta instituutioiden tarkastelussa huomio keskittyy kyseenalaistamattomiin toiminnan taustalla määrittyviin kehyksiin ja kulttuuriin merkityksiin (Scott 2008, 57). Ulvila ja Pasanen esittävät kulutuksen hallitsevan tapaamme toimia yhteiskunnassa ja rajoittavan kykyämme hahmottaa siitä riippumattomia toimintatapoja. Scottin (2008, 59) mukaan hallitsevien kulttuuristen uskomusten mukainen toiminta voi tuottaa toimijalle kyvykkyyden ja sosiaalisuuden tunnetta. Kulutuskulttuurissa tällainen tunne rinnastuu mielestäni menestykseen. Hallitsevien kulttuuristen uskomusten vastainen toiminta voi Scottin mukaan aiheuttaa avuttomuuden tai jopa järjettömyyden tunteita, mikä ilmenee yhteiskunnassamme esimerkiksi syrjäytymisenä.

Kapea-alainen talouskäsitys

Kirjoittajat kritisoivat voimakkaasti nykyistä talouskäsitystä, sillä he esittävät sen keskittyvän lähes vain rahatalouteen ja näin rajaavan ihmisen hyvinvoinnin kannalta merkittäviä tekijöitä tarkastelun ulkopuolelle.

”...ihmisen perustarpeet ja kanssakäyminen muun luonnon kanssa ovat ennen kaikkea biologisia asioita. Rahaa ei voi syödä, eikä raha lämmitä ja hoivaa. Tämän unohtaminen ja keskittyminen rahatalouden kasvattamiseen syrjäyttää ja usein myös tuhoaa sellaisia asioita, jotka oikeasti tekevät elämästä laadukkaan” (133)

Virallisen talouden piiriin lasketaan bruttokansantuotteella mitattava yksityisen rahatalouden piirissä oleva kulutus, yksityiset sijoitukset ja julkiset menot. Kaikki muu sen ulkopuolelle jäävä muodostaa epävirallisen talouden. Se sisältää kaiken muun elämään, kanssakäymiseen, toimeentuloon ja ympäristöön liittyvät asiat, joita kukaan ei omista, myy tai osta. Tällä elämän osa-alueella tuotetaan ja vaihdetaan palveluja ja tavaroita ilman rahaa, sekä tehdään kotitöitä ja hoivataan lapsia, vanhuksia ja sairaita. Laajasti tarkasteltuna epäviralliseen talouteen kuuluvat monet elämän peruselementit, kuten auringonpaiste, tuuli, hengitysilma, ihmiselle sopivat lämpötilat, elämää ylläpitävät kemialliset yhdisteet ja luonnonprosessit, sekä julkisesti tuotetut ja vapaasti hyödynnettävissä olevat palvelut kuten puistot, kadut, kirjastot ja muut avoimet tilat.

”Nostamalla esiin epävirallista taloutta haluamme havahduttaa ihmiset näkemään, että huomattava osa elämän tärkeimmistä asioista tapahtuu virallisen rahatalouden ulkopuolella. Tämän vuoksi meidän ei kannataisi viettää liikaa aikaa rahatalouden parissa ja nähdä niin paljon vaivaa siitä huolehtimiseen.” (135)

Ekologisessa taloustieteessä tarkastellaan rahatalouden lisäksi tuotannon ja kulutuksen biologista, fyysistä ja kemiallista luonnetta. Sen piirissä esitetään, että ihmisen olemassaolo ja hyvinvointi ovat riippuvaisia energian virtauksesta, aineesta ja elollisen luonnon toiminnasta. Kirjoittajat esittävät kokonaisvaltaisen talouskäsitteen olevan ekologisen taloustieteen käsitteen mukainen. On keskeistä ymmärtää, että *”luonnonympäristö on kaiken elämän, myös ihmiskunnan, olemassaolon perusta, ja rahaan kytketty talous on vain pieni osa inhimillistä toimintaa ja hyvinvointia”* (134). Talousnäkemysten tulisi kirjoittajien mukaan lähteä siitä, että kaiken perustana on elonkehä. Yhteiskunta toimii elonkehässä sen alajärjestelmänä, ja talous on vain yksi yhteiskunnan osa-alue. Tässä mittakaavassa tarkasteltuna talous saa huomattavasti pienemmän roolin, kuin mitä nyky-yhteiskunnassa voisi todeta. Kirjoittajat haluavat myös erottaa luonnonympäristöstä lähtevän ajattelun kestävä kehityksen käsitteestä, sillä kestävässä kehityksessä taloudellinen, sosiaalinen ja ekologinen ulottuvuus asetetaan samanarvoisiksi lähtökodiksi. Kestävä kehitys esitetään jopa ristiriitaisena suhteessa luonnonympäristöstä lähtevään käsitteeseen.

Koko kohtuutalouskeskustelun yhtenä keskeisenä tavoitteena on laajentaa käsitystä taloudesta ja herättää ihmiset pohtimaan vaihtoehtoisia talouden ulottuvuuksia, jotka eivät perustu vain taloudelliseen kasvuun. Kestävästä, kohtuuden ajatusta noudattelevasta taloudesta on tehty teoretisointeja, joista Ulvila ja Pasanen esittelevät kaksi keskeistä. Herman Daly (1977) on esittänyt ajatuksen vakaan tilan taloudesta (steady-state economy), jossa väestö, pääomat ja ainevirrat pysyvät vakaina pitkällä aikavälillä tarkasteltuina. J. C. Kumarappa (1997, 4–7) on kehittänyt käsitteen ”pysyvyyden taloudesta”, joka perustuu luonnon tapaan varmistaa kaikkien osastensa yhteistyö, ja jonka korkeimpana muotona palvelutalous takaa tulevaisuuden sukupolvien hyvinvoinnin. Kirjoittajien mukaan sen ymmärtäminen, etteivät tällaiset teoretisoinnit ole idealistisia vaan pikemminkin jopa todennäköisiä viimeaikojen taloudellinen kehitys huomioon ottaen, on tärkeää laajemman talouskäsitteen syntymisen kannalta.

Edellä esitetyn talouskäsitteen kapea-alaisuuteen keskittyvän kritiikin lisäksi kirjoittajat kiinnittävät huomiota myös siihen, millaisella toiminnan logiikalla talous toimii. He kritisoivat ihmisen yksilöllisyyden ja kilpailun ylikorostumista, ja esittävät sen olevan tulosta markkinalogiikan leviämisestä laajemmin yhteiskuntaan. He kehottavat pysähtymään ja miettimään, mikä on se kilpailu

missä halutaan menestyä. Ympäristövahingon ja talouden yhteen kietoutumisen myötä kilpailu taloudellisesta menestyksestä tarkoittaa alkuperäisluonnon tuhoamista ja saasteiden tuottamista. Niinpä *”nykyinen valtioiden, yritysten ja yksilöiden kilpailukyvyyn palvominen ja kilpailuun osallistuminen on siten varma resepti tulevaisuuden turmelemiseksi”* (129).

Kilpailun korostaminen perustuu ajatukseen kilpailusta luonnollisena ulottuvuutena inhimillisessä toiminnassa. Kirjoittajat kuvaavat tätä uusliberalistiseksi ihmiskäsitykseksi, jossa *”yhdistyvät käsitykset yksilöllisyydestä inhimillisen vapauden lähteenä ja markkinoista yhteiskuntaa suotuisasti ohjaavan periaatteena”* (65). Uusliberalistinen ihmiskäsitys nojaa Darwinin evoluutioteorian keskeiseen huomioon parhaiten pärjäävän selviytymisestä sekä klassisiin sanontoihin, kuten esimerkiksi *homo homini lupus* (ihminen on ihmiselle susi). Kirjoittajat esittävät tällaisen tulkinnan liian yksiulotteisena. Heidän mukaansa ei ole perusteltua kuvata vain kilpailua luonnonlakina, vaan luonnossa korostuu ennemminkin yhteistyön voima.

”Tällaisessa uudessa tarkastelussa romukoppaan joutaa yksiulotteinen tulkinta Darwinin kehitysteoriasta, jonka mukaan elämä on selviytymiskilpailua, jossa vahvin voittaa. Selvästi totuudellisempi tulkinta luonnosta on nähdä se elämää tukevana ja kannattelevana yhteistyönä, jossa kukin laji ja yksilö parhaimmillaan auttaa muita kukoistamaan.” (128–129)

Ulvila ja Pasanen kuvaavat, miten kaikki elollinen rakentuu pienistä palasista, jotka ovat monimutkaisessa vuorovaikutussuhteessa muun elollisen ja elottoman luonnon kanssa. Luonnossa ei kamppailla niukoista voimavaroista, vaan luonto on nimenomaan yhteenliitosten ja yhteistyön myötä syntynyt kokonaisuus. Ulvilan ja Pasanen mukaan tällainen ymmärrys on sovellettavissa yhtä hyvin myös ihmisyhteisöihin. Vuorovaikutus ympäristön kanssa ja yhteisöllisyys mahdollistavat uuden jäsenen kasvamisen yhteisössä. Yhteistyön ja lahjatalouden ideologia näkyvätkin etenkin kotitalouksissa.

”Kotitalouksien toimintaperiaate on lahjataloutta parhaimmillaan, ja niissä periaate ’jokaiselle tarpeen mukaan ja jokaiselta kykyjen mukaan’ toteutuu. Kotitalouden ulkopuolisen maailman kilpailu ja kovuus on yhteiskunnallinen luomus, ja se voitaisiin haluttaessa järjestää myös toisin.” (129)

Kulttuuris-kognitiivisesta näkökulmasta on kohtuutalouden kannalta olennaista eritellä ihmisten käsitystä taloudesta ja se on yksi keskeisistä Ulvilan ja Pasanen kritiikin kohteista. Scott (2008, 57) erottaa kulttuuris-kognitiivisen näkökulman sisältä ”sisäiset” tulkitsevat prosessit sekä ”ulkoisen” kulttuurisen kehyksen. Ymmärrän kulttuurisen kehyksen tässä yhteydessä tarkoittavan tulkintaa, että

kilpailu- ja yksilökeskeisyys on luonnollinen osa ihmiskäsitystä ja näin ollen myös perustellusti osa ”talouden realiteetteja”. Sisäiset tulkitsevat prosessit vaikuttavat siihen, miten yksilöt käytännössä toimivat näiden kulttuuristen kehysten mukaisesti.

Riippuvuussuhteiden lamaannuttava voima

Jo useiden aiemmin kuvattujen rakenteiden, normatiivisten arvojen sekä kulttuuristen tekijöiden myötä on tullut kuvatuksi, miten nykytalous rajoittaa monella tavalla dominoinnillaan inhimillistä toimintaa. Merkitysten luominen on tässä erittäin tärkeää, sillä merkitykset luovat oikeutuksen ja perustelevat asioiden olemassaolon maailmassa.

Kirjoittajien tarkoitus on kyseenalaistamalla vapauttaa ihmisten ajattelua nykytalouteen liittyvässä yhteiskuntaa koskevassa keskustelussa. Keskeisimpiä ongelmia kirjoittajien mielestä ovat mielikuvituksen puute ja kyvyttömyys nähdä muita vaihtoehtoja olemassa oleville järjestelmille.

”Meidän ei siis tarvitse taistella kapitalismia vastaan, koska hyvin harva kannattaa nykymuotoista kapitalismia. Sen sijaan meidän tulee taistella sitä mielikuvituksettomuutta ja voimattomuutta vastaan, joka saa meidät elämään kapitalismissa ja tukemaan sen tuhoisia instituutioita ja käytäntöjä” (191)

Arvolähtökohdiltaan tasa-arvoinen, kestävä ja oikeudenmukainen yhteiskunta on kirjoittajien mukaan kaikille suosiollinen, myös hyvätuloiset mukaan lukien. Muutos sitä kohti tapahtuu heidän mukaansa oman toiminnan seurausten ymmärtämisestä. Ihmiset haluavat monia usein ristiriitaisiakin asioita, kuten esimerkiksi paljon sekä palkkaa että vapaa-aikaa, tai puhtaan ympäristön ja mukavuuksia. Saamalla vain toisen voi kirjoittajien mukaan olla kuitenkin olla tyytyväinen, mutta valinta näiden välillä ei ole yhädenkevä.

”On kuitenkin tärkeä huomata, että sillä, kumman valitsemme, on merkitystä muidenkin kuin itsemme kannalta: kyseessä on hyvinkin kaukana elävien toisten ihmisten ja tulevien sukupolvien elinolot. Kun olemme selvillä toimintamme seurauksista ja välitämme niistä, alamme valita toisin. Näin tapahtuu muutos.” (191)

Valinnoissa on tärkeä irrottautua vaihtoehtottomuudesta, mikä on tuotosta ihmisen historian näkökulmasta suhteellisen tuoreesta kasvun ja menestyksen tarinasta – maailmanselityksestä, jolla luodaan käsitystä kehityksestä ja edistyksestä. Kehitys on sidottu voimakkaasti talouden kasvuun luoden kuvaa lineaarisesta kehitysprosessista. Kasvu-uskon oikeutuksen perusta juontaa ajatukseen vääjäämättömästä edistyksestä, mikä tarkoittaa hyvinvoinnin parantamista taloudellisen kasvun avulla.

”Edistyksen ajatuksella on juurensa antiikissa, mutta käsitys loppumattomasta kasvusta ja kehityksestä on moderni ilmiö, joka on ollut yhteiskunnan määräävässä asemassa vasta 1900-luvun puolivälistä alkaen. Fossiilikapitalismin vaihtoehdottomuus on ennen kaikkea tämän kasvu-uskon vaihtoehdottomuutta.” (65)

Vaikka kasvu-usko on ollut voimakas, sitä murentaa kasvava tietoisuus ympäristön tilan heikkenemisestä. Lajien sukupuutto, ilmastonmuutos ja muut merkittävät ympäristöongelmat haastavat näkemystä tulevien sukupolvien hyvinvoinnin mahdollisuuksista. Vahva edistykseen ja kasvun tuottamaan hyvinvointiin perustuva usko kehityksestä on luonut käsitystä, että tulevat sukupolvet tulevat olemaan nykyisiä sukupolvia paremmassa asemassa. Nykyään ollaan kuitenkin tilanteessa, jossa *”nykypolvet heikentävät toiminnallaan tulevien sukupolvien mahdollisuuksia hyvään elämään”* (120). Näin ollen käsitys, että lähtökohtaisesti tulevien sukupolvien mahdollisuudet parempaan elämään ovat aina parempia kuin edellisen sukupolven, on perustelultaan hataralla pohjalla.

Kasvu-uskon lisäksi kirjoittajat esittävät toisen keskeisen yhteiskuntajärjestystä määrittävän ja eriarvoisuutta tuottavan käsityksen yhteiskunnan hierarkkisuudesta. Ulvila ja Pasanen kuvaavat näiden tekijöiden olevan ylikorostettuja nyky-yhteiskunnassa, ja siten jo itsessään tuottavan eriarvoisuutta ja luonnon turmelemista. Aikoinaan maataloustuotannon ylijäämät ovat mahdollistaneet erikoistumisen symboliseen toimintaan ja hallintaan, jolloin on syntynyt sääty-yhteiskuntia ja imperiumeja. Modernina aikana rakenteisiin on yhdistetty kaksijakoinen maailmankuva, kuten ihminen ja luonto, hyvä ja paha, mieli ja ruumis, mies ja nainen.

”Hierarkioiden ja dualismin luonnollistaminen on toiminut kapitalismin eriarvoisuuden oikeuttajana ja myös toisinpäin: kapitalismin synnyttämä eriarvoisuus on perustellut hierarkioiden luonnollisuutta.” (65)

Ulvila ja Pasanen kuvaavat, kuinka tällainen käsitys maailmasta on vienyt tilaa kokonaisvaltaisemman maailmankuvan hahmottamiselta ja oikeuttanut eriarvoisuutta dualismien avulla. Esimerkiksi luonnon ja ihmisen erillisyyden korostaminen on helpottanut oikeuttamaan moraalisisessa mielessä kapitalistisessa talousjärjestelmässä aiheutettua ympäristötuhoa. Kirjoittajat haluavat vapauttaa ihmisten ajattelua edellä mainituista käsityksistä kokonaisvaltaisemman maailmankuvan suuntaan. Esimerkiksi vaihtoehtojen hahmottaminen nykyiseen verrattuna on tie tähän suuntaan.

Lisäksi merkittävä kehittymisen suunta on kirjoittajien mukaan omavaraisuuden kasvu. Vaikka kirjoittavat korostavat ennen kaikkea järjestelmien demokratisoitumista ja paikallisen tuotannon

tärkeyttä riippumattomuuden ja vastuullisuuden lisäämiseksi muun muassa energian tai ruoan tuotannossa, niin omavaraisuus esitetään myös laajemmin yhteiskunnallisena ideologiana.

”Lähtökohtamme on, että muutosliike voi saavuttaa tavoitteensa, kun se on henkisesti ja aineellisesti mahdollisimman omaehtoinen ja tavoittelee kansainvaltaisoin keinoin yhteiskunnallista valtaa. ” (191)

Kirjoittajat kritisoivat nykyistä poliittista järjestelmää, ja kuvaavat sen olevan ennemminkin plutokratia eli rikkaiden valta kuin demokratia. Johtuen monista aiemmin kuvatuista tekijöistä ei rikkaiden valtaa yhteiskunnassa Ulvilan ja Pasasen mukaan kyseenalaisteta riittävästi. Se on saanut oikeutuksensa aiemmin tässä luvussa kuvattujen institutionaalisten ulottuvuuksien piirissä. Kirjoittajat peräävät mielikuvituksen vapauttamista ja henkisen omavaraisuuden kasvattamista, millä viitataan sekä yksilön kykyyn tuottaa arvojensa mukaisia merkityssisältöjä että yhteisön kykyyn itsenäiseen kuvitteluun ja asetettujen tavoitteiden mukaisten instituutioiden rakentamiseen. Kirjoittajat viittaavat Castoriadis (1997) kehittämään ajatukseen autonomisista yhteisöistä, jotka eivät aseta oman olemassaolonsa perustaksi mitään ylhäältä annettua normia, kuten jumalaa, järkeä tai edistystä. Kirjoittajat esittävät, että yhteisön autonomisuuden kasvattaminen on ensiarvoisen tärkeää, jotta omaehtoiset yksilöt voivat rakentaa omavaraista yhteiskuntaa.

”Omavaraisuus elämän merkityssisältöjen suhteen tarkoittaakin määrätietoista työtä, jolla luodaan omia hyvän elämän merkityksiä ja tulevaisuudenkuvia yhteisöllisesti oikeudenmukaisuutta ja kestävyyttä arvostavien kesken.” (213)

Kulttuuris-kognitiivisesta näkökulmasta Ulvilan ja Pasasen kritiikki kohdistuu hyvin perustavanlaatuisella tasolla ihmisten kyvykkyyteen kulttuurissamme luoda merkityksiä ja tulkita maailmaa. Tulkitsen Ulvilan ja Pasasen tarkoittavan, että kansainvälisten riippuvuussuhteiden korostamisen, hierarkkisen yhteiskunnan ja dualistisen maailmankuvan seurauksena ihmisten usko omiin vaikuttamismahdollisuuksiin on heikolla tasolla. Scott (2008, 57) viittaa psykologisiin tutkimuksiin, joiden mukaan kognitiiviset mallit vaikuttavat laajasti ihmisten tiedonkäsittelyprosessiin. Ulvila ja Pasanen painottavat omaehtoisempien tulkintojen ja niiden seurausten ymmärtämisen tärkeyttä.

6. Kohtuutalous tulevaisuuspuheenvuorona

Tässä luvussa kuvaan keskeisimpiä Ulvilan ja Pasasen teoksessa esille tuomia muutosehdotuksia sekä kuvaan heidän esittämänsä toivottavaa institutionaalista muutosta eli vastaan tutkimuskysymykseen, millaisen kohtuutalouden tulevaisuudenpuheenvuoron Ulvilan ja Pasasen teos muodostaa. Teoksesta on koottu yhteen kirjoittajien luoma lyhyt skenaariokuvaus (s. 109), keskeisimmät muutosehdotukset osiosta *Vihreän uusjaon toimeenpano* (s. 113–218) ja ”ajatuskoe”, jossa kirjoittajat luovat mielikuvaa tulevaisuudesta muutosten jälkeen (s. 219–223). Olen yhdistänyt nämä tulevaisuuskuvaksi, joka kokoo yhteen edellä mainittujen osioiden keskeisimmät huomiot. Tulevaisuuskuva ilmentää, millaista tulevaisuutta Ulvila ja Pasanen teoksessaan rakentavat, sekä lisäksi se havainnollistaa, miten edellisessä analyysiluvussa eritelty institutionaaliset ulottuvuudet täydentävät toisiaan.

Tulevaisuuskuvalla tarkoitetaan kuvausta mahdollisesta tulevaisuudesta. Ne ovat päätöksenteon ja valintojen muodostamisen välineitä sekä henkilökohtaisella että sosiaalisella tasolla, ja ne vaikuttavat toimijan motivaatioon heikentämällä toimijan kykyä tehdä valintoja tai voimistamalla kykyä vastata nykyhetken haasteisiin (Rubin 2003, 792–793). Bellin mukaan (1997) tulevaisuuskuvat ovat yksi tärkeimmistä tulevaisuudentutkimuksen tutkimuskohteista, ja niiden analyysissä on kyse psykologisten, poliittisten, taloudellisten ja kulttuuristen tekijöiden määrittämisestä tietyinä ajankohtana ja tietyn ihmisjoukon keskuudessa. Tulevaisuudentutkimuksen piirissä tulevaisuuskuvia luodaan usein tulevaisuustaulukon avulla yhdistäen tulevaisuuden rakentumisen kannalta keskeisiksi tunnistettujen ominaisuuksien variaatioita (Kuusi & Kamppinen 2003, 124). Tulevaisuustaulukon avulla synnytetään vaihtoehtoisia tulevaisuuskuvia arvioimalla keskeisten tekijöiden asiantilaa. Kohtuutalouden kannalta tällaisia merkittäviä tekijöitä ovat esimerkiksi talouskäsitys, työn järjestäminen ja arvojen rooli yhteiskunnassa.

Pro gradu -työssäni en lähesty tulevaisuuskuvan rakentamista tulevaisuustaulukon näkökulmasta vaan tarkastelen Ulvilan ja Pasasen teoksessaan tunnistamia tulevaisuuden muodostumisen kannalta keskeisiä teemoja ja heidän muutosehdotuksiaan näiden keskeisten teemojen osalta. Tulkitsen Ulvilan ja Pasasen tavoitteeksi rakentaa yhtenäistä tulevaisuuskuvaa, joka toteuttaa kohtuutalouden periaatteita. Tarkastelen tässä luvussa teoksesta kokoamaani tulevaisuuskuvaa, jolloin tarkastelun ulkopuolelle jäävät vaihtoehtoiset tulevaisuuskuvat. Vaihtoehtoisten tulevaisuuskuvien tarkastelu on tulevaisuudentutkimukselle tyypillinen tapa tarkastella tulevaisuuskuvia. Laajemmin Ulvilan ja Pasasen luomalle tulevaisuuskuvalle esitetään yhteiskunnallisessa keskustelussa jatkuvasti vaihtoehtoja.

Kirjoittajat tuovat kirjassaan suoraan esille vaihtoehtoisia tulevaisuuskuvia, mutta niiden tarkastelu jää ohueksi. He esittelevät kolme omalle skenaariolleen vaihtoehtoista skenaariota: vihreän kapitalismin, ekodiktatuurin ja sivilisaation syöksykierteen. Skenaariot kuvataan hyvin tiiviisti ympäristöongelmien ratkaisemisen näkökulmasta: Vihreä kapitalismi perustuu absoluuttiseen talouden kasvun ja ympäristövaikutusten irtikykentään, ekodiktatuurissa ympäristöongelmia ratkotaan komentotalouden keinoin ja kolmannessa skenaariossa epäonnistutaan ympäristöongelmien hillitsemisessä, mikä johtaa yhteiskunnan syöksykierteeseen. Kirjoittajien mukaan nämä kolme skenaariota joko kaatuvat omaan mahdottomuuteensa tai ovat ei-toivottavia.

”Pidämme vihreän kapitalismin skenaariota epäuskottavana kolmesta syystä. Siihen sisältyy katteeton teknologiaoptimismi, perusteeton kasvu-usko sekä suopea käsitys pääoman ylivallasta. [...] se ei johda kaavailtuihin ympäristön tilan tai inhimillisen hyvinvoinnin parannuksiin. Ajatusmallin suosio perustuu siihen, että sen mukaan voimme jatkaa nykyistä elämäämme ilman suuria muutoksia” (101–102)

”Siirtyminen ekodiktatuuriin ei vaikuta mahdottoman kaukaa haetulta, kun tarkastellaan miten kansalaisten täydellisen kontrollin tekniset välineet on jo rakennettu. [...] Emme pidä ekodiktatuuria missään mielessä toivottavana vaihtoehtona, sillä vapaus ja demokratia ovat paitsi tärkeitä arvoja sinänsä myös ennen kaikkea yhteiskunnan kestävän hyvinvoinnin välineitä.” (104–105)

”Jos nykymeno jatkuu pitkään ja ympäristökysymyksen tartutaan liian laiskasti ja myöhään, edessä voi olla väkivaltainen romahdus [...] Mitään tällaista tulevaisuuden suuntaa emme pidä hyväksyttävänä, ja meidän pitää tehdä kaikki voitava tällaisten uhkien torjumiseksi. (107–108.)

Vaikka kirjoittajat esittävät vaihtoehtoja omalle skenaariolleen, he sulkevat ne tarkastelun ulkopuolelle kuvaamalla vain niiden keskeiset huonot puolet. Tulkitsen skenaarioiden esittelyn tarkoitukseksi kirjoittajien oman skenaarioiden perustelemisen, joten keskityn analyysissäni siihen.

Seuraavaksi kuvaan Ulvilan ja Pasasen teoksessaan rakentaman tulevaisuuskuvan sisältöä. Analyysiin on yhdistetty narratiivista kuvausta eli tulevaisuuskuvan sisältö kuvataan tarinallistamisen keinoin, minkä tarkoitus on ylläpitää tulevaisuuskuvan luonnetta tulevaisuuden ”tarinana”. Tällainen narratiivinen tulevaisuudentutkimuksen esittämisen tapa tuo esille hyviä kertomuksia, koskettavaa draamaa ja uskottavia historiallisia kuvauksia, ja se on vaihtoehtoinen tietämisen tapa paradigmaattiselle eli loogis-tieteelliselle luokittelua, matemaattista kuvausta ja selittämistä painottavalle lähestymiselle (Bruner 1986, 11–13, sit. Jarva 2013, 156). Esittelen ensin

tulevaisuuskuvan kokonaisuudessaan, minkä jälkeen keskityn tarkemmin analyttisiin huomioihin. Tulevaisuuskuva on jaettu alaotsikoihin keskeisten teemojen mukaisesti. Tulevaisuuskuva on tarinallisuuden säilyttämiseksi erotettu kursivoinnilla muusta tekstistä. Siinä yhdistyvät aineiston kuvaus sekä tulkintani siitä, mitä kirjoittajat korostavat. Tulevaisuuskuva on siis verrattavissa aineiston kuvailuun, vaikka se ei sisällä suoria lainauksia.

6.1. Tulevaisuuskuva: Suomi muutosten myllerryksessä – suuntana kohtuutalous

Muutoksen syntyminen

Aloitan teoksessa rakennetun tulevaisuuskuvan kuvaamisen sillä, miten kirjoittajat esittävät kohtuutalouden muutoksen tapahtuvan. Kirjoittajat painottavat ihmisten ymmärryksen lisääntymistä oman toiminnan seurauksista. Ymmärryksen kasvun muuttuminen painottaa normatiivista institutionaalista ulottuvuutta, sillä keskeistä siinä arvostuksissa ja arvoissa tapahtuva muutos. *Arkisissa keskusteluissa pohditaan yhä aiempaa useammin ilmastonmuutosta, kulutuskulttuurin kestättömyyttä sekä luonnon monimuotoisuuden häviämistä. Pohdinta siitä, mitä nyky-yhteiskunnassa voitaisiin tehdä toisin keskeisten yhteiskunnallisten haasteiden ratkaisemiseksi, johtaa oivalluksiin talouskasvun suhteesta ympäristötuhoon, eriarvoisuuden suhteesta kapitalismiin ja yhteiskunnallisen muutoksen mahdollisuudesta. Kasvavan ymmärryksen myötä ihmiset tulevat tietoisemmiksi omista valinnoistaan ja niiden vaikutuksesta yhteiskuntaan ja ympäristöön. Ajatusten vaihdon kautta ihmiset kyseenalaistavat yhä enemmän ja vapauttavat ajatteluaan olemassa olevista kahleista ja pystyvät tuottamaan mielikuvia vaihtoehtoisesta tulevaisuudesta.*

Kirjoittajat painottavat myös yhteiskunnallisen keskustelun lisääntymistä ja vahvistumista keskeisenä yhteiskunnan instituutiona. Yhdessä tietoisuuden lisääntyminen ja vahva yhteiskunnallinen keskustelu johtavat kirjoittajien mukaan yhteiskunnallisen liikkeen syntymiseen, josta muodostuu muutoksen kannalta keskeinen toimija. *Joukkoliike tuo politiikan agendalle vaihtoehtoa hyvinvoinnin yhteiskunnasta, joka ei perustu taloudelliseen kasvuun. Liike laatii poliittisen ohjelman, joka saa vaaleissa enemmistön kannatuksen. Uuden hallituksen tavoitteet eivät poikkea merkittävästi aiemman hallituksen tavoitteista, joita olivat hyvinvoinnin, oikeudenmukaisuuden, työllisyyden ja ympäristönsuojelun edistäminen. Uusi hallitusohjelma rakentuu energiankulutuksen reippaan supistamisen, täystyöllisyyden, tuloerojen tasaamisen ja hyvän perusturvan varaan. Yhdessä yhteisomistajuuden, solidaarisuuden ja yhteistyön edistämisen kanssa näiden esitetään tuottavan uudenlaista taloudellisten lähtökohtien dominoinnista vapaata, aitoa hyvinvointia. Hyvinvointia, joka perustuu perustarpeiden täyttämiseen sekä yksilöistä koostuvien yhteisöjen vapaaseen ja*

kukoistavaan arvolähtöiseen itsensä toteuttamiseen. Teoksessa korostetaan, että uuden hallituksen esittämä tapa saavuttaa kyseiset tavoitteet eroaa aiemmasta poliittisesta keskustelusta huomattavasti. Kirjoittajat eivät siis esitä normatiivista muutosta vain arvoissa vaan myös arvojen toteuttamisen keinoissa.

Energiankulutus ja bruttokansantuote

Kirjoittajien merkittävimmät muutosehdotukset liittyvät energiankulutuksen supistamiseen ja bruttokansantuotteen laskuun, mikä on radikaali irtiotto talouskasvuun perustuvasta hyvinvointipolitiikasta. Näin puututaan regulatiivisella tasolla kritisoituun talouskasvua ylläpitävään ”kehään”. Suomessa lähdetään toteuttamaan hallitusohjelman tavoitteita taloudellisin ohjauskeinoin sekä yhteiskunnallisilla rakenneuudistuksilla. Energiaa kuluttavia toimintoja vähennetään erityisesti puuttumalla ylikulutukseen. Energian ja luonnonvarojen käyttöä rajoitetaan luksusveron avulla, sekä nostetamalla energian hintaa. Lisäksi panostetaan muun muassa kaupunkirakenteen tiivistämiseen, joukkoliikenteen kehittämiseen ja hyvin suunniteltuun rakentamiseen. Yhdistettynä energiatehokkuutta edistävien teknologioiden kehittelyyn ja leviämiseen päättäväinen energiakulutuksen hillitseminen saavuttaa energiankulutuksen neljän prosentin supistumisen vuosittain. Energiaintensiteetti eli energian ja bruttokansantuotteen suhde puolestaan paranee kahden prosentin vuosivauhdilla. Näin ollen Suomen bruttokansantuote kääntyy noin kahden prosentin vuosittaiseen laskuun.

Talouskasvun kääntyminen selkeästi laskuun johtaa moniin haasteisiin ja kirjoittajat painottavat muutoksen hallittavuutta. He nostavat esille erityisesti työttömyyden kasvuun puuttumisen, sillä bruttokansantuotteen lasku nykyisessä talousjärjestelmässä todennäköisesti johtaa työttömyyden kasvuun. Välttääkseen joukkotyöttömyyden työaika lyhennetään 30 tuntiin viikossa, mistä luonnollisesti seuraa myös palkan määrän lasku. Ihmisten palkkataso laskee, mutta työt pyritään jakamaan mahdollisimman tasaisesti. Työllisyyttä lisäävät mittavat julkiset investoinnit mm. energiantuotannon, liikenteen ja ruokahuollon ekologisen jalanjäljen pienentämiseksi. Lisäksi kasvavat kolmannen sektorin eli voittoa tavoittelemattomien organisaatioiden työpaikat tarjoavat uusia työllistymismahdollisuuksia. Tuloerojen tasaaminen toteutetaan pääasiassa rikkaiden ja ylikulutuksen runsaalla verotuksella muun muassa progressiivisen verotuksen muodossa, sekä köyhien verohelpotuksilla sekä takaamalla kaikille hyvä perustulo.

Verojärjestelmä, julkinen sääntely ja toimeentulo

Regulatiivisen institutionaalisen muutoksen näkökulmasta Ulvilan ja Pasasen ehdottamissa muutosehdotuksissa huomio kiinnittyy etenkin verojärjestelmän muutoksiin ja markkinoiden sääntelyyn. Kirjoittajat korostavat kyseisten instituutioiden ohjausvaikutusta, ja haluavat sitoa niiden tavoitteet voimakkaammin kestävyysedistämiseen. *Ensinnäkin, sääntelyllä rajoitetaan ylikulutusta esimerkiksi luksusveron ja valmisteverotuksen avulla. Kiinteistövero porrastetaan asumisväljyyden mukaan niin, että keskitason asumisväljyyden eli yli 40 neliömetriä asukasta kohti ylittävistä kiinteistöistä maksetaan luksusveroa. Lisäksi haittaan perustuva valmistevero laajennetaan koskemaan mielikuvamainontaa. Mielikuvamainonnan vähentäminen nähdään tärkeäksi tavoitteeksi ylikuluttamisen hillitsemiseksi. Toiseksi, sääntelyllä kannustetaan ekotehokkuuteen ja luodaan sanktioita resurssien tehottomalle käytölle. Tyhjille asunnoille sekä luonnonvarojen käytölle säädetään luksusvero ja verojärjestelmässä pyritään aktiivisesti löytämään muotoa todellisten kustannusten sisällyttämiseksi hintoihin, sisältäen saastumisesta ja sosiaalisista ongelmista syntyvät haitat. Arvonlisävero porrastetaan ympäristöhaitan ja työllistävyyden mukaan. Automaatioasteen ja lopputuotteen mukaan verotetaan eniten vähän työllistävää ja ympäristöä kuormittavaa tuotantoa, kuten tavaroita.*

Kolmanneksi, sääntelyn tarkoituksena on vähentää yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Palkkatuloeroja hillitään sitomalla ylimmät palkat lainsäädännöllä ja työehtosopimuksilla organisaation alimpiin palkkoihin. Tulovero on progressiivinen, ja siihen sisällytetään myös pääomatulot. Pientuloisille tarjotaan verohelpotuksia. Näiden edellä kuvattujen lisäksi ekosolidaariseksi verojärjestelmäksi nimetty verotuskäytäntö sisältää myös teollisuuden energiaverojen korottamisen sekä suuryhtiöiden ja institutionaalisen omistuksen verotuksen lisäämisen. Teollisuuden ja suuryritysten vastustus verouudistusta kohtaan on saatu murrettua. Näin kirjoittajien mukaan voidaan hyödyntää regulatiivisten instituutioiden palkitsemis- ja rankaisumekanismeja paremman tulevaisuuden rakentamisessa. Kolmen edellä kuvattujen tavoitteiden tulisi kirjoittajien mukaan määrittää sitä, mitä verotustapoja tulisi kiristää ja millaista etua on mahdollista saada tavoitteiden mukaisesta toiminnasta.

Kirjoittajien mukaan sääntelyn avulla voidaan myös tasa-arvoistaa markkinoita luomalla tasavertaisempaa markkinadynamiikkaa yritysten kokorajoituksilla ja resurssien yhteisomistajuudella. Kirjoittajat korostavat myös julkisen sektorin valtaa ylläpitää yhteiskunnallisia arvoja. *Markkinat toimivat sujuvasti ja takaavat kysynnän ja tarjonnan kohtaamisen terveen tasa-arvoisten toimijoiden välisen kilvoittelun avulla. Yhdistelmä monipuolista omistuspohjaa ja kohtuullisen kokoiset toimijat tuottavat hallittavissa olevan markkinadynamiikan. Taloudellisten*

toimijoiden kokoa rajoitetaan työntekijöiden mukaan. Julkisissa liikelaitoksissa saa olla enintään 50 000 työntekijää, yhteisöellisissä laitoksissa 5 000 ja yksityisissä voittoa omistajille jakavissa yrityksissä 500 työntekijää. Suurten taloudellisten toimijoiden hallitsevaa markkina-asemaa on purettu ja ne ovat vähitellen hajaantuneet pienemmiksi toimijoiksi. Suuryhtiöitä ei pidetä toivottavina, vaan niiden alasajon nähdään hyödyttävän kansalaisia, ja vahvistavan demokratiaa. Ajatellaan, että suuryhtiön kaatuminen on riskialtista valtion talouden kannalta. Markkinat perustuvat yhä enemmän yhteisomistajuuteen ja yhteistyöhön. Yksityistä omistamista on vähennetty, ja tuotantovälineet ovat pääasiassa yhteisomisteisia. Kokorajoitusten myötä yrityksille ei muodostu liian suurta yhteiskunnallista valtaa, ja markkinoiden ohjaus pysyy valtiojohtoisesti yhteiskunnallisen hallinnan piirissä noudattaen poliittisesti määritettyjä yhteiskunnallisia arvoja. Julkisen tuotannon osuus on suuri, ja kunnallinen palvelutuotanto koulutuksen, terveydenhuollon ja muun hyvinvoinnin parissa kokee arvostusta ja luo hyvän pohjan tasa-arvoiselle yhteiskunnalle. Yksityisellä sektorilla menestyvät osuuskunnat ja pk-yritykset.

Julkinen sääntely ja siihen liittyvä tasa-arvoisuus koetaan kirjoittajien kuvailun mukaan yhteiskunnan peruslähtökohdaksi, jonka mukaan kaikille tulee turvata taloudellisesti ja sosiaalisesti tasa-arvoiset lähtökohdat. Kaikkien toimeentulo on turvattu korkealla perustulolla. Perustulon ajatellaan olevan sijoitus yritteliäisyyden ja työmarkkinoiden joustavuuden lisäämiseksi. Yleisen ansiosidonnaisen tai yksityisesti vakuutetun lisäturvaa on saatavissa vain rajoitetusti. Eläkesopimus on uudelleen neuvoteltu väestömäärän supistuessa. Sosiaalielätykset koetaan yhteiskuntaa tasa-arvoistavana ja siten toivottavana järjestelmänä. Perusturvan takaamista kaikille pidetään tärkeänä ja solidaarisuutta arvostetaan. Yhteiskunta koetaan aiempaa oikeudenmukaisemmaksi, vakaammaksi ja kestävämmäksi. Sen riippuvuussuhteita ymmärretään ja voimakkaalla julkisella sääntelyllä ne pystytään pitämään kurissa ja olemaan aiheuttamatta epävakautta.

Kestävä rahatalous

Rahatalouden osalta Ulvila ja Pasanen painottavat uusien kestävämpien käytäntöjen luomista pankkitoiminnassa sekä muutosta rahaan liittyvissä asenteissa. Myös rahatalouden ulkopuolella käytävä taloudellinen toiminta, kuten aikapankit, vaihtopiirit ja muut lahjatalouden muodot kukoistavat ja ovat löytäneet uusia muotoja. Käyttötavaroiden yhteisomistajuus on tavallista, ja esimerkiksi autoja ostetaan yhdessä naapurien tai ystävien kanssa. Rahatalouden rooli taloudellisessa toiminnassa on vähentynyt. Raha ymmärretään vaihdon ja säästämisen välineeksi, ja sitä luodaan vastuullisesti, eikä sillä tavoitella vain voiton kartuttamista. Rahan kytkemisestä luonnonvarojen arvoon käydään keskustelua, mikä tarkoittaisi luonnonvarojen hävittämisen pienentävän myös rahatalouden kokoa. Pankkien katteetonta lainanantoa on rajoitettu nostamalla

kassavarantovaatimusta. Tavoitteena on nostaa vaatimus sataan prosenttiin asti eli siirrytään hiljalleen korottomaan rahatalouteen. Pankkitoiminnassa julkisen palvelun tehtävää hoitaa kansanpankki, jolloin raha pysyy yhteiskunnallisen hallinnan piirissä. Yksityisellä sektorilla osuus- ja säästöpankit menestyvät uusien kestäväen rahoituksen ratkaisujen kehittämisen myötä. Yritykset harrastavat osinkomalttia, mikä leikkaa pois pääoman ansiotonta tuottoa, ja joissain yrityksissä kokeillaan velkakirjoja yrityksen pääoman lähteenä osakkeiden sijaan. Eläkerahastoyhtiöiden kansallistamisesta ja alueellistamisesta sekä julkisen palvelun vakuutusyhtiöiden luomisesta ja omistussuhteista käydään keskustelua. Kirjoittajat esittävät siis pysyviä tasa-arvoa ylläpitäviä regulatiivisia rakenteita, jotka ovat vahvasti normatiivisesti oikeutettuja. Perustulo on hyvä esimerkki regulatiivisesta instituutiosta, jonka tuominen käytäntöön vaatii yhteiskunnallista hyväksyntää arvovalintana.

Työ

Työajan lyhentämisen lisäksi kirjoittajat painottavat etenkin työkuultuurissa tapahtuvaa arvonmuutosta eli normatiivista muutosta ihmisiä kuluttavasta työnteon tavasta työntekijöiden hyvinvointia tukeviin käytäntöihin ja arvotuksiin. Työajan lyhentäminen on aiheuttanut kulttuurista muutosta, ja vähentänyt kulutusta, työttömyyttä, pahoinvointia, liikaa työntekoa, työttömyyttä, lisääntyvää eriarvoisuutta ja sukupuolittunutta työnjakoa. Ihmiset ovat kokeneet vapaa-ajan lisääntymisen voimaannuttavana kokemuksena, ja työnteko nähdään tapana toimia omien arvojen mukaisesti ja näin osallistua yhteiskuntaan. Työ koetaan aiempaa antoisammaksi, sillä työntekijän mahdollisuuksia vaikuttaa sekä omaan työhönsä että tuotannon päämääriin on lisätty. Osuuskuntamuotoisissa yrityksissä työntekijöillä on jäsenenä äänioikeus äänestää yrityksen toiminnantavoista. Rajat palkkatyön, kotityön ja vapaa-ajan välillä ovat hämärtyneet. Kotitalouksissa tehtävää työtä sekä muuta epävirallisen talouden muotoja arvostetaan ja niiden ajatellaan luovan perustaa yhteiskunnalliselle toiminnalle. Tuotannon koetaan palvelevan ihmistä ja ihmisyyttä koetaan itseisarvona. Työelämässä arvostetaan omatoimisuutta, osaamista ja itsenäisyyttä. Työtä arvotetaan yhä vähemmän rahallisen arvon mukaan ja palkan määrä on sidottu sen tuottamaan yhteiskunnalliseen hyötyyn. Työnteon rinnalla lahjatalous tuo kokemusta huolenpidosta ja välittämisestä, mikä luo turvaa ja vähentää virallisen työn taloudellista merkitystä kotitalouksissa.

Kirjoittajien esittämä normatiivinen muutos työelämässä haastaa nykyistä työkuultuuria. Teoksessa esitetään useita muutoksia työnteon käytäntöihin, jotta ne vastaisivat paremmin ihmisen elämänvaiheita ja elinkaarta. Lisäksi se haastaa ihmiset ajattelemaan työntekoa pidemmälle ja luomaan uusia merkityksiä ja arvotuksia itselleen työnteon ulkopuolella. Työntekijä huomioidaan paremmin ihmisen elinkaaren mukaisella työmallilla. Vanhempainetuuksia on kehitetty ja

tasapuolistettu, jotta elämän ruuhkavuosista saataisiin kevyemmät. Iän karttuessa työn kuormittavuutta vähennetään, jolloin myös palkka alenee. Palkankorotuksista on siirrytty vapaa-ajan korotuksiin. Työkyvyttömyys on matalalla tasolla. Lyhyempi työaika mahdollistaa syvemmän elämästä nauttimisen, sillä ihmisillä on monia rooleja, joissa he kokevat itsensä tärkeäksi. Kun työ ei vie niin paljon aikaa ja energiaa, niitä voi käyttää muista huolehtimiseen ja ekologisten valintojen tekemiseen. Valtiolla on merkittävä rooli markkinoiden sääntelyssä, joten työnteko on inhimillistä eikä kuluttavaa puurtamista. Omasta työstä ja sen yhteiskunnallisista vaikutuksista kannetaan vastuuta. Ihmiset ovat henkisesti omaehtoisia, kokevat tekemänsä työn sekä työpaikalla että kotona merkitykselliseksi ja tuntevat olevansa osa yhteiskuntaa.

Vastuullisuus ja omavaraisuuden korostaminen

Kirjoittajat korostavat vastuullisuuden ja läpinäkyvyyden vahvistumista yrityksissä, teknologian suunnittelussa ja kansainvälisessä sopimisessa. Normatiivisten ja regulatiivisten instituutioiden tukiessa toisiaan vastuullisuus voi tulla luonnolliseksi osaksi taloudellista toimintaa. Yritykset ottavat vastuun tuotteistaan, sillä taloudellisten toimijoiden vastuut on yhdistettävissä luonnollisiin henkilöihin. Vahinkovastuu toimii saastuttaja maksaa -periaatteella ja se kattaa myös teknologian kehittämisen sekä kaupallistajien toiminnan. Teknologiaan suhtaudutaan varovaisuusperiaatteen mukaisesti, eli sen riskejä pyritään aktiivisesti kartoittamaan ja kehittämisprosessin aikana arvioidaan uuden teknologian yhteiskunnallista hyötyä. Poliittista vaikuttamista on lisätty kansainvälisellä päätöksenteon tasolla esimerkiksi kansainvälisen ja demokraattisen elimen lisäämisellä YK:n ja Maailmanpankin yhteyteen. Myös EU:ssa kansainvaltaisuus on kirjattu toiminnan lähtökohdaksi. Kansainvälisiä sopimuksia laaditaan demokraattisesti, jolloin globalisaatio ei aiheuta merkittäviä haittoja ympäristölle ja ihmisille.

Vastuullisuuden korostaminen johtaa kirjoittajien mukaan paikallisuuden korostamiseen, joka ilmenee myös kulttuuris-kognitiivisen instituutioulottuvuuden tasolla. Paikallisuus yhdistetään suomalaiseen kulttuuriin ja siitä ollaan ylpeitä. Paikallisuuden korostaminen on korvannut globaalien vaikutussuhteiden riippuvuuksien korostamisen. Paikallista toimintaa suositaan, koska toiminnan vaikutukset tunnetaan paremmin. Taloudessa ja tuotannossa painotetaan omavaraisuutta, sillä niin voidaan turvata vastuun selkeä paikantuminen, arvioida tuotannosta aiheutuvia ympäristövaikutuksia sekä tuottaa taloudelliseen toimintaan liittyvää sosiaalista rikkautta. Omavaraisuutta on lisätty elintarviketeollisuudessa, energiahuollossa sekä järjestelmätasolla että kotitalouksien tasolla. Maatalouden ratkaisuihin vahvistetaan paikallisuutta ja riippumattomuutta. Omavaraisuuden koetaan vähentävän yhteiskunnallisia konflikteja, ja paikallista ruokaa suositaan. Pellettilämmitys ja muut omavaraiset ratkaisut ovat yleisiä. Kotimaiset tuotteet ja käsityöt nähdään

yhteisöllisenä omavaraisuutena. Uusiutuviin luonnonvaroihin perustuvien järjestelmien kehittyessä uhka paljon käytettyjen uusiutumattomien luonnonvarojen hupenemisesta vähentyy. Yhteiskunta koetaan turvalliseksi ja haavoittumattomaksi.

Yhteissopiminen, kansanvaltaisuus ja tieto

Kirjoittajat kuvaavat teoksessaan asennemuutosta, joka korostaa ihmisten aktiivisuutta sekä kykyä keskusteluun ja yhteiseen päätöksentekoon. Käsitys läpäisee koko yhteiskunnan sisältäen erityisesti taloudelliset toimijat ja median. Yhteissopiminen nojautuu sekä normatiiviseen instituutioulottuvuuteen arvojen ja asenteiden muodossa, mutta myös kulttuuris-kognitiiviseen ulottuvuuteen. Yhteissopiminen rakentuu maailmankuvan varaan, minkä mukaan neuvottelu erilaisten tarpeiden välillä on ihmistoiminnalle luonnollista. Yhteissopiminen perustuu ajatukseen, että lähtökohtaisesti ihmisten mielipiteet ja tarpeet ovat erilaisia, jolloin parhaimman lopputuloksen voi saavuttaa moniäänisen dialogin avulla. Tarpeista ja haluista keskustellaan aktiivisesti, jolloin ne määrittyvät myös suhteessa toisiinsa. Riskit kohdataan yhdessä keskustellen. Demokratia läpäisee yhteiskunnan käytäntönä, jota ei ole suljettu talouselämän ulkopuolelle, vaan yhteissopiminen elää voimakkaana myös taloudellisten toimijoiden sisällä ja välillä. Yhteissopiminen ymmärretään tavaksi elää, ja se edistää yksilöiden ja yhteisöjen kukoistusta. Kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia on parannettu ja valintojen tärkeyttä korostetaan. Yhteiskunnalliseen hyötyyn pyrkiviä toimijoita tuetaan julkisin varoin. Kulttuurielämä on aktiivista ja kulutus on vähentänyt merkitystään. Ihmiset ovat aktiivisia, ja passiivinen viihteen, tavaroiden sekä palvelujen kuluttaminen on vähentynyt. Tiedon levitys on vapaata, demokraattiset instituutiot ovat vahvistuneet, ja on kehitetty uusia yhteishallinnan muotoja.

Teoksessa kuvataan myös miten ihmisten elinympäristössä kannustetaan arvolähtöiseen toimintaan ja tuotetaan asiallista ja vapaasti hyödynnettävää tietoa. Kulttuuris-kognitiivisesta näkökulmasta tämä tarkoittaa sellaisten instituutioiden syntymistä, jotka kannustavat omaehtoiseen maailmantulkintojen tekemiseen. Media ei ruoki ihmisten kuluttamisen halua, sillä tuntuvat valmisteverot ovat vähentäneet huomattavasti mielikuvamainontaa. Viestintä keskittyy asialliseen tuotetiedotukseen, jossa kuvataan tuotteen tai palvelun ominaisuuksia. Hyötyviestintä ja viihde on jaettu erikseen. Hyötyviestinnän tukemisen kanavointitapa perustuu kansalaisten osallistumiseen ja valinnanvapauteen hiljattain käyttöön otetun mediasetelin muodossa. Viihteen rahoitus on siirretty kuluttajien vastuulle. Kansainvälisesti on perustettu hallitusten välinen organisaatio, joka resursoi tutkimus- ja kehitystoimintaa hallinnoiden siitä syntyviä tuloksia jäsenmaidensa eduksi. Ihmiset ovat tottuneita tiedon paljouteen ja osaavat tarkastella tietoa kriittisesti. Asiatieto on hyvin tarjolla, ja erilaisten arvojen, tavoitteiden ja faktojen vuoropuheluun on keskustelukenttiä. Media on moniääninen ja tuo

äänen myös heikoille ja hyljeksityille. Julkinen keskustelu on tärkeä areena yhteiskunnallisten arvojen ylläpidon kannalta.

Kohtuullisuus ja tasa-arvo

Yhtenä keskeisimmistä muutoksista Ulvila ja Pasanen painottavat kulttuurisidonnaista arvonmuutosta kohti kohtuullisuutta ja yhteisen edun tavoittelemista. Muutos toimii taustavoimana monille tässä luvussa aiemmin esitetyille muutosehdotuksille sekä myös alussa kuvaillulle kansanliikkeen nousulle. Se on hyvä esimerkki siitä, miten regulatiiviset, normatiiviset ja kulttuuris-kognitiiviset instituutioiden elementit limittyvät toistensa kanssa. Kohtuuden korostaminen edellyttää sitä tukevia regulatiivisia instituutioita, normatiivista oikeutusta ja ennen kaikkea kulttuuris-kognitiivisen tasolla kohtuuden korostamisen muuttumista tiedostamattomaksi elämänvalintoja ohjaavaksi ohjenuoraksi. *Kohtuullisuutta arvostetaan ja se toimii kulttuurisena ohjeena elämälle. Hyvinvoinnin ei koeta edellyttävän talouskasvua, eikä hyvinvointia mitata rahassa. Eriarvoisuus koetaan epäedulliseksi koko yhteiskunnan kannalta ja näin sitä vähentävät keinot ovat legitimoitavissa. Ylikuluttavan väestöosan taloudellista laskua on valmisteltu huolellisesti demokraattisin periaattein. Tavoitteessa synnyttää voimakasta yhteenkuuluvuutta yhteiskunnan jäsenten kesken on onnistuttu. Suuri osa rikkaista on vapaaehtoisesti osallistunut talkoisiin ja hyväksynyt matalapalkkaisia suosivan ja kerskakulutusta vähentävän verojärjestelmän. Suurituloisten myöntyyvyys tuloerojen tasoittamiseen on ollut mittava askel, sillä aiemmin eriarvoisuus on tasoittunut pääasiassa pienituloisten tulojen nopealla kasvulla eikä leikkauspolitiikalla. Tasa-arvoisuus on sekä jaettu yhteiskunnallinen tavoite että yhteiskunnan kehittämistä ohjaava periaate. Tasa-arvo ymmärretään laajasti koskettamaan sukupuolen ja etnisyyden lisäksi myös sukupolvien välistä sekä ihmisen ja muun luonnon välistä tasa-arvoa. Luonnon oikeuksien tunnistamisesta perustuslaissa onkin esitetty ehdotuksia.*

Kirjoittajat kuvaavat ihmisten omavaraisuuden kasvamista tarkoittaen ihmisten kykyä tunnistaa omia arvolähtökohtiaan, toimia niiden perusteella ja keskustella niistä. Kirjoittajat korostavat tällaisen omavaraisuuden tärkeyttä vaihtoehtoisten tulevaisuuksien hahmottamisen kannalta. Kulttuuris-kognitiivisesta näkökulmasta se tarkoittaa kognitiivisten tulkintojen tekemistä myös kulttuuristen ”rajojen” ulkopuolelta sekä kykyä kuvitella vaihtoehtoisia tapoja elää. *Ihmiset ovat tietoisia, mielikuvitusta omaavia ja aktiivisesti uutta tietoa eri näkökulmista etsiviä yksilöitä, jotka eivät rajoita identiteettiään vain kulutuksen kautta rakennettuihin merkityksiin. Ihmiset kokevat ymmärtävänsä, millaisia yhteiskunnallisia vaikutuksia heidän toiminnallaan on ja he pyrkivät ottamaan muut huomioon valinnoissaan. Ympäristötietoisuus on kasvanut entisestään, ja ihmiset ovat kykeneviä arvioimaan elämänvalintojensa ympäristövaikutuksia ja toimivat niiden pohjalta.*

Luonnonympäristön ja sen prosessien koetaan olevan kaiken elämän perusta ja näin ollen sen suojeleminen koetaan erittäin tärkeäksi. Julkisessa keskustelussa ymmärretään yhteiskunnan monimutkaisuutta ja osataan tarkastella yhteiskunnallisia ongelmia eri näkökulmista. Aiemmin lähinnä ydinperheen sisällä sovelletut pyyteettömyyden ja solidaarisuuden arvot ovat toiminnan muodossa levinneet koskettamaan laajempia yhteisöjä. Erilaiset arvoyhteisöt, kuten ystävät, perhe, sukulaiset ja harrastuspiirit, ovat tärkeitä identiteetin rakennuspaikkoja. Arvokeskustelu on aktiivista, ja kansalaiset ovat kiinnostuneita siitä, mitä yhteiskunnassa tapahtuu. Ymmärretään, että yhteiskunta on monimutkainen ja muuttuva. Uskotaan muutoksen mahdollisuuteen ja arvovalintojen merkittävyyteen. Yksilöt pystyvät luomaan itselleen kestävää ja arvolähtöistä tulevaisuutta ja yhteiskunnallisella tasolla luodaan useita näkemyksiä paremmasta tulevaisuudesta ja käydään niistä keskustelua.

6.2. Huomioita tulevaisuuskuvasta

Edellä on esitetty Ulvilan ja Pasasen teoksen keskeisten teemojen mukaan rakentuva tulevaisuuskuva kohtuutaloudesta kokonaisuutena. Seuraavaksi tarkastelen, millainen teoksessa luotu tulevaisuuskuva on toivottavuuden ja todennäköisyyden suhteen. Lisäksi tuon esille, miten tulevaisuuskuva limittyy eri institutionaalisille tasoille.

Tulevaisuusseminaareissa muodostetaan erilaisia tulevaisuuskuvia, joista tyypillisimpiä ovat toivetulevaisuus, uhkakuva ja todennäköinen tulevaisuus (Seppälä 2010, 137). Myös muiden tulevaisuuskuvien rakentaminen on tulevaisuustaulukkoa hyödyntäen mahdollista. Kuten aiemmin toin esille, Ulvilan ja Pasasen teoksen tarkoituksena on luoda yhtenäistä ja uskottavaa tulevaisuuskuvaa, joka ottaa kantaa nykytilan haasteisiin ja kuvaa niiden ratkaisuja tulevaisuudessa. Teoksessa tuotettu tulevaisuuskuva on suoraan rinnastettavissa toivetulevaisuuteen. Positiivisiin odotuksiin ja toiveisiin perustuvaa tulevaisuudenkuvaa kutsutaan utopiaksi.

Utopia on tulevaisuudentutkimuksen työkalu, jolla tarkoitetaan kuvausta tulevaisuudessa esiintyvistä ajasta tai paikasta, jossa se, minkä nyt koetaan olevan huonosti, onkin hyvin. Se on kuitenkin syytä erottaa arkipäivän käytöstä, jossa utopialla viitataan epärealistiseen ja epäkäytännölliseen ihanteelliseen toimintasuunnitelmaan tai pyrkimykseen sosiaalisesta uudistuksesta, jonka toteutuminen on hyvin epävarmaa. (Heinonen et al. 2013, 333.) Ulvilan ja Pasasen teos rakentuu voimakkaasti nykytilan kritiikille ja niihin liittyviin muutosehdotuksiin. Lisäksi muutosehdotusten haasteita ei juurikaan tarkastella. Näin ollen tulevaisuuskuvaa voidaan tulkintani mukaan pitää utopiana.

Vuokko Jarva (2013, 154) on skenaariodraamaa käsittelevässä artikkelissaan tarkastellut positiivisten tulevaisuuskuvien merkitystä ja hän viittaa kahteen tulevaisuudentutkimuksen klassikkoajattelijaan. Fred Polak (1973, 19, sit. Jarva 2013, 154) yhdistää tulevaisuudenkuvien muodostamisen ja kulttuurin toisiinsa esittäen positiivisten tulevaisuuskuvien olemassaolon edellytyksenä kulttuurin kukoistukselle. Jos tulevaisuuskuvat menettävät motivoivan voimansa, hänen mukaansa tuloksena seuraa kulttuurin hajoaminen. Herman Kahn (1976, sit. Jarva 2013, 154) puolestaan painottaa toivottavan ja käytännöllisen tulevaisuuskuvan projisoimisen tärkeyttä moraalille, dynaamisuudelle, yksimielisyydelle ja yleisesti yhteiskunnan pyörimiselle. Molempien näkemyksissä painottuu positiivisten tulevaisuuskuvien merkitys yhteiskunnallisen jatkuvuuden kannalta. Tämä on mielenkiintoinen näkemys suhteessa Ulvilan ja Pasasen teokseen, sillä siinä luodaan nykytilalle vaihtoehtoista tulevaisuutta merkittävien ja yhteiskunnallisesti perustavanlaatuisten muutosten kautta. Teoksessa on kuitenkin tunnistettavissa selkeästi lukijaa motivoiva voima, joka kannustaa lukijaa uskomaan parempaan tulevaisuuteen.

Teoksen tulevaisuuskuvan uskottavuutta ja todennäköisyyttä voi lähestyä kahdesta eri näkökulmasta. Ontologisella todennäköisyydellä viitataan eri mahdollisuuksien ilmenemisen runsauteen tai toistuvuuteen aistihavaintojen piirissä. Ontologinen näkökulma siis edellyttää sen hyväksymistä, että todellisuus koostuu samanaikaisesti olemassa olevista mahdollisista maailmoista. Ontologiseen todellisuuteen ei ole mahdollista saada suoraa yhteyttä ilman uskomusten tai tiedon välittävää roolia, mutta ontologinen todellisuus voidaan mielekkäästi erottaa ihmisten mielipiteistä. (Kamppinen & Malaska 2003, 70.)

Ontologisesta näkökulmasta teoksen tulevaisuuskuvan arvioiminen on haastavaa, sillä kuvattu muutos tapahtuu monisyisesti yhteiskunnan eri tasoilla. Eri tasojen suhdetta sekä myös muutosten ajallista suhdetta toisiinsa on teoksessa vaikea arvioida. Ulvila ja Pasanen eivät juurikaan suhteuteta muutosehdotuksia toisiinsa, jolloin niiden syy- ja seuraussuhteiden tulkitseminen on haastavaa. Teoksessa ei myöskään tuoda esille aikaperspektiiviä, jolla muutokset voisivat tapahtua todellisuudessa, vaan ennemminkin kuvaillaan millaista muutosta tulevaisuudessa on mahdollista tapahtua. Jos tulevaisuuskuvaa haluaa tarkastella ontologisen todennäköisyyden kannalta, niin tällöin huomio kiinnittyy muutosehdotusten argumentoinnissa viitattuihin mallinnuksiin ja teoretisointeihin sekä muutosehdotusten haasteisiin.

Tarkastelun kohteena olevan tulevaisuuskuvan luonteen huomioiden ontologisen todennäköisyyden sijasta kiinnostavampaa on tarkastella episteemistä todennäköisyyttä. Episteemisellä todennäköisyydellä tarkoitetaan ihmisten uskomuksia joidenkin asioiden todennäköisyydestä, jolloin

todennäköisyys perustuu subjektiiviseen näkemykseen (Kamppinen & Malaska 2003, 70). Kun tarkastellaan ihmisten uskomuksia tulevaisuudesta, on tärkeää huomioida tulevaisuuden tekemisen ulottuvuus. Tulevaisuuden tekemisellä viitataan todellisuutta koskeviin uskomuksiin, jotka muodostavat eräänlaisen ihmistä eteenpäin johdattavan tietoperustan (Kuusi & Kamppinen 2003, 117). Kun tulevaisuudentutkija tuottaa tietoa tulevaisuudesta, hän myös osallistuu tulevaisuuden rakentamiseen.

Ulvilan ja Pasasen teos on tietoinen tapa vaikuttaa ihmisten uskomuksiin siitä, millainen yhteiskunta on tulevaisuudessa mahdollinen. He pyrkivät tietoisesti herättelemään lukijaa laajentamaan käsitystään tulevaisuuden vaihtoehtoista ja täten he pyrkivät kasvattamaan teoksessa rakennetun tulevaisuuskuvan episteemistä todennäköisyyttä. Teosta voikin kuvata tietoiseksi tulevaisuuden tekemiseksi, jolla pyritään uusien avauksien ja vaihtoehtojen hahmottamiseen totuttujen ajatusmallien tilalle.

Tulevaisuuskuvassa esitetyt muutosehdotukset sijoittuvat yhteiskunnan eri tasoille. Seuraavaan taulukkoon (Taulukko 1) on koottu tulevaisuuskuvan keskeiset elementit eri institutionaalisten ulottuvuuksien näkökulmasta.

Taulukko 1. Tiivistys tulevaisuuskuvan keskeisistä elementeistä eri instituutiopilareiden näkökulmasta

REGULATIIVINEN	NORMATIIVINEN	KULTTUURIS-KOGNITIIVINEN
Energiankulutuksen supistaminen	Vilkas yhteiskunnallinen keskustelu	Kohtuullisuuden kulttuuri
Tuloerojen tasaaminen verotuksella	Yksilöt ovat tietoisia omista arvoistaan ja toimivat niiden mukaisesti	Yhteissopiminen ”tapana elää”
Hyvä perusturva	Taloudellisten toimijoiden vastuullisuus ja läpinäkyvyys	Luonto elämän perusta, talous osa yhteiskuntaa
Työajan lyheneminen	Ylikulutuksen välttäminen	Työkulttuurin muutos
Vahva julkinen sääntely	Yhteistyö ja tasa-arvo keskeisiä arvoja	

Tulevaisuuskuva havainnollistaa regulatiivisen, normatiivisen ja kulttuuris-kognitiivisen instituutiopilarin yhteensulautumista. Tulevaisuuskuva ei ota merkittävästi kantaa siihen, millaisessa syy-seuraussuhteessa eri pilarien tasolla tapahtuvat muutosprosessit ovat, mutta tulkitsen Ulvilan ja Pasasen painottavan etenkin normatiivista lähestymistä muutosta alkuun panevana voimana ja muutoksen oikeuttajana. Kuten tulevaisuuskuvan alussa on kuvattu, he esittävät muutoksen

tapahtuvan ihmisten ymmärryksen ja tietoisuuden lisääntymisen myötä eli normatiivisesta näkökulmasta tarkasteltuna arvoissa tapahtuvana muutoksena. Ulvilan ja Pasasen kuvaama kohtuutalouden muutos voidaan rinnastaa luvussa 4 käsiteltyyn institutionaaliseen muutokseen, jota tapahtuu yhteiskunnan eri tasoilla instituutioiden rappeutumisen ja institutionalisoitumisen kautta. Tulevaisuuskuva esittää näkemyksen siitä, millaisia instituutioita kohtuutalouden mukaisesti olisi syytä vahvistaa ja rakentaa.

7. Kohtuutalous institutionaalisenä muutoksena

Tutkimuksessa lähdettiin selvittämään millaista institutionaalista muutosta Ulvilan ja Pasasen teoksessa kuvataan. Ymmärrän institutionaalisen muutoksen tarkoittavan jatkuvaa instituutioiden uudelleen määrittelyä yhteiskunnassa. Vaikka instituutiot luovat pysyvyyttä (Scott 2008, 48; Ostrom 2005, 3; Zucker 1977, 740–742) niin silti pysyvyys ei ole itsestäänselvyys vaan yhteiskunnan järjestelmissä vallitsee taipumus epäjärjestykseen eli instituutioiden rappeutuminen ja uusien syntyminen on luonnollista (Zucker 1988, 26 sit. Scott 2008, 128). Kohtuutalous-keskustelussa on kysymys muutoksen laajemmasta suunnasta – millaiset instituutiot rappeutuvat ja millaiset vahvistuvat. Instituutioiden muutosprosessi ei ole lineaarinen siinä mielessä, että rappeutuvan instituution korvaisi uusi vastaavanlainen, mutta painotukseltaan erilainen instituutio. Institutionaalinen muutos on hyvin dynaamista, eli vaikka instituutiot luovat toisistaan riippuvaisen verkoston, ne eivät ole välttämättä suorassa yhteydessä toisiinsa. Mielestäni tämä on keskeinen huomio kohtuutalouden kannalta, sillä sen ytimessä on kritiikki talouden kasvun merkityksestä ja koska ”talouskasvu-usko” on saavuttanut vahvan institutionaalisen aseman, on erittäin haastavaa kuvitella talouden kasvun suhteen neutraaleja instituutiota.

Kohtuutalous-keskustelun institutionaalinen monitasoisuus tekee siitä haastavan analysoitavan. Ostromin (2005) mukaan nykypäivän elämän monimuotoiset ja monimutkaiset vuorovaikutustilanteet sisältävät universaaleja osatekijöitä ja rakentuvat useisiin eri kerroksiin, kuten on mallinnettu aiemmin esittelemässäni Geelsin sosioteknisen systeemin mallissa (ks. luku 4.1). Ulvila ja Pasanen esittävät niin merkittäviä ja perustavanlaatuisia yhteiskunnallisia muutoksia, että niiden perusteellinen jäsentäminen yhteiskunnan eri tasoilla ei ole ongelmatonta.

Institutionaalisen muutoksen tarkastelussa regulatiivisesta näkökulmasta huomio kiinnittyy positiivisen palautteen saamisen myötä vahvistuvaan polkuriippuvuuteen. Polkuriippuvuus voi johtaa muiden vaihtoehtojen korkeisiin järjestelykustannuksiin, motivaation vähenemiseen muiden vaihtoehtojen selvittämiseksi, yksilön hyötyyn muiden sisäistäessä saman vaihtoehdon ja uusien toimijoiden taipuvaisuuteen omaksua laajasti hyväksytty vaihtoehto (Arthur 1994, sit Scott 2008, 122). Tähän perustuu myös Ulvilan ja Pasasen kuvaamien talouskasvua tukevan ”kehän” sekä vastuu- ja omistussuhteita häivyttävien instituutioiden tehokkuus pääoman kasvattamisessa. Tietynlaista toimintaa ja yhtenäistä päämäärää ruokkivat instituutiot vahvistavat toisiaan ja muodostavat kuten North (1990, 95) nimittää institutionaalisen ”maaperän”, joka tuottaa mittavia hyötyjä. Ulvilan ja Pasasen mukaan talouskasvua tukevan ”kehän” hyödyt keskittyvät vain harvoille, eivätkä siten

hyödytä koko yhteiskuntaa. Heidän mukaansa pääoman kartuttamisesta on tullut tavoite, kun sen pitäisi olla väline hyvinvoinnin tavoittelemiseksi.

Normatiivisesta näkökulmasta Ulvilan ja Pasasen huomiot koskettavat instituutioiden rajoittavaa ulottuvuutta, joka Selznickin (1992, 232–235) mukaan ilmenee kahdella tavalla: tuomalla käyttäytymismallit normatiivisen kehikon sisälle sekä tekemällä siitä riippuvaisen omasta historiastaan. Ulvila ja Pasanen esittävät taloudellisten tavoitteiden saavuttaneen hallitsevan aseman yhteiskunnassa yhteiskunnallisten arvojen kustannuksella. Tulkitsen heidän esittävän, että taloudellisten tavoitteiden hallitsevuus rajoittaa ihmisten luonnollisesti monipuolisista arvolähtökohdista kumpuavaa toimintaa. Samoin Ulvila ja Pasanen kuvaavat yhteiskunnalliset roolit rajoittavina instituutioina, sillä ne ”pakottavat” ihmiset omaksumaan jopa omien arvolähtökohtien vastaisia toimintatapoja. Erityisesti he kiinnittävät huomiota työrooliin ja siihen liittyvään ”olen vain töissä” -asenteeseen.

Kulttuuris-kognitiivinen institutionaalinen muutos lähtee liikkeelle Ulvilan ja Pasasen kuvaaman mukaan tietoisuuden kasvamisesta ja omien maailmantulkintojen kyseenalaistamisesta. Kulttuuris-kognitiivinen näkökulma on vahvasti läsnä Ulvilan ja Pasasen teoksessa, sillä he haluavat motivoida ihmisiä tunnistamaan kyseenalaistamattomia ”faktoja”, jotka pohjautuvat kulttuuriin ja kognitiivisiin tulkintoihin. Kuten Berger ja Luckman (1967 sit. Scott 2008, 125) toteavat, objektiivisuus tarkoittaa prosesseja, joissa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tuotetut merkitykset kohtaavat toimijan niin, että ne näyttäytyvät faktuaalisesti voimakkailta. Tässä tutkimuksessa tällaisiksi objektiivisiksi kuvattuina uskomuksina olen nostanut Ulvilan ja Pasasen teoksesta esille kulutuksen keskeisyyden kulttuurissamme, talouskäsityksen sekä globaalien riippuvuussuhteiden merkityksen ihmisten kokemien vaikutusmahdollisuuksien kannalta. Kulutus rakentuu useista toisiaan tukevista institutionaalisista toiminnoista, ja siitä erottautuminen on haastavaa. Vaikka kulutuskriittisyyttä on selkeästi havaittavissa, ei sekään ole kuluttamisen kannalta neutraalia. Ulvilan ja Pasasen mukaan talouskäsityksemme on rahatalouskeskeinen, mikä on johtanut kapea-alaiseen talouden hahmottamiseen ja määrittää käsitystämme taloudellisessa toiminnassa toteutettavista hyväksytyistä tavoitteista ja toimintatavoista. Globaalien riippuvuussuhteiden painottaminen puolestaan johtaa ihmisten rajoittuneeseen käsitykseen omista vaikutusmahdollisuuksistaan.

Ulvilan ja Pasasen teos keskittyy nykytilan kritiikkiin eli institutionaalisen muutoksen näkökulmasta ei-toivottaviin instituutioihin, joiden kohtuutalouden mukaisesti tulisi rapistua. Sen rinnalla kirjoittajat kuvaavat myös toivottavaa institutionaalista muutosta, joka jää teoksessa vähemmälle painoarvolle. Luvussa kuusi esitellyssä tulevaisuuskuvassa institutionaaliset ulottuvuudet tukeutuvat

toisiinsa, eivätkä ne ole mahdollisia ilman niille annettua oikeutusta. Kun yhteiskunnan kritiikin kannalta on keskeistä analyttisesti eriyttää institutionaalisten ulottuvuuksien sitoutumista toisiinsa, jotta voidaan paremmin ymmärtää ja purkaa ei-toivottuja institutionaalisia rakenteita, niin tulevaisuudenkuvan kannalta tarkastelu keskittyy institutionaalisten ulottuvuuksien toisiaan tukevaan ja vahvistavaan voimaan.

Teoksessa esitetyt muutokset ovat yhteiskunnallisesti mittavia, ja kritisoidut instituutiot voimakkaita, jolloin niiden rapistuminen ilman tietoista purkamista ei tunnu todennäköiseltä. Ulvila ja Pasanen yrittävät teoksellaan herättää yksilöt pohtimaan valintojansa, havahtumaan ajattelemaan toisin ja käytännössä toteuttaman uudenlaiset valintansa eli tulkitsen heidän painottavan yksilön näkökulmaa kohtuutalouden käytännön toimeenpanossa. Institutionaalisesta näkökulmasta tarkasteltuna tämä on mielenkiintoista, sillä yhteiskuntakritiikissään kirjoittajat kuvaavat hyvin voimakkaita instituutioita, jotka polkuriippuvuuden ja institutionalisoitumisen syvyyden vuoksi tekevät niiden kyseenalaistamisesta erittäin haastavaa. Ulvila ja Pasanen säilyttävät tulkintani mukaan melko suuren vastuun yksilön kyvyille ja rohkeudelle haastaa voimakkaita institutionaalisia rakenteita, normeja ja tulkintamalleja.

Ulvila ja Pasanen korostavat kuitenkin myös yhteisön voimaa ja yksilöiden valintojen sosiaalista rakentumista toisiaan vahvistavana voimana. Institutionalisoitumisen myötä tällainen muutos on mahdollista. Instituutioiden rappeutumista voi tapahtua funktionaalisesti, kun jonkin merkittävän tahon mielestä institutionaaliset käytännöt ovat riittämättömät suhteessa tavoitteisiin, poliittisesta paineesta uusien poliittisten avausten muodossa tai sosiaalisesta paineesta sosiaalisen hajaannuksen ja arvojen sirpaloitumisen seurauksesta (Oliver 1992, sit. Scott 2008, 196). Ulvila ja Pasanen esittävät kritiikissään nykyisen talouden tuottamisen tavan lisäävän yhteiskunnallista eriarvoisuutta. He perustavat kohtuutalouden muutoksen sosiaalisen paineen merkitykseen kuvaten sen luovan mahdollisuuksia poliittisiin avauksiin sekä merkittäviin funktionaalsiin muutoksiin etenkin ylikulutuksen verottamisen muodossa.

Sosiaalisen paineen synnyttämää normatiivista muutosta tarkastellessa on mielestäni olennaista kiinnittää huomiota aikaperspektiiviin. Institutionalisoituminen on monimutkainen sosiaalista muutosta edellyttävä prosessi, joka vaatii aikaa. Ulvila ja Pasanen eivät ota teoksessaan kantaa siihen, millaisella aikajänteellä muutosta olisi mahdollista tapahtua. Voisiko heidän kuvaamansa tulevaisuuskuva olla todellisuutta 2030 vai kenties 2070? Ajallinen ulottuvuus on tarkastelun kannalta olennainen, sillä sen puute tekee tulevaisuudenkuvasta epämääräisen, ja jättää vähemmälle tarkastelulle muutosprosessin kuvauksen. Ulvila ja Pasanen kuvaavat perusteellisesti nykytilaa ja

ottavat voimakkaastikin kantaa siihen, millaista institutionaalista muutosta nykytilaan kaivataan. Lisäksi he esittävät kuvan kohtuutalouden mukaisesta tulevaisuudesta, etenkin tavoitteellisella tasolla. Näiden kahden näkökulman välille jää kuitenkin aukko, joka mielestäni pitäisi olla yksi kohtuutalouden keskeisistä painopisteistä – kuvaus, miten muutosta voi tapahtua. Ulvila ja Pasanen tuovat esille useita muutosehdotuksia, mutta niiden kokonaisvaltaisempi jäsentäminen jää kirjoittajien nyky-yhteiskunnan kritiikin rinnalla kevyelle tasolle. Muutoksen kuvausta voisi avata esimerkiksi seuraavien kysymysten avulla: Millaisia syy-seuraussuhteita kuvatut muutokset muodostavat? Millaisella aikajänteellä muutosehdotukset voivat toteutua? Mitä muutosehdotukset edellyttävät? Miten yksittäiset muutosehdotukset suhteutuvat laajempaan nyky-yhteiskunnan kritiikkiin?

Muutosprosessin jäsentämisen ja kuvauksen osalta tulevaisuudentutkimuksella voisi olla annettavaa kohtuutalous-keskusteluun, sillä se voi tarjota välineitä perusteltuun ja jäsenneltyyn tulevaisuuden kuvaamiseen nykyisyyteen ja menneisyyteen perustuvien näkemysten perusteella. Ulvila ja Pasanen tuovat vahvasti esille tulkinnan nyky-yhteiskunnasta sekä kuvauksen tulevaisuuden toivottavista arvolähtökohdista, jotka tarjoavat hyvät lähtökohdat tulevaisuusskenaarioiden työstämiselle. Esimerkiksi mielenkiintoinen lähestymistapa voisi olla osallistavan tulevaisuudentutkimuksen menetelmä tulevaisuusverstaas (ks. Nurmela 2013). Osallistavan elementin myötä tulevaisuusverstaas tarjoaa mahdollisuuden myös ruohonjuuritason näkemysten mukaan ottamiseksi. Tällainen tutkimuksellisen näkökulman ja tulevaisuuden tekemisen yhdistävä menetelmä noudattaa myös kohtuutalouden keskeisiä arvoja: tasa-arvoa ja demokraattisuutta.

Lisäksi tutkimukseni pohjalta mahdollinen jatkotutkimuksen kohde olisi syventää institutionaalista analyysiä kohtuutaloudesta. Kuten tutkimukseni tuo esille institutionaalinen näkökulma mahdollistaa kohtuutalouden muutoksen jäsentämisen suhteessa yhteiskunnallisiin tasoihin. Esimerkiksi jonkin tietyn institutionaalisen ulottuvuuden syvempi tarkastelu voisi tuoda esille tärkeitä huomioita kohtuutalouden kannalta merkittävien instituutioiden vahvistumisen ja rapistumisen edellytyksistä. Lisäksi nyky-yhteiskunnan kritiikin rinnalla, mihin kohtuutalous pitkälti perustuu, voisi syvemmin tutkia instituutioiden mahdollistavaa ulottuvuutta kohtuutalouden arvoja ja tavoitteita vahvistavasti. Tutkimus keskittyisi tunnistamaan jo olemassa olevia ja mahdollisesti rakennettavia instituutioita, jotka tukisivat kohtuutaloutta.

8. Pohdinta

Tutkimusta tehdessäni pohdin väistämättä myös kohtuutalouden näkyvyyttä ja käytännön toimeenpanoa suomalaisessa yhteiskunnassa. Huomioni kiinnittyy etenkin puhetapaan, miten kohtuutaloudesta puhutaan. Ulvilan ja Pasasen teos on melko yleistajuinen ja helposti ymmärrettävä, mikä on mielestäni tärkeää kohtuutalous-keskustelun leviämisen kannalta. Kuitenkin, kohtuutalous-keskustelussa piilee vaara keskustelun ylevöitymiseen ja etääntymiseen käytännön elämästä. Arkielämän sidonnaisuuden korostaminen tuntuu sen sanoman sisäistämisen kannalta olennaiselta. Tutkimuksessani jäsennän kohtuutaloutta institutionaalisen muutoksen kautta, jolloin huomio on kiinnittynyt nimenomaan muutoksen tarkasteluun, eikä kohtuutalouteen tai nykytilaan asiantilana. Tästä näkökulmasta tuntuisi mielekkäämmältä puhua ennemminkin kohtuullistamisesta kuin kohtuutaloudesta. Kohtuullistaminen kiinnittäisi kohtuutalous-keskustelussa enemmän huomiota muutoksen kuvaukseen sekä tekisi siitä myös muodoltaan aktiivisemmän. Tämä voisi toimia etenkin akateemisen maailman ulkopuolella, jolloin ihmisten toivotaan samaistuvan esitettyyn asiaan.

Tulkitsen laajemmin kohtuutalouden tärkeimmäksi yleisöksi kenet tahansa eli sillä yritetään tavoittaa mahdollisimman laaja yleisö. Tähän viitattiin myös tuoreen maaliskuussa 2016 julkaistun *Talous kasvun jälkeen* -kirjan julkistamistilaisuudessa Tampereen yliopistolla 26.4.2016. Kyseinen kirja jatkaa useita Ulvilan ja Pasasen teoksen teemoja, ja Marko Ulvila on yksi sen neljästä kirjoittajasta. Kirjoittajat noudattavat, kuten Ulvila ja Pasanenkin, pyrkimystä yleistajuisuuteen ja helppoon luettavuuteen. Nämä suomalaisen kohtuutalous-keskustelun kannalta kaksi merkittävää teosta tuntuvat pyrkivän saavuttamaan näkyvyyttä marginaaliselle keskustelulle. Toinen kiinnostava keskustelunaihe tilaisuudessa liittyi kasvutalouden kritiikin marginaalisuuteen. Keskustelussa nousi esille, miten marginaalisuus on sekä keskustelun haitta että perusta: Kohtuutalous-keskustelussa joudutaan taistelemaan uskottavuuden ja näkyvyyden puolesta, mutta sen keskeinen luonne rakentuu valtavirran kritiikin varaan. Keskustelutilaisuus herätti pohtimaan myös kohtuutalous-keskustelun oikeutusta, sillä keskustelussa tuntui näkyvän tarve tuoda kasvukriittinen keskustelu pois marginaalista ”hyväksyttävälle” tasolle. Jäin pohtimaan kenen tai minkä tahon hyväksyntää kohtuutalouskeskustelussa tavoitellaan – akateemisten piirien vai massojen kiinnostusta?

Palaan johdannossa lyhyesti esille tuomiini muihin vaihtoehtoista talousajattelua edustavien keskustelunavauksiin, sillä niillä on mielestäni merkitystä myös kohtuutalous-keskustelun kannalta. Jotta keskustelut eivät jäisi marginaalisiksi ja itseään toistaviksi monilogimaisiksi puheenvuoroiksi, yhdistyminen ja ajatusten vaihto esimerkiksi jakamistalouden, onnellisuustalouden ja solidaarisuustalouden foorumeilla keskustelevien kanssa voisi olla kaikkien kannalta hedelmällistä.

Tällaisesta toiminnasta hyvä esimerkki on Mikko Jakosen ja Tiina Silvastin toimittama *Talouden uudet muodot* (2015), jossa esitellään Suomessa nousseita talous-ajattelun ja taloudellisen toiminnan vaihtoehtoisia muotoja. Koen, että tällaisten marginaalisten keskusteluiden yhdistäminen ja esittäminen erilaisina tulevaisuudenpolkuina muodostaen yhdessä vaihtoehtoisen talous-ajattelun tulevaisuuspoluton, vahvistaa niiden potentiaalia haastaa syvään juurtunutta valtavirran edustamaa talousajattelua. Yhdessä luodun tulevaisuuspoluton vahvuus perustuisi mielikuviin vaihtoehtoisista tulevaisuuksista ja se tuottaisi kohtuutalous-keskustelussa perään kuulutettua moniäänistä ja vaihtoehtoista tulevaisuutta.

9. Lähteet

- Akrich, M. 1992. The description of technical objects. Teoksessa: Bijker W.E., Law, J. (toim.) *Shaping Technology/Building Society: Studies in Sociotechnical Change*. The MIT Press, Cambridge, MA. 205–224.
- Alaja, A. 2011. *Mikä ihmeen degrowth? Johdatus kasvukritiikin uuteen aaltoon*. Kalevi Sorsa säätiön julkaisuja 4/2011. WS Bookwell Oy, Jyväskylä.
- Arthur, B. 1994. *Increasing returns and Path Dependence in the Economy*. Ann Arbor, University of Michigan Press.
- Bell, W. 1997. *Foundations of Future Studies. Vol 2*. Transaction Publishers, New Brunswick.
- Berger, P. & Luckmann T. 1967. *The Social Construction of Reality*. Doubleday Anchor, New York.
- Bruner, J. 1986. *Actual Minds, Possible Worlds*. Harvard University Press, New York.
- Callon, M., 1991. Techno-economic networks and irreversibility. Teoksessa: Law, J. (toim.) *A Sociology of Monsters: Essays on Power, Technology and Domination*. Routledge, Lontoo. 132–161.
- Castoriadis, C. 1997. *Magma. Tutkielmia yhteiskunnan imaginaarisista instituutioista*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Crawford, S. & Ostrom, E. 1995. A Grammar of Institutions. *American Political Science Review* 89:3, 582–600.
- Daly, H. 1977. *Steady-State Economics. The Economics of Biophysical Equilibrium and Moral Growth*. Freeman, San Francisco.
- Degrowth.fi. Degrowth? <http://www.degrowth.fi/p/esittely.html> (Luettu 20.9.2015).
- DiMaggio, P 1997. Culture and cognition: An interdisciplinary review. *Annual Review of Sociology* 23:263–287.
- DiMaggio P. & Powell, W. 1983. The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review* 48: 147–160.
- Eläketurvakeskus 2010. *Tilasto Suomen eläkkeensaajista 2008*. Eläketurvakeskus, Helsinki.
- Eriksson, R. & Andersson, O. 2010. *Elements of ecological economics*. Routledge, New York.
- Geels, F. 2004. From sectoral systems of innovation to socio-technical systems. Insights about dynamics and change from sociology and institutional theory. *Research Policy* 33: 897–920 917.
- Georgescu-Roegen, N. 1971. *Entropy Law and the Economic Process*. Harvard University Press, Cambridge.
- Giddens, A. 1984. *The Constitution of Society*. Polity Press, Oxford.
- Gorz, A. 1980. *Ecology as Politics*. South End Press, Boston.
- Haapanen, L. 2014. *Ilmiö, instituutio ja ideologia – 2000-luvun talouskasvukritiikin teemat*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/44720>

Haapanen, L. & Tapio, P. 2015. Economic growth as phenomenon, institution and ideology: a qualitative content analysis of the 21st century growth critique. *Journal of Cleaner Production* 2015: 1–12.

Haavisto, I. & Kiljunen, P. 2009. Kapitalismi kansan kärejillä. EVA:n kansallinen arvo- ja asennetutkimus. Taloustieto, Helsinki. http://www.eva.fi/wp-content/uploads/files/2416_kapitalismi_kansan_karajilla.pdf

Heinonen, S., Kurki, S., Kuusi, O., Ruotsalainen, J., Salminen H., & Viherä, M. 2013. Tulevaisuudentutkimuksen käsitteitä. Teoksessa: Kuusi, O., Bergman, T. & Salminen, H. (toim.) 2013. 3. painos. *Miten tutkimme tulevaisuuksia?* Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry. Vammalan kirjapaino, Sastamala.

Hirvilammi, T 2011. Kohtuus kulutuksessa. *Futura* 1/2011 71–77.

Hukkinen, J. 2011. Kohtuutalous, realismi ja usko. *Futura* 1/2011, 78–80.

Häkli, J. 1999. *Meta Hodos. Johdatus ihmismaantieteeseen*. Vastapaino, Tampere.

Illich, I. 1973. *Tools for Conviviality*. Harper & Row, New York.

Illich, I. 1990. Oikeus hyödylliseen työttömyyteen ja sen asiantuntijaviholliset. WSOY, Helsinki (julkaistu alun perin 1973).

Hamilton, C. 2004. *Growth Fetish*. Pluto Press, Lontoo.

Jackson, Tim, 2009. *Prosperity without Growth: Economics for a Finite Planet*. Earthscan, London.

Jakonen, M. & Silvasti, T. (toim.) 2015. *Talouden uudet muodot*. Like, Helsinki.

Jarva, V. 2013. Skenaariodraama – Miten kirjoittaa vaikuttavia tulevaisuuskertomuksia? Teoksessa: Kuusi, O., Bergman, T. & Salminen, H. (toim.) 2013. 3. painos. *Miten tutkimme tulevaisuuksia?* Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry. Vammalan kirjapaino, Sastamala.

Joutsenvirta, M., Hirvilammi, T., Ulvila M. & Wilén, K. 2016. *Talous kasvun jälkeen*. Gaudeamus, Helsinki.

Kahn, H. 1976. The First Task: a Realistic Image of the Future. Teoksessa Kahn, H., Brown, W. & Martel, L. *The Next 200 Years, A Scenario for America and the World*, 209–212. Hudson Institute, New York.

Kamppinen, M. & Malaska P. 2003. Mahdolliset maailmat ja niistä tietäminen. Teoksessa: Kamppinen, M., Kuusi, O. & Söderlund, S. 2003. *Tulevaisuudentutkimus. Perusteet ja sovellukset*. Tammer-Paino Oy, Tampere.

Kamppinen, M., Malaska P. & Kuusi, O. 2003. Tulevaisuudentutkimuksen peruskäsitteet. Teoksessa: Kamppinen, M., Kuusi, O. & Söderlund, S. 2003. *Tulevaisuudentutkimus. Perusteet ja sovellukset*. Tammer-Paino Oy, Tampere.

Kasvio, A. 2009. Onko työ loppumassa vai vasta alkamassa? *Tieteessä tapahtuu* 4–5/2009.

Kotakorpi, E., Lähteenoja, S. & Lettenmeier, M. 2008. *KotiMIPS. Kotitalouksien luonnonvarojen kulutus ja sen pienentäminen*. Ympäristöministeriö, Helsinki.

- Kumarappa, C. 1997. *Economy of Permanence*. Sarva Seva Sangh Prakashan, Varanasi. (Alunperin julkaistu 1948).
- Kuusi, O. & Kamppinen, M. 2003. Tulevaisuuden tekeminen. Teoksessa: Kamppinen, M., Kuusi, O. & Söderlund, S. 2003. *Tulevaisuudentutkimus. Perusteet ja sovellukset*. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Latouche, Serge, 2009. *Farewell to Growth*. Translated by David Macey. Polity Press, Cambridge.
- Latour, B., 1987. *Science in Action*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Laws, D. & Rein, M. 2003. Reframing practice. Teoksessa: Hajer, M. & Wagenaar, H. (toim.) *Deliberative policy analysis. Understanding governance in the network society*. Cambridge University Press, Cambridge, 172–206.
- Luukkanen 2013. Systeemimallien roolit tutkimuksessa ja suunnittelussa. Uuden dialektisen kokonaisuuden rakentaminen. Teoksessa: Kuusi, O., Bergman, T. & Salminen, H. (toim.) 2013. 3. painos. *Miten tutkimme tulevaisuuksia?* Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry. Vammalan kirjapaino, Sastamala.
- McAdam, D., Tarrow, S. & Tilly C. 2001. *Dynamics of Contention*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Malaska, P. 1993. Tulevaisuustietoisuudesta ja tulevaisuudesta tietämisestä – Tulevaisuus mielenkiinnon kohteena. Teoksessa: Kuusi, O., Bergman, T. & Salminen, H. (toim.) 2013. 3. painos. *Miten tutkimme tulevaisuuksia?* Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry. Vammalan kirjapaino, Sastamala.
- Mannermaa, M. 2004. *Heikoista signaaleista vahva tulevaisuus*. WS Bookwell Oy, Porvoo.
- Markus, H. & Zajonc, R. 1985. The cognitive perspective in social psychology. Teoksessa: Gardner L. & Aronson E (toim.) *Handbook of Social Psychology*, 1:3 New York, Random House, 137–230.
- Masini, E. 2009. Luis De Molina as a Precursor of the Basis Philosophical and Ethical Thinking in Futures Studies. *Futura* 1/2009, 6–14.
- Meadows, D., Randers, J. & Meadows, D. 2005. *Kasvun rajat 30 vuotta myöhemmin*. Gaudeamus, Tampere.
- Meadows, D., Meadows, D., Randers, J. & Behrens W. 1972. *Kasvun rajat*. KK:n kirjapaino. Helsinki.
- Männikkö, M. 1993. Tulevaisuudentutkimus ja historiankirjoitus. Teoksessa: Kuusi, O., Bergman, T. & Salminen, H. (toim.) 2013. 3. painos. *Miten tutkimme tulevaisuuksia?* Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry. Vammalan kirjapaino, Sastamala.
- New Economics Foundation (NEF) 2009. Happy Planet Index Data. New Economics Foundation, Lontoo.
- New Economics Foundation (NEF) 2010a. *Growth Isn't Possible. Why We Need a New Economic Direction*. New Economics Foundation, London.
- New Economics Foundation (NEF) 2010b. *21 hours. Why a Shorter Working Week Can Help Us All to Flourish in the 21st Century*. New Economics Foundation, Lontoo.

- North, D. 1990. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nurmela, J. 2013. Tulevaisuusverstas ja uusia ”verstashenkisiä” tulevaisuuden muovaamisen menetelmiä. Teoksessa: Kuusi, O., Bergman, T. & Salminen, H. (toim.) 2013. 3. painos. *Miten tutkimme tulevaisuuksia?* Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry. Vammalan kirjapaino, Sastamala.
- Ojanen, E. 2004. *Kohtuudesta ja kohtuuttomuudesta*. Kirjapaja, Helsinki.
- Oliver, C. 1992. The antecedents of deinstitutionalization. *Organization Studies* 13:563–588.
- Ostrom, E. 2005. *Understanding Institutional Diversity*. Princeton University Press, Princeton.
- Pietilä, H. 2009. A Sketch for Sustainable Human Economy. Teoksessa Ulvila, M. & Pasanen, J. (toim.) *Sustainable Futures. Replacing Growth Imperative and Hierarchies with Sustainable Ways*. Ulkomministeriö, Helsinki.
- Polak, F. 1973. *The image of the Future*. Kääntänyt ja toimittanut Elise Boulding. Elsevier, Amsterdam.
- Raumolin, J. 2009. *Talousteoriat ja vapautetut rahoitusmarkkinat kohtuuden esteinä*. Esitelmä Kohtuus vaarassa -tapahtumassa.
- Rubin, A. 2003. Tulevaisuudenkuvat ja identiteetin rakentuminen myöhäismodernissa. Teoksessa: Kamppinen, M., Kuusi, O. & Söderlund, S. 2003. *Tulevaisuudentutkimus. Perusteet ja sovellukset*. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Scott, W.R. 2008. *Institutions and Organizations. Ideas and Interests*. Sage Publications, USA.
- Selznick, P. 1992. *The Moral Commonwealth: Social Theory and the Promise of Community*. University of California Press, Berkeley.
- Seppälä, Y. 2010. Tulevaisuustaulukkomenetelmä – Sovelluksena vanhustenhuolto. Teoksessa: Kuusi, O., Bergman, T. & Salminen, H. (toim.) 2013. 3. painos. *Miten tutkimme tulevaisuuksia?* Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry. Vammalan kirjapaino, Sastamala.
- Snow, D. & Benford, R. 1988. Ideology, frame resonance and participant mobilization. Teoksessa: Klandermans, B., Kriesi, H. & Tarrow, S. (toim.) *From structure to action: comparing social movement research across cultures*. International Social Movement Research, Vol. 1. Jai Press, London, 197–217.
- Spangenberg, J. 2010. *Degrowth and Sustainable Development*. Knowledge Collaboration & Learning for Sustainable Innovation ERSCP-EMSU conference, Delft, Alankomaat, 25-29.10.2010.
- Statistiska Centralbyrån (SCB) 2003. *Households in the Environmental Accounts*. Stockholm http://www.scb.se/statistik/MI/MI1202/2004A01/MI1202_2004A01_BR_MIFT0408.pdf (25.4.2016).
- Stinchcombe, A. 1997. On the virtues of the old institutionalism. *Annual Review of Sociology* 23:1–18.
- Stähle, P. 2004. Itseuudistumisen dynamiikka. Systemiajattelu kehitysprosessien ymmärtämisen perustana. Teoksessa: Sotarauta & Kosonen (toim.) 2004. *Yksilö, kulttuuri ja innovaatioympäristö. Avauksia aluekehittämisen näkymättömään dynamiikkaan*. Tampereen Yliopistopaino Oy-Juvenes Print, Tampere.

- Suomen luonnonsuojeluliitto (SLL). Mikä kohtuutalous? <http://www.sll.fi/mita-me-teemme/kohtuutalous/kohtuutalous> (Luettu 20.9.2015).
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2013. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi, Helsinki.
- Ulvila, M. & Pasanen, J. 2009. *Sustainable Futures. Replacing Growth Imperative and Hierarchies with Sustainable Ways*. Erweko Painotuote Oy.
- Ulvila, M. & Pasanen, J. 2010. *Vihreä uusjako. Fossiilikapitalismista vapauteen*. Like, Helsinki.
- Ulvila, M. & Pasanen, J. 2011. Degrowth luokkanäkökulmasta. *Futura* 1/2011, 19–28.
- Vatn, A. 2005. *Institutions and the Environment*. Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham.
- Veblen 2002. *Joutilas luokka*. Art House, Helsinki (Alunperin julkaistu 1899).
- Van den Bergh 2011. Environment versus growth – A criticism of “degrowth” and a plea for “a-growth”. *Ecological Economics* 10:881–890.
- Victor, Peter, 2008. *Managing without Growth: Slower by Design, Not Disaster*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Von Bertalanffy, L. 1967. General System Theory. Teoksessa Demerath, N. & Peterson, R. (toim.) *System Change and conflict*. The Free Press, New York, 115–129.
- Weber, Max. 1924/1968. *Economy and Society: An Interpretive Sociology*. 3 vols, Guenther Roth G. & Wittich C (toim.) New York; Bedminster Press.
- Winner, L. 1980. Do artefacts have politics? *Daedalus* 109 (1), 121–136.
- Zucker, L. 1977. The role of institutionalization in cultural persistence. *American Sociological Review* 42:726–743.
- Zucker, L. 1988. Where do institutional patterns come from? Organizations as actors in social systems. Teoksessa: Zucker, L (toim.) *Institutional Patterns and Organizations: Culture and Environment*. Cambridge, MA: Ballinger, 23–49.